

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟΥ ΣΤΟ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟ ΛΟΓΟ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΚΑΡΜΙΡΗ ΜΑΡΙΑ

ΦΛΩΡΙΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Φύλλο Εξέτασης

1. Επόπτης: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος Βαθμολογητής: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: _____

Η συγγραφέας **ΚΑΡΜΙΡΗ ΜΑΡΙΑ** βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Καρμίρη' (Karmira), enclosed within a hand-drawn oval shape.

Ημερομηνία:

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πρώτα από όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα άτομα που μου στάθηκαν ώστε να ολοκληρώσω αυτήν την εργασία και να συμβάλλω με τον τρόπο μου στην υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Ξενιτίδου Μαρία, που χωρίς την πολύτιμη βοήθειά της και την καθοδήγησή της δε θα μπορούσα να πραγματοποιήσω αυτήν την πτυχιακή.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα άτομα που δέχτηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα και να μοιραστούν μαζί μου τις σκέψεις και τις εμπειρίες τους, καθώς και την οικογένειά μου και τους φίλους μου για την ψυχολογική στήριξή τους. Τέλος, ένα ευχαριστώ στην γιαγιά μου, που ξέρω πόσο περήφανη είναι για εμένα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	6
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	7
ΔΙΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΔΙΟΜΑΔΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	8
ΤΑΥΤΟΤΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ & ΑΝΗΚΕΙΝ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ .	11
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ.....	14
ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ, ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.....	16
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΕΝΙΑ	19
ΜΕΘΟΔΟΣ	24
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	24
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ / -ΟΥΣΕΣ.....	26
ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	27
ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	28
ΑΝΑΛΥΣΗ	30
.....	71
ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ.....	84

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα της πτυχιακής εργασίας είναι η διαχείριση του μεταναστευτικού στην Ελλάδα στον λόγο ατόμων οι οποίοι προσεγγίστηκαν ως μετανάστες δεύτερης γενιάς με καταγωγή από διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια. Ο σκοπός ήταν να διερευνηθούν ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας, καθώς και η πρόσληψη διομαδικών σχέσεων, με βασικό κίνητρο την εστίαση στη νοηματοδότηση της εμπειρίας των ατόμων αυτών, αλλά και την συμβολή στην συνολική βιβλιογραφία. Με βάση αυτό το στόχο, υιοθετήθηκε ποιοτική προσέγγιση στην έρευνα αντλώντας από την κονστρουξιονιστική παράδοση. Η εργασία ξεκινά με ένα θεωρητικό υπόβαθρο, όπου αρχικά συζητούνται τα θέματα διομαδικών σχέσεων, ταυτότητας και ανήκειν, η ελληνική εθνική ταυτότητα και ιθαγένεια, καθώς και η έννοια της προκατάληψης και το φαινόμενο της μετανάστευσης στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης και της δεύτερης γενιάς. Ακολουθεί η μέθοδος, που συγκεκριμένα περιέχει την εξήγηση της μεθοδολογίας και την περιγραφή των συμμετεχόντων / -ουσών, που είναι 9 άτομα, τα οποία ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία της αναδυόμενης ενηλικίωσης. Επίσης, περιέχει την μέθοδο παραγωγής δεδομένων, δηλαδή ημι-δομημένες συνεντεύξεις, και την μέθοδο ανάλυσης, που είναι η θεματική ανάλυση. Έπειτα παρουσιάζεται η ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων / -ουσών. Εντοπίστηκαν 9 ευρύτερες θεματικές ενότητες, οι οποίες παρουσιάζονται μέσω αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων. Οι θεματικές ενότητες πραγματεύονται το τι κινητοποιεί η συζήτηση για τους λόγους για τους οποίους μετανάστευσαν οι γονείς των συμμετεχόντων / -ουσών στην Ελλάδα, αλλά και οι πρόσφυγες, για τις σχέσεις που έχουν οι συμμετέχοντες / -ουσες με την χώρα καταγωγής και συζήτηση για την ιθαγένεια. Επίσης, παρουσιάζεται τι κινητοποιήθηκε για το προσφυγικό και για δύο ειδήσεις που το αφορούν, για θέματα ταυτότητας – ανήκειν, κατασκευές για την Ελλάδα, καθώς και τι κινητοποίησε η συζήτηση για συμπεριφορές ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού. Τέλος, η πτυχιακή κλείνει με μια συζήτηση καθώς και αναστοχασμούς πάνω στα ευρήματα,

Λέξεις – κλειδιά: δεύτερη γενιά, μεταναστευτικό, προσφυγικό, θεματική ανάλυση, ποιοτική έρευνα

ABSTRACT

The topic of this thesis is the management of immigration in Greece in the discourse of people who were approached as second generation immigrants from different socio-cultural backgrounds. The aim was to explore issues of identity and otherness, as well as the reception of intergroup relations, while the main purpose was to focus on meaning making of the experience of these individuals, but also to contribute to the overall literature. With this aim in mind, a qualitative approach to the research was adopted, drawing on the tradition of social constructionism. The paper begins with a theoretical background, where the issues of intergroup relations, identity and belonging, Greek national identity and citizenship, as well as the concept of prejudice and the phenomenon of migration in Greece, including the second generation, are first discussed. The method follows, which specifically contains the explanation of the methodology and the description of the participants, who are 9 people who belong in the age group of emerging adulthood. It also contains the method of data collection, which is semi-structured interviews, and the method of analysis, which is thematic analysis. Then the analysis of the participants' discourse is presented. Nine broad themes were identified, which are presented through representative extracts. The themes address what the discussion mobilized about the reasons why the participants' parents and refugees migrated to Greece, about the participants' relations with their country of origin and about citizenship. What was mobilized about migration and two news items related to it, about issues of identity – belonging, constructions about Greece and attitudes of inclusion or exclusion are also presented. Finally, the thesis concludes with a discussion as well as reflections on the findings.

Keywords: second generation, immigration, refugees, thematic analysis, qualitative research

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Το θέμα της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας είναι η διαχείριση του μεταναστευτικού στην Ελλάδα στο λόγο ατόμων τα οποία προσεγγίστηκαν ως μετανάστες 2ης γενιάς, με την έννοια ότι οι γονείς τους είχαν καταγωγή από διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια. Η μετανάστευση στην Ελλάδα έχει μελετηθεί εκτενώς, κυρίως όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ μεταναστών και ατόμων χωρίς μεταναστευτική εμπειρία (γηγενείς, ελληνικής καταγωγής). Ο λόγος που επιλέχθηκε σαν θέμα είναι καθώς η μελέτη πάνω σε αυτό θεωρήθηκε εκ νέου χρήσιμη στο πλαίσιο των κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων των τελευταίων χρόνων, με βασικό στόχο την εστίαση στη νοηματοδότηση της εμπειρίας των ατόμων αυτών και τη συμβολή στην συνολική βιβλιογραφία.

Με βάση αυτό το στόχο, υιοθετείται ποιοτική προσέγγιση στην έρευνα αντλώντας από την κονστρουξιονιστική παράδοση. Η ποιοτική προσέγγιση επιτρέπει στον ερευνητή να εξερευνήσει κάποια ψυχολογικά φαινόμενα μέσα από τις σκέψεις και τα συναισθήματα των ατόμων ή ομάδων που ερευνά. Σύμφωνα με τον κονστρουξιονισμό, ό,τι αντιλαμβάνεται το άτομο εκλαμβάνεται ως μια συγκεκριμένη ανάγνωση των συνθηκών του περιβάλλοντος, πράγμα που σημαίνει ότι ένα φαινόμενο μπορεί να περιγραφεί με πολλούς τρόπους, χωρίς να είναι κάποιος από αυτούς λανθασμένος (Willig, 2015). Άρα, η γλώσσα έχει μεγάλη σημασία στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζουν οι άνθρωποι την κοινωνική πραγματικότητα (Κεσίσογλου, 2014). Η ανάλυση, συγκεκριμένα, προσεγγίζεται μέσω μιας μορφής θεματικής ανάλυσης, ακολουθώντας το παράδειγμα των Braun, & Clarke, (2019) που χαρακτηρίζεται από την αναστοχαστική και προσεκτική ενασχόληση με τα δεδομένα, και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο πλαίσιο μέσα στο οποίο κινητοποιείται η συζήτηση, που είναι κρίσιμης σημασίας για την προσέγγιση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία ξεκινά με ένα θεωρητικό υπόβαθρο, όπου αρχικά συζητούνται οι θεωρητικές προσεγγίσεις που εξετάζουν τις διομαδικές σχέσεις, καθώς και θέματα ταυτότητας και ανήκειν. Ακολουθεί μια θεωρητική συζήτηση πάνω στην ελληνική εθνική ταυτότητα και ιθαγένεια, και προσεγγίζεται η έννοια της προκατάληψης, καθώς θεωρήθηκαν κεντρικές έννοιες στην παρούσα μελέτη. Η τελευταία ενότητα του θεωρητικού υποβάθρου αφορά τη μετανάστευση σαν

φαινόμενο, καθώς και το πώς έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης και της δεύτερης γενιάς.

Ακολουθεί η μέθοδος, και συγκεκριμένα η εξήγηση της μεθοδολογίας και η περιγραφή των συμμετεχόντων / -ουσών και της ερευνητικής και αναλυτικής διαδικασίας. Συζητιέται και η μέθοδος παραγωγής δεδομένων, δηλαδή οι ημιδομημένες συνεντεύξεις, και η μέθοδος ανάλυσης, που όπως προαναφέρθηκε, είναι η θεματική ανάλυση. Έπειτα παρουσιάζεται η ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων / -ουσών. Εντοπίστηκαν 9 θεματικές ενότητες, οι οποίες παρουσιάζονται μέσω αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων και συζητιέται η συνεισφορά τους στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Τέλος, η πτυχιακή κλείνει με μια συζήτηση καθώς και αναστοχασμούς πάνω στα ευρήματα.

ΔΙΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΔΙΟΜΑΔΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Η ψυχολογική έρευνα έχει ασχοληθεί σε μεγάλο βάθος με τα αποτελέσματα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μελών του διαφορετικές ομάδες – τις διομαδικές σχέσεις (MacInnis, & Page-Gould, 2015). Η έρευνα σε αυτό τον τομέα έχει εστιάσει σε διάφορες θεματικές ενότητες: στην κοινωνική επιρροή, σε θέματα ταυτότητας, στην προκατάληψη και τη διάκριση, τις ομαδικές διαδικασίες κ.ά.. Όμως για την καλύτερη κατανόηση των διομαδικών σχέσεων πρέπει να εξηγηθεί η έννοια της «ομάδας». Υπάρχουν πολλοί ορισμοί γι' αυτή λόγω των διάφορων θεωριών που υφίστανται στην κοινωνική ψυχολογία. Κάποιες από τις προσεγγίσεις με τις οποίες η έννοια αυτή μπορεί να γίνει αντιληπτή είναι είτε από την οπτική της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων είτε από την οπτική των γνωστικών αναπαραστάσεων (Hogg, & Gaffney, 2018).

Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση η ομάδα απαρτίζεται από σχετικά λίγα άτομα που μπορούν να έρθουν σε επαφή και έχουν κάποιους κοινούς στόχους, για την επίτευξη των οποίων βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση. Ομάδες εργασίας και οργανισμοί είναι παραδείγματα τέτοιων ομάδων. Υπάρχει όπως και η δεύτερη κατηγορία που βασίζεται περισσότερο στην θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (Hogg, & Gaffney, 2018). Η ομάδα (group) αντιπροσωπεύει μια κοινωνική κατηγορία (π.χ. φυλή, θρησκευτική πεποίθηση, σεξουαλικός προσανατολισμός), όπου η έσω-ομάδα

(ingroup) δηλώνει μια κοινωνική κατηγορία που μπορεί να είναι χρησιμοποιείται για να κατηγοριοποιήσουμε τον εαυτό μας ενώ η έξω-ομάδα δηλώνει τις άλλες κοινωνικές κατηγορίες (MacInnis, & Page-Gould, 2015). Τα άτομα που νιώθουν ότι ανήκουν στην ίδια κοινωνική κατηγορία και έτσι ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της και νιώθουν μια ταύτιση μαζί της (Hogg, & Gaffney, 2018).

Η φράση «διομαδικές σχέσεις» θεωρείται ότι αναφέρεται στη συλλογική συμπεριφορά ομάδων. Αυτή η «διομαδική συμπεριφορά» σύμφωνα με τους Hogg & Vaughan (2010α), είναι οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές οι οποίες επηρεάζονται από το γεγονός ότι οι άνθρωποι έχουν την γνώση ότι οι ίδιοι αλλά και οι άλλοι είναι μέλη διακριτών κοινωνικών ομάδων. Παραδοσιακά μελετάται ως τομέας της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης, ωστόσο στη ψυχολογία τέτοια φαινόμενα θεωρούνται ως επεκτάσεις ενδοατομικών σε επίπεδο ομάδων (Brewer, & Kramer, 1985). Οι διομαδικές σχέσεις περιλαμβάνουν κάποια από τα μεγαλύτερα δεινά της κοινωνίας, όπως είναι η προκατάληψη, οι διακρίσεις ή ακόμα και ο πόλεμος (Hogg, & Gaffney, 2018). Έχει προκαλέσει μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον καθώς έχει και τεράστια κοινωνική σημασία η μελέτη των ψυχολογικών διαδικασιών που προωθούν την προκατάληψη ανάμεσα στις ομάδες και άρα μπορεί να οδηγήσουν σε διομαδική σύγκρουση (Dovidio et al., 2008). Έχουν διεξαχθεί σημαντικές έρευνες και μελέτες πάνω σε αυτόν τον τομέα έρευνας, κάποιες από τις οποίες θα αναφερθούν παρακάτω.

Κάποια από τα σημαντικά κλασικά πειράματα που έχουν γίνει πάνω στην τάση των ομάδων για σύγκρουση είναι, μεταξύ άλλων, αυτά του Sherif (1949, 1953, 1954) πάνω στη θεωρία της ρεαλιστικής σύγκρουσης (Hogg & Vaughan, 2010α). Ο Sherif με τους συνεργάτες πρότεινε τη θεωρία της ρεαλιστικής σύγκρουσης, σύμφωνα με την οποία όταν οι ομάδες έχουν κοινούς στόχους, που για την επίτευξή τους αλληλεξαρτούνται τα μέλη της ομάδας, η σύγκρουση μειώνεται. Αντίθετα, όταν έχουν στόχους που είναι αμοιβαία αποκλειόμενοι προκαλείται διομαδική σύγκρουση και εθνοκεντρισμός. Η θεωρία αυτή έχει φανεί χρήσιμη, ιδιαίτερα σε εφαρμοσμένα πλαίσια, αλλά έχει δεχτεί κριτική. Ο πολύ σημαντικός ρόλος της κοινωνικής κατηγοριοποίησης στην διομαδική συμπεριφορά οδήγησε στην ανάπτυξη της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας από τους Tajfel και Turner (1974, 1979), καθώς και της εστίασης του Turner και των συνεργατών του αργότερα στη θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης (1987) (Hogg & Vaughan, 2010α), οι οποίες θα αναλυθούν περαιτέρω στην επόμενη ενότητα.

Μια διαφορετική προσέγγιση, αυτή των κοινωνικών αναπαραστάσεων, που αναπτύχθηκε αρχικά από τον Serge Moscovici, βασίζεται στην υπόθεση ότι η λογική μας βασίζεται σε γνώσεις που ανταλλάσσονται και μοιράζονται γύρω μας στις ομάδες στις οποίες είμαστε ενσωματωμένοι (Lorenzi-Cioldi, & Clémence, 2001). Όταν τα άτομα έρχονται αντιμέτωπα με μη οικείες καταστάσεις ενσωματώνουν τα νέα στοιχεία στις γνώσεις τους, παρουσιάζοντάς τα με οικείους όρους (Andreouli, & Chryssochoou, 2015). Δύο δυναμικές είναι πολύ σημαντικές σε αυτή τη διαδικασία: η αντικειμενοποίηση και η αγκυροβόληση (Lorenzi-Cioldi, & Clémence, 2001). Η αντικειμενοποίηση μεταφράζει αφηρημένα στοιχεία σε πιο συγκεκριμένα, ενώ η αγκυροβόληση επιτρέπει σε νέα στοιχεία να εισαχθούν σε προϋπάρχουσες γνώσεις (Chryssochoou, 2000).

Κάποιες έρευνες που ακολουθούν αυτή τη προσέγγιση έχουν ασχοληθεί με τη σύνδεση των κοινωνικών αναπαραστάσεων με τις ομάδες. Οι ομάδες τοποθετούνται κοινωνικά διαφορετικά από άποψη κύρους, status και δύναμης, οπότε οι σχέσεις μεταξύ των ομάδων έχουν σημαντικό αντίκτυπο για την παραγωγή αναπαραστάσεων. Η συμμετοχή σε ομάδες, για αυτή τη θεώρηση, γίνεται στη βάση κατηγοριών που είναι δομημένες γύρω από πρότυπα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, γύρω από τα οποία κατανέμονται τα μέλη της ομάδας, χωρίς όλα να έχουν δικαίωμα στον ίδιο βαθμό να είναι μέλη. Ως αποτέλεσμα, τα όρια μεταξύ των ομάδων είναι ασαφή (Lorenzi-Cioldi, & Clémence, 2001)

Σε σχέση με την μελέτη των διομαδικών σχέσεων, η οπτική της κριτικής κοινωνικής ψυχολογίας έχει ασκήσει κριτική στην πειραματική κοινωνική ψυχολογία. Θεμελιώδης παραδοχή στην λεγόμενη στροφή στο λόγο, ένα ρεύμα που εμπίπτει σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, είναι ότι ο λόγος κατασκευάζει εκδοχές της πραγματικότητας (Φίγγου, 2010). Οι ερευνητές της ανάλυσης λόγου, μιας από τις προσεγγίσεις αυτού του ρεύματος, στην εξέταση των διομαδικών σχέσεων έχουν εστιάσει είτε στις ομάδες από την άποψη της ορολογίας είτε στον τρόπο επίτευξης κατηγοριοποιήσεων με βάση την ιδιότητα των ατόμων ως μέλη ομάδων. Επίσης ενδιαφέρονται για τη δομή και τη λειτουργία των ομάδων. Σε αυτή τη προσέγγιση είναι σημαντική η θεώρηση ότι ο λόγος για ομάδες συχνά γίνεται σε πλαίσια όπου ο ομιλητής μπορεί να επιδιώκει κάποιες κοινωνικές δράσεις, επομένως σκοπός της έρευνας είναι να αναλυθούν οι χαρακτηρισμοί των συμμετεχόντων / -ουσών για τους ίδιους και τους άλλους με βάση την ιδιότητά τους ως μέλη σε ομάδες (McKinlay, & McVittie, 2008a).

Το γεγονός ότι οι κατηγοριοποιήσεις στην ανάλυση λόγου θεωρούνται πόροι των συμμετεχόντων / -ουσών οι οποίοι τροποποιούνται, επεξεργάζονται, αμφισβητούνται ή διαπραγματεύονται στο λόγο, αποτελεί και μια από τις διαφορές με τους πειραματικούς κοινωνικούς ψυχολόγους (McKinlay, & McVittie, 2008a). Αυτή η διαφορά φαίνεται και από τον τρόπο που οι αναλυτές λόγου βλέπουν τις ομάδες όχι ως κοινωνικές, αλλά κοινωνικά κατασκευασμένες. Σημαντική στην προσέγγιση αυτή είναι η υπόθεση ότι οι περιγραφές των ανθρώπων από την άποψη ομάδων στις οποίες ανήκουν παράγονται σε συγκεκριμένα σημεία του λόγου για συγκεκριμένους λόγους. Επομένως, ένας από τους λογοαναλυτικούς στόχους σχετίζεται με την έννοια της κατασκευής μιας αίσθησης του εαυτού ή μιας ταυτότητας και ο δεύτερος σχετίζεται με την κατασκευή μιας αίσθησης του "άλλου", ιδίως στο πλαίσιο προκατάληψης ή διακρίσεων (McKinlay, & McVittie, 2008a).

Συμπερασματικά, οι ομάδες και οι διομαδικές σχέσεις είναι ένα σημαντικό μέρος της καθημερινότητας των ανθρώπων. Η διαμόρφωση ταυτότητας, οι προκαταλήψεις, καθώς και η σύγκρουση έχουν μελετηθεί εκτενώς, από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Για την καλύτερη κατανόηση των όρων παρουσιάστηκαν σε αυτήν την ενότητα κάποιες κλασικές μελέτες, που αφορούν αυτά τα θέματα, καθώς και ο τρόπος με τον οποίον τα αντιμετωπίζουν η προσέγγιση των κοινωνικών αναπαραστάσεων και η λογοαναλυτική παράδοση.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ & ΑΝΗΚΕΙΝ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, ένα από τα θέματα που έχει εστιάσει ο τομέας της κοινωνικής ψυχολογίας είναι η κατανόηση των συνθηκών που οδηγούν στην διομαδική σύγκρουση (Chryssochoou, 2000). Έτσι, οι έρευνες που αφορούσαν τον ρόλο της κοινωνικής κατηγοριοποίησης στη διομαδική συμπεριφορά οδήγησαν στο να αναπτυχθεί η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας και η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης (Hogg & Vaughan, 2010a). Οι σχέσεις μεταξύ των δυναμικών της ταυτότητας και των κοινωνικών σχέσεων έχουν ερευνηθεί εκτενώς επίσης και από την προσέγγιση των κοινωνικών αναπαραστάσεων, καθώς και από τη κοινωνικο-κονστρουξιονιστική προσέγγιση .

Σύμφωνα με την θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, το κομμάτι της αυτοαντίληψης των ανθρώπων που σε ένα μεγάλο βαθμό προέρχεται από την υπαγωγή τους σε μια ομάδα είναι η κοινωνική τους ταυτότητα. Αυτή η προσέγγιση, παίρνοντας σαν προϋπόθεση ότι η κοινωνία δομείται σε ξεχωριστές κοινωνικές ομάδες, που βρίσκονται σε σχέσεις ισχύος μεταξύ τους, θεωρεί ότι αυτές δίνουν στα μέλη τους την ταυτότητά τους (Hogg & Vaughan, 2010a). Η προσωπική με την κοινωνική ταυτότητα διαχωρίζονται, καθώς εδώ αποφεύγεται η ερμηνεία των διομαδικών διαδικασιών ως το άθροισμα των επιδράσεων των προδιαθέσεων της προσωπικότητας ή των διαπροσωπικών σχέσεων (Hogg & Vaughan, 2010a).

Η θεωρία αυτό-κατηγοριοποίησης, ή αλλιώς θεωρία κοινωνικής ταυτότητας της ομάδας, πραγματεύεται την αναπαράσταση των κοινωνικών κατηγοριών στο μυαλό των ανθρώπων ως πρότυπα, ασαφή σύνολα γνωρισμάτων που ταιριάζουν για μια ομάδα και την διαφοροποιούν από άλλες σχετικές. Τα πρότυπα είναι γνωστικές αναπαραστάσεις, στενά συνδεδεμένες με τα στερεότυπα, που εντείνουν την οντολογικότητα της ομάδας, μεγιστοποιώντας τις διομαδικές διαφορές σε σχέση με τις ενδοομαδικές διαφορές (Hogg & Vaughan, 2010a). Αυτή η θεώρηση έδωσε έμφαση στις διαφορές στα ερεθίσματα για την κατηγοριοποίηση και ασχολήθηκε με τη σημασία του πλαισίου στην αυτό-κατηγοριοποίηση.

Εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο έχουν δομηθεί οι κοινωνίες στις οποίες ζούμε, ο όρος Εμείς δεν αναφέρεται πάντα σε μια ομάδα ανθρώπων που διαφοροποιούνται από «τους Άλλους», όπως αυτοί ορίζονται από τα πολιτικό όρια του Έθνους-Κράτους (Chrysochoou, 2000). Από τη σκοπιά των κοινωνικών αναπαραστάσεων, που όπως αναφέρθηκε είναι θεωρίες κοινής λογικής για τον κόσμο, η ταυτότητα αποτελεί μια ιδιαίτερη μορφή κοινωνικής αναπαράστασης που αντιπροσωπεύει τη σχέση μεταξύ του ατόμου και των άλλων. Δεν διαχωρίζεται σε κοινωνική και ατομική, καθώς θεωρείται ότι έχει πλευρές και κοινωνικές και ατομικές και αποτελεί ένα σύστημα γνώσης του ατόμου για τον εαυτό του, για τους άλλους και για το κοινωνικό πλαίσιο, το οποίο κατασκευάζεται και διαπραγματεύεται στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων (Andreouli, & Chrysochoou, 2015).

Σύμφωνα με τις Andreouli, & Chrysochoou, (2015), η οπτική της προσέγγισης των κοινωνικών αναπαραστάσεων θεωρεί την ταυτότητα μια κοινωνική αναπαράσταση που κατασκευάζεται, μπορεί να επικοινωνηθεί, θεματοποιείται και συζητείται στη

δημόσια σφαίρα. Οι άνθρωποι κατασκευάζουν την ταυτότητά τους στο πλαίσιο του πολιτισμού τους προκειμένου να τοποθετήσουν τον εαυτό τους σε αυτό και να έχουν αυτογνωσία. Έτσι, η διαμόρφωση διαφορετικών στοιχείων ταυτότητας θεωρείται προϊόν διαδικασιών που μοιάζουν με αυτών των κοινωνικών αναπαραστάσεων, όπως η συμπερίληψη νέων στοιχείων μέσω της αγκυροβόλησης. Μέρος της διαμόρφωσης ταυτότητας είναι επίσης οι ισχυρισμοί του ατόμου για την ταυτότητά του, και η αντίσταση στους ισχυρισμούς άλλων.

Η κριτική κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση απ' την οποία αντλεί η συγκεκριμένη τοποθέτηση, σύμφωνα με τους Verkuyten & deWolf (2002), προσεγγίζει τις ταυτότητες και τις στάσεις όχι ως εσωτερικές καταστάσεις, αλλά ως διαλεκτικές ενέργειες. Εδώ, οι αξιολογικές κρίσεις μελετώνται σε συγκεκριμένα πλαίσια και το αντικείμενο έρευνας είναι ο τρόπος που οι ταυτότητες και οι αξιολογήσεις κατασκευάζονται στο λόγο. Σύμφωνα με τους Πανταζής και συν. (2008), για την ανάλυση λόγου οι ταυτότητες δεν έχουν ένα σταθερό περιεχόμενο, οι οποίοι παραθέτουν τη διατύπωση από τους Potter και Wetherell (1987). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, ο λόγος έτσι όπως χρησιμοποιείται από τον ομιλητή έχει κάποια ρητορικά αποτελέσματα, είτε σε μικρο – κοινωνικό επίπεδο είτε σε μακρο – κοινωνικό, τα οποία μπορεί να μην γίνονται αντιληπτά από τον ομιλητή. Άρα, ανάλογα με το τι προσπαθεί να πετύχει, διαφέρει και το πώς κατασκευάζει κάτι στο λόγο του. Η έννοια αυτή έρχεται σε αντίθεση με την άποψη ότι υπάρχει συνοχή και σταθερότητα στο λόγο των ατόμων, άρα και οι ταυτότητες μεταβάλλονται και διαπραγματεύονται ανάλογα με το πλαίσιο (Πανταζής και συν., 2008).

Σύμφωνα με τους McKinlay, & McVittie (2008β), εάν σε αυτή τη προσέγγιση οι ταυτότητες θεωρούνται δράσεις που βρίσκονται σε μια ανταλλαγή με άλλους που ασχολούνται με παρόμοια θέματα, κατά συνέπεια, για να κατανοηθεί το ποιοι είναι οι συμμετέχοντες / -ουσες σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές πρέπει να εξετάσουμε το πώς διαπραγματεύονται τις δικές τους ταυτότητες στο πλαίσιο αυτών των αλληλεπιδράσεων. Η γλώσσα για παράδειγμα έχει μεγάλη σημασία σε αυτή την συνδιαλλαγή, όπου ο τρόπος που παρουσιάζει κάποιος τον εαυτό του έχει αντίκτυπο στον τρόπο που θα ανταποκριθούν οι άλλοι σε ένα άμεσο πλαίσιο (McKinlay, & McVittie, 2008β).

Συμπερασματικά, η αλληλεξάρτηση και η αλληλεπίδραση των κοινωνικών ταυτοτήτων σε ένα κοινωνικό πλαίσιο υπάρχει σαν παραδοχή και θεώρηση από τα πρώτα κλασικά κοινωνικοψυχολογικά πειράματα (Πανταζής και συν., 2008). Πέρα από αυτές τις θεωρίες, για την καλύτερη κατανόηση των ζητημάτων ταυτότητας και ανήκειν, παρατέθηκαν στην συγκεκριμένη ενότητα και οι προσεγγίσεις των κοινωνικών αναπαραστάσεων και της ανάλυσης λόγου.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ

Η εθνική ταυτότητα έχει προσεγγιστεί ως μια κατηγορία συλλογικής ταυτότητας, μια κατασκευή των αναπαραστάσεων μιας ομάδας για τα μέλη της και τους διάφορους «άλλους». Στη λογοαναλυτική προσέγγιση, η μελέτη της εθνικής ταυτότητας εστιάζει στο σύνολο των τρόπων να μιλά το άτομο για την ιδιότητα που έχει ως μέλος ενός έθνους (Κηπουροπούλου, 2010). Η ελληνική εθνική ταυτότητα κατασκευάστηκε στην αρχή του 19ου αιώνα ως ένα μέσο για την απελευθέρωση των Ελλήνων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, στη βάση μιας κοινής θρησκείας και κοινών προγόνων. Έτσι, όπως υποστηρίζουν οι Andreouli και Chryssochoou (2015), η ελληνική εθνική ταυτότητα είναι βασισμένη σε ένα μύθο ομοιογένειας, πολιτιστικής και εθνικής, με αποτέλεσμα να ανακατασκευάζεται από τους ανθρώπους, σε μια προσπάθεια να ενσωματώσουν το στοιχείο της πολιτισμικής διαφορετικότητας. Κάποιες έρευνες, όπως και η συγκεκριμένη, δείχνουν ότι αυτός ο μύθος της πολιτισμικής ομοιογένειας επικρατεί ακόμα. Για παράδειγμα, ένα τέτοιο στοιχείο αποτελεί ότι η πλειονότητα των Ελλήνων στο Ευροβαρόμετρο του 2009 υποστήριξε ότι η παρουσία μεταναστών δεν εμπλουτίζει την πολιτισμική ζωή της Ελλάδας (Ευροβαρόμετρο 71, 2009).

Υποστηρίζεται στη βιβλιογραφία της λογοαναλυτικής παράδοσης ότι η άποψη ότι ο τρόπος που εννοιολογείται η ελληνική εθνική ταυτότητα με όρους εθνικούς έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο υποδοχής των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία (Sapountzis, & Xenitidou, 2018). Σε άρθρο του Sapountzis και των συνεργατών του (2013), αναφέρεται ότι ορισμένοι ερευνητές που μελέτησαν την αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτισμικών, φυλετικών και πολιτικών στοιχείων στην κατασκευή της ελληνικής ταυτότητας, ανακάλυψαν είναι ότι οι μετανάστες που θεωρούνται ελληνικής καταγωγής συχνά έχουν ορισμένα προνόμια σε σύγκριση με άλλες ομάδες μεταναστών που θεωρούνται πολιτιστικά πιο κοντά στην ελληνική

πλειοψηφική ομάδα. Σχολιάζουν ότι αυτές οι διαφορετικές κατασκευές έχουν αντίκτυπο στην ένταξη ή τον αποκλεισμό από την εθνική εσω-ομάδα και στο κατά πόσο η ελληνική εθνική ταυτότητα μπορεί να περικλείει και άλλες ταυτότητες.

Η κατασκευή της ιθαγένειας άργησε να κερδίσει το ενδιαφέρον των κοινωνικών ψυχολόγων, γεγονός που σύμφωνα με την Condor (2011) είναι αξιοσημείωτο, καθώς η συνοχή των ομάδων, οι συγκρούσεις μεταξύ των ομάδων, οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις, κάποια βασικά ενδιαφέροντα των κοινωνικών ψυχολόγων, συνδέονται στενά με την μελέτη πάνω στην ιδιότητα του πολίτη. Επομένως, είναι σημαντικό να προστεθούν σε αυτό το σημείο και λίγα λόγια για την απόκτηση ιθαγένειας στην Ελλάδα, καθώς τα κριτήρια για την ιθαγένεια παίζουν σημαντικό ρόλο στην αποδοχή ή όχι των ατόμων ως μελών της κοινωνίας από το πολίτευμα αλλά και από την κοινωνία (Sapountzis, & Xenitidou, 2018). Οι όροι ιθαγένεια και υπηκοότητα αναφέρονται στην ιδιότητα του πολίτη. Σημαίνουν το ίδιο πράγμα, παρ' όλο που υπάρχει μια παρεξήγηση στην δημόσια σφαίρα και κάποιες φορές χρησιμοποιούνται σαν να έχουν διαφορετική σημασία, με την ιθαγένεια να αντανακλά στο λόγο κάτι που έχουν εξ αίματος οι Έλληνες εξαιτίας των εθνικών συνειρμών που συνεπάγονται από το συνθετικό «γένος» (Χριστόπουλος, 2023).

Ο νόμος για την ιθαγένεια στην Ελλάδα βασίζεται ανέκαθεν στο δίκαιο του αίματος (*jus sanguinis*), όπως λέγεται, στην αυτόματη απόκτηση της ιθαγένειας των γονιών του παιδιού. Για τα άτομα που ήρθαν ως μετανάστες στην Ελλάδα, καθώς και για τα παιδιά τους, αυτό σήμαινε ότι ήταν αυστηρός, κάνοντας δύσκολο για άτομα χωρίς ελληνική καταγωγή να αποκτήσουν υπηκοότητα (Figgou, 2018; Xenitidou, & Sapountzis, 2018). Το 2010 ένας νέος νόμος (3838/2010) έφερε σημαντικές τροποποιήσεις όσον αφορά τη διαφάνεια της διαδικασίας και τους νέους τρόπους απόκτησης της ιθαγένειας, με έναν σημαντικό από αυτούς να αφορά τους μετανάστες δεύτερης γενιάς. Θα μπορούσε να τους χορηγηθεί ιθαγένεια, εφόσον και οι δύο γονείς τους διέμεναν νόμιμα και μόνιμα στην Ελλάδα για πέντε συνεχή έτη και όσο για τα παιδιά μεταναστών που ήρθαν σε πολύ νεαρή ηλικία στην χώρα, ο νόμος είχε την προσθήκη της ολοκλήρωσης έξι σχολικών τάξεων.

Το 2013, δύο βασικές διατάξεις του νόμου αυτού -μεταξύ των οποίων αυτή που αφορούσε το δικαίωμα των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην ιθαγένεια- κρίθηκαν

αντισυνταγματικές και ακυρώθηκαν (Figgou, 2018). Από τότε έχει ψηφιστεί ένας νέος νόμος το 2015 (4342/2015), με πιο ευνοϊκούς όρους για τα άτομα αυτά, καθώς η τότε κυβέρνηση επανέφερε τη διάταξη για την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας για τα παιδιά των μεταναστών, αν και άλλαξε ορισμένες από τις τυπικές απαιτήσεις (Figgou, 2018). Με βάση τα στατιστικά δεδομένα από το 2011, που ο αριθμός των πολιτογραφήσεων αυξάνεται σε σχέση με προηγούμενα χρόνια, μέχρι και σήμερα υπολογίζεται από τον Χριστόπουλο (2023) ότι ιθαγένεια έχει αποκτήσει περίπου το ¼ του αλλοδαπού πληθυσμού που ήρθε στην Ελλάδα το 1990, μαζί με τα παιδιά τους.

Συνοψίζοντας, για την κατασκευή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας μεγάλη σημασία διαδραμάτισε ο μύθος της ομοιογένειας, πράγμα που συνδέθηκε και με το νομικό πλαίσιο γύρω την ιθαγένεια το οποίο σταδιακά αναθεωρείται. Η διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, αλλά και οι διαφορετικοί τρόποι αντίληψης του ανήκειν έχουν ερευνηθεί εκτενώς.

ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ, ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο των μελετών της κοινωνικής ψυχολογίας έχουν μελετηθεί εκτενώς οι διαδικασίες της διομαδικής μεροληψίας, διάκρισης και της προκατάληψης (Chryssochoou, 2000). Σύμφωνα με τους Dovidio, Eller, & Hewstone (2011), ήδη από τον προηγούμενο αιώνα μελετήθηκε αυτή η τάση των ομάδων να οδηγούνται σε ένταση και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους συχνά να χαρακτηρίζονται από δυσπιστία. Αυτή η παρατήρηση, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη μετανάστευση και την πιο πρόσφατη έρευνα, από την οποία προκύπτει ότι η εθνοτική ποικιλομορφία μπορεί να υπονομεύσει τις σχέσεις μεταξύ των ομάδων, υποδεικνύει ότι πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στις διαθέσιμες στρατηγικές των κοινωνιών για την αντιμετώπιση πιθανών αναδυόμενων εντάσεων (Laurence et al., 2018).

Αναφορικά με το περιεχόμενο της έννοιας, υπάρχουν διάφοροι ορισμοί. Γενικότερα, η προκατάληψη έχει χαρακτηριστεί ως η αρνητική αξιολόγηση άλλων με βάση την ένταξη σε ομάδες (Dixon et al., 2012). Σύμφωνα με τους Hogg & Vaughan, 2010β, ο όρος κυριολεκτικά σημαίνει «εκ των προτέρων κρίση» (σ. 443) και με βάση την παραδοσιακή θεώρηση του Allport θεωρείται μια στάση προς μια κοινωνική ομάδα, με τρεις διαστάσεις, γνωστική, συναισθηματική και συμπεριφορική.

Ωστόσο, δεν συμφωνούν όλοι οι θεωρητικοί μεταξύ τους για το μοντέλο αυτό. Για παράδειγμα σύμφωνα με τον Billig (όπ. αναφ. στους Dixon et al., 2012), του οποίου η ανάλυση έχει λογοαναλυτική εστίαση, οι σύγχρονες ρίζες της έννοιας βρίσκονται στον δέκατο όγδοο αιώνα, που χάρη στο Διαφωτισμό έγινε διάκριση στις απόψεις με βάση τη θρησκευτική εξουσία και την παράδοση από απόψεις βασισμένες στη λογική και στον επιστημονικό ορθολογισμό. Η ιδεολογική αυτή κληρονομιά κατέχει εξέχουσα θέση στη σύγχρονη έρευνα, η οποία συχνά αντιμετωπίζει την προκατάληψη ως μια μορφή σκέψης που διαστρεβλώνει την κοινωνική πραγματικότητα, που μας οδηγεί να κρίνουμε ένα άτομο χωρίς να μπούμε στον κόπο να επαληθεύσουμε την κρίση μας (Dixon et al., 2012).

Οι λόγοι που οι άνθρωποι μπορεί να είναι προκατειλημμένοι ή να έχουν ρατσιστική διάθεση έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους ερευνητές της Κοινωνικής Ψυχολογίας (Andreouli et. al., 2016). Ήδη από το μισό του προηγούμενου αιώνα, πραγματοποιήθηκαν κάποιες σημαντικές κλασικές μελέτες για την ερμηνεία της προκατάληψης. Μία από αυτές είναι η υπόθεση επιθετικότητας – ματαίωσης, σύμφωνα με την οποία όταν ένας αριθμός ατόμων βιώνει ματαίωση εξαιτίας μιας ομάδας που δεν μπορεί να γίνει στόχος επιθετικότητας, λόγω εξουσίας, γίνεται μετάθεση της επιθετικότητας σε μια ομάδα που θεωρείται αδύναμη. Η υπόθεση αυτή έχει δεχτεί κριτική, καθώς ερμηνεύει την ομαδική συμπεριφορά μέσα από μεμονωμένες ψυχολογικές και συναισθηματικές καταστάσεις, χωρίς να συνυπολογίζει τον ρόλο της επικοινωνίας (Hogg & Vaughan, 2010β). Λίγα χρόνια μετά, μερικοί θεωρητικοί έκαναν λόγο για κάποια χαρακτηριστικά προσωπικότητας που αν τα έχει το άτομο έχει τη δυνατότητα να συμπεριφέρεται με μεροληπτικό τρόπο. Ένα τέτοιο είδος προσωπικότητας είναι η αυταρχική, όμως η έρευνα που υπάρχει πάνω σε αυτή την ερμηνεία έχει παρουσιάσει διάφορα προβλήματα, όπως την έλλειψη αποδείξεων για την άμεση σχέση της με την προκατάληψη – άτομα χωρίς αυτήν την προσωπικότητα μπορεί να είναι προκατειλημμένα και το αντίστροφο (Hogg, & Gaffney, 2018).

Ανάμεσα σε άλλες ερμηνείες που έχουν δοθεί είναι το φαινόμενο της απλής έκθεσης, σύμφωνα με το οποίο υπάρχουν στοιχεία ότι η επανειλημμένη έκθεση σε ερεθίσματα οδηγεί στην ανάπτυξη οικειότητας προς αυτά, με προϋπόθεση οι αρχικές αντιδράσεις προς αυτά να μην είναι αρνητικές (Hogg & Vaughan, 2010β). Άλλες, πιο σύγχρονες εξηγήσεις δίνουν έμφαση στην ασυνείδητη και την ελεγχόμενη έκφραση της προκατάληψης, σύμφωνα με τις οποίες η μείωση της προκατάληψης είναι μια

διαδικασία με πολλά στάδια, όπου απαραίτητες είναι κάποιες ρυθμιστικές στρατηγικές (Devine et. al., 2002).

Σε άρθρο του Van Dijk (2019), στο οποίο πραγματεύεται τις ιδεολογικές ιδιότητες του πολιτικού λόγου πάνω στη μετανάστευση και τις μειονότητες στην σύγχρονη Ευρώπη, αναλύει το επιχείρημα, από το οποίο αντλεί και η παρούσα τοποθέτηση, ότι ο ρατσισμός παρ' όλο που έχει μια ιδεολογική βάση, δεν εξισώνεται με την έννοια της ιδεολογίας. Συγκεκριμένα, είναι ένα πολύπλοκο σύστημα κοινωνικής ανισότητας που αποτελείται από συστατικά στοιχεία όπως: α) κοινωνικές αναπαραστάσεις των ομάδων (και για αυτές), που βασίζονται σε ιδεολογίες, β) νοητικά μοντέλα των μελών της ομάδας για ξεκάθαρα γεγονότα που αφορούν εθνοτικές ομάδες, γ) καθημερινός λόγος που εμπεριέχει προκατάληψη και άλλες κοινωνικές πρακτικές, δ) θεσμικές και οργανωτικές δομές και δραστηριότητες και τέλος ε) σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στις πλειονοτικές ομάδες λευκών και τις μειονοτικές – εθνοτικές ομάδες.

Οι ρατσιστικές ιδεολογίες, σύμφωνα με την θεωρία του Van Dijk (2019), έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: πρώτον, βασίζονται σε ομάδες με άτομα που μπορεί να εμπλακούν σε ρατσιστικές πρακτικές. Ωστόσο, η κοινωνική βάση των ιδεολογιών αυτών πρέπει να ερευνηθεί περαιτέρω. Επίσης, ακόμα και αν δεν αυτοπροσδιορίζονται ως ρατσιστές, τα άτομα αυτά έχουν ένα συγκεκριμένο σχήμα για τον εαυτό τους, το οποίο έχει κατηγορίες όπως μεθόδους συμμετοχής των ατόμων σε ομάδες ανάλογα με την εθνικότητα ή το χρώμα τους και το να τοποθετούν τον εαυτό τους σε κυρίαρχη θέση σε σχέση με τους άλλους. Ακόμα, οι ρατσιστικές ιδεολογίες ελέγχουν ρατσιστικές στάσεις, προκαταλήψεις και άλλες κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Παρόλο που οι κοινωνικές νόρμες αποθαρρύνουν την έκφραση προκατάληψης, εκφράζονται ακόμα τέτοιου είδους απόψεις. Σύμφωνα με τον Van Dijk (2019), ο ρατσισμός και η ιδεολογία αναπαράγονται στο γραπτό και στο προφορικό λόγο στη βάση νοητικών μοντέλων που ελέγχονται από ιδεολογίες ή γενικότερων εκφράσεων τύπου Εμείς – Αυτοί. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούνται σε όλα τα επίπεδα του λόγου στρατηγικές θετικής παρουσίασης του εαυτού (Εμείς) και αρνητικής παρουσίασης του άλλου (Αυτοί), ή αγνόησης αρνητικών χαρακτηριστικών του εαυτού και αντίστοιχα θετικών χαρακτηριστικών του άλλου, που μπορεί να οδηγήσουν στις μεροληπτικές αναπαραστάσεις εθνοτικών μειονοτήτων. Όσον αφορά συγκεκριμένα τις αντιμεταναστευτικές στάσεις, αυτοί που τις εκφράζουν συχνά βασίζονται σε

δικαιολογίες που στηρίζονται σε ξεχωριστές, συλλογικές πεποιθήσεις και αξίες, κάνοντάς τες να φαίνονται ότι έχουν μια βάση στον ορθολογισμό και την αλήθεια. Μια συχνή τακτική, σύμφωνα με τους Wang et al. (2022) είναι να παρουσιάζονται αντιμεταναστευτικές συμπεριφορές και στάσεις ότι καλύπτονται εντός της αξίας του ελεύθερου λόγου το δικαίωμα των ανθρώπων να εκφράσουν αυτό που αυτοί πιστεύουν ότι είναι αλήθεια.

Γι' αυτό πλέον στην βιβλιογραφία γίνεται διάκριση ανάμεσα στην έκδηλη μορφή προκατάληψης, όπου εκφράζονται ευθέως οι ρατσιστικές απόψεις, σε σχέση με όρους όπως «σύγχρονος ρατσισμός», «συμβολικός ρατσισμός», όπου δεν υπάρχει το κραυγαλέα αρνητικό περιεχόμενο, αλλά εναλλακτικές μορφές του (Wang et al., 2022). Παρά τις μεταξύ τους διαφορές, οι θεωρίες αυτές έχουν ως κοινό την σύγκρουση ανάμεσα σε μια αντιπάθεια προς μια εξω-ομάδα που είναι βαθιά ριζωμένη στο άτομο και μια πίεση συμμόρφωσης με τις σύγχρονες αξίες ισότητας (Hogg & Vaughan, 2010β). Επίσης, η διάκριση ανάμεσα στον έκδηλο και σύγχρονο ρατσισμό μπορεί να αναλυθεί και από την άποψη στρατηγικών διαχείρισης της ταυτότητας του ατόμου με σκοπό την αποφυγή κατηγοριών για ρατσισμό (Andreouli et. al., 2016).

Εν κατακλείδι, η προκατάληψη είναι ένα σημαντικό θέμα, που έχει μελετηθεί σε βάθος από την Κοινωνική Ψυχολογία, με διάφορες απόψεις σχετικά με τον ορισμό της έννοιας, αλλά και την ερμηνεία της. Παρ' όλο που στις σύγχρονες κοινωνίες είναι μεμπτή η έκφραση ρατσιστικών προκαταλήψεων, είναι φανερό ότι συνεχίζουν και υπάρχουν, και εκφράζονται στο λόγο, ακόμα και με έμμεσους, πιο διακριτικούς τρόπους, στοχεύοντας σε διάφορες ομάδες, όπως τους μετανάστες, που είναι ένα πεδίο έρευνας που αφορά και την παρούσα πτυχιακή.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΕΝΙΑ

Η μετανάστευση συνιστά ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, με πολλές όψεις. Η μετακίνηση ανθρώπων ή ομάδων και η εγκατάστασή τους σε ένα τόπο με διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο, που συμβαίνει σε όλη την ανθρώπινη ιστορία (Μπεζεβέγκης, Παυλόπουλος, & Γεωργαντή, 2010). Πολλοί επιστημονικοί κλάδοι έχουν ασχοληθεί με το θέμα αυτό, όπως η ανθρωπολογία και οι πολιτικές επιστήμες (Μπεζεβέγκης, 2008). Η επιστήμη της ψυχολογίας μπορεί

να συμβάλει στην κατανόηση των μεταναστών και την διαδικασία της μετανάστευσης, με δύο κυρίαρχους τομείς ψυχολογικής έρευνας, τον επιπολιτισμό και τις διομαδικές σχέσεις. Και οι δύο τομείς ασχολούνται με δύο θεμελιώδη ζητήματα: την συντήρηση των χαρακτηριστικών της ομάδας και την επαφή μεταξύ των ομάδων (Berry, 2001).

Ο επιπολιτισμός, για τον οποίο ο Berry έχει γράψει εκτενώς, είναι μια διαδικασία που συνεπάγεται την επαφή μεταξύ δύο πολιτισμικών ομάδων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα πολυάριθμες πολιτισμικές αλλαγές και για τις δύο ομάδες. Κάθε ομάδα πρέπει να ασχοληθεί με τις απόψεις και τις πρακτικές της άλλης. Για τους μετανάστες, οι επιλογές τους μπορεί να περιορίζονται από τους προσανατολισμούς της κοινωνίας υποδοχής (Berry, 2001) Οι στρατηγικές επιπολιτισμού που, όπως έχει μελετηθεί σε αυτό το κλάδο, χρησιμοποιούν οι μετανάστες είναι τέσσερις: η αφομοίωση, ο διαχωρισμός, η εναρμόνιση και η περιθωριοποίηση. Η αφομοίωση αφορά την επιθυμία των ατόμων να μη διατηρήσουν τη δική τους πολιτισμική κληρονομιά, αλλά να έρθουν σε αλληλεπίδραση με άλλους πολιτισμούς, ενώ ο διαχωρισμός είναι η αποφυγή της αλληλεπίδρασης με τους άλλους και η διατήρηση της κουλτούρας των ίδιων των μεταναστών. Η εναρμόνιση αφορά την επιθυμία να εμπλακούν σε καθημερινή αλληλεπίδραση με άλλες πολιτισμικές ομάδες αλλά να διατηρήσουν και τον δικό τους πολιτισμό, και τέλος η περιθωριοποίηση είναι όταν τα άτομα ούτε έχουν ενδιαφέρον για σχέσεις με τους άλλους, ούτε υπάρχει ενδιαφέρον για τη διατήρηση του πολιτισμού τους (Berry, 2001).

Υπάρχει και βιβλιογραφία για τον επιπολιτισμό που έχει επικεντρωθεί σε μια πιο λογοαναλυτική προσέγγιση. Σύμφωνα με τους Verkuyten & deWolf (2002), όπως αναφέρθηκε στην ενότητα για τα ταυτοτικά ζητήματα, η εστίαση της οπτικής αυτής δεν έγκειται στην αντιμετώπιση των ταυτοτήτων ως εσωτερικές διαθέσεις, αλλά στην έκφραση αξιολογήσεων στην καθημερινή αλληλεπίδραση. Ως εκ τούτου, οι διάφορες στρατηγικές επιπολιτισμού μπορούν να προσεγγιστούν ως επιχειρήματα ή τοποθετήσεις σχετικά με τους εθνοτικούς αυτοπροσδιορισμούς. Σύμφωνα με τις Figgou & Baka (2018), το μοντέλο του Berry έχει δεχτεί κριτική. Μία άποψη είναι ότι οι στρατηγικές εγκλιματισμού, που εντάσσονται σε πλαίσια ιεραρχικών διομαδικών σχέσεων, αποτελούν διαδικασίες που διαμεσολαβούνται από παράγοντες όπως τη φυλή, την εθνικότητα, κ.α.

Όσον αφορά τη μελέτη πάνω στις διομαδικές σχέσεις, τον δεύτερο τομέα έρευνας όπως αναφέρθηκε, κάποια διαφοροποιητικά στοιχεία ανάμεσα στην μελέτη πάνω στη μετανάστευση και τη γενικότερη βιβλιογραφία πάνω στο συγκεκριμένο θέμα είναι τα παρακάτω: αρχικά, οι ομάδες συνήθως ορίζονται πολιτισμικά (συμπεριλαμβανομένων συγκεκριμένων χαρακτηριστικών όπως της γλώσσας, της θρησκείας, του status και της «φυλής»), περισσότερο από ό,τι συμβαίνει για τις διομαδικές σχέσεις (όπου η εστίαση είναι συχνά στις «μειονότητες» ή σε άλλα γενικές κατηγορίες). Επίσης, σύμφωνα με τις βασικές αρχές της έλξης, οι μετανάστες είναι συνήθως λιγότερο εξοικειωμένοι αλλά και όμοιοι με το μόνιμο πληθυσμό. Αυτός ο τομέας έρευνας έχει επικεντρωθεί στη μελέτη θεμάτων όπως εθνοτικά στερεότυπα, εθνοτικές συμπεριφορές και εθνοτικές προκαταλήψεις (Berry, 2001) – το τελευταίο αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η μετανάστευση στην μεταπολεμική εποχή στην Ευρώπη έχει αυξήσει δραματικά το μέγεθος της εθνοτικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής ποικιλομορφίας σε σημείο να ονομαστεί «η εποχή της μετανάστευσης» (Midtbøen, 2014). Η Ελλάδα καταγράφεται ως χώρος προορισμού κυμάτων μεταναστών στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90, κυρίως από την Ανατολική Ευρώπη μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και τις γεωπολιτικές και οικονομικές αλλαγές που ακολούθησαν. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της νέας μεταναστευτικής κίνησης οφειλόταν κυρίως στο χαμηλό επίπεδο διαβίωσης, στην ανεργία και τις οικονομικο - πολιτικές εντάσεις (Κεσίσογλου, 2014). Άλλη μια χώρα από την οποία κατέφτασε ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών λόγω των οικονομικών και πολιτικών αναταραχών εκείνης της εποχής ήταν η Αλβανία. Ωστόσο είναι δύσκολο να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός τους επίσημα (Figgou, & Condor, 2006). Το 2004 υπολογίστηκε ότι περίπου 1.150.000 μετανάστες ζούσαν στην Ελλάδα (βλ. Xenitidou, & Sapountzis, 2018). Τα νούμερα αυτά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη με σκεπτικισμό, καθώς υπάρχει μια δυσκολία στην εκτίμηση του πληθυσμού, λόγω των ατόμων χωρίς έγγραφα.

Σημαντικό είναι να αναφερθούν και οι κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις της χώρας τα τελευταία χρόνια. Το 2009, στην Ελλάδα ξέσπασε η διεθνής οικονομική ύφεση που ξεκίνησε το 2008 και είχε ήδη επηρεάσει και κάποιες άλλες χώρες του εξωτερικού (Καραγκούνη, & Φίγγου, 2022). Εκείνη την εποχή, σύμφωνα με την Triandafyllidou (2014), όπου αναφέρεται η εθνική απογραφή του 2011, υπήρχαν 713.000 υπήκοοι τρίτων χωρών και 199.000 πολίτες της ΕΕ στη χώρα. Οι μεγαλύτερες ομάδες

μεταναστών ήταν από την Αλβανία, από την Βουλγαρία, Ρουμάνοι, Πακιστανοί, Γεωργιανοί, Ουκρανοί και Πολωνοί. Με το ξέσπασμα του πολέμου στη Συρία το 2011, ένα νέο κύμα μετανάστευσης κατέφτασε στην Ελλάδα, που αποτέλεσμα είχε, όπως φαίνεται από τις μετρήσεις, να φτάσουν το 2015 στην Ελλάδα ένα εκατομμύριο πρόσφυγες από τη Συρία, το Αφγανιστάν και το Ιράκ, με απώτερο σκοπό να συνεχίσουν το ταξίδι αυτό προς τις άλλες χώρες της Ευρώπης (βλ. Ανδρεάδου, 2020).

Οι προσπάθειες προσαρμογής από πλευρά των Ελλήνων έχουν υπάρξει αργές και η προκατάληψη και οι διακρίσεις αυξήθηκαν μετά την είσοδο των μεταναστών. Την περίοδο την κρίσης, το 2012 η Χρυσή Αυγή ψηφίστηκε με 7% ως το τρίτο πολιτικό κόμμα στη Βουλή και, όπως αναφέρθηκε, ο νόμος για την πολιτογράφηση, αποτελούσε σημαντικό εμπόδιο για την απόκτηση ιθαγένειας, μέχρι τον νέο νόμο που ψηφίστηκε το 2015 (βλ. Xenitidou, & Sapountzis, 2018). Το 2019 φαίνεται ότι εκ νέου κατέφτασε μεγάλος πληθυσμός μέσω θαλάσσης. Οι συνθήκες διαβίωσης αυτών των ανθρώπων στην Ελλάδα είναι αρκετά δύσκολες, λόγω υπερσυνωστισμού και ανεπαρκών συνθηκών υγιεινής, και έχουν εκφραστεί πολλές φορές ανησυχίες για τις άτυπες αναγκαστικές επαναπροωθήσεις μεταναστών από τις ελληνικές αρχές (βλ. Ανδρεάδου, 2020). Έχουν γίνει πολλές έρευνες στην Ελλάδα για την εξερεύνηση των απόψεων του γηγενούς πληθυσμού για το μεταναστευτικό ζήτημα. Όσον αφορά το σκεπτικισμό με τον οποίο η ελληνική κοινωνία δέχτηκε την έλευση του μεταναστευτικού κύματος, το θέμα ένταξής τους έχει μεγάλη συσχέτιση με την αντιμετώπιση των αποκαλούμενων γηγενών. Επίσης, έχουν ερευνηθεί και θέματα ιθαγένειας και πολιτογράφησης τόσο στο λόγο των μεταναστών όσο και του γηγενούς πληθυσμού και ένα μέρος της ερευνητικής κοινότητας έχει δείξει ενδιαφέρον και για τις πρακτικές που εφαρμόζονται για την ένταξη των μεταναστών και των μαθητών με πολιτισμική ετερότητα.

Άλλες έρευνες επικεντρώνονται σε θέματα ένταξης ή διαμόρφωσης ταυτότητας της δεύτερης γενιάς καθώς και στον τρόπο που δομεί την ταυτότητά της η δεύτερη γενιά μεταναστών μέσα στο τρέχον κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, στο οποίο στοχεύει να συμβάλλει η πτυχιακή μου. Πλέον υπάρχουν διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις από έρευνες στην Ευρώπη για την ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς (Κεσίσογλου, 2014). Το να οριστεί ένα άτομο που είναι μετανάστης 2ης γενιάς παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες. Έτσι προσδιορίζονται τα άτομα που γεννιούνται στη χώρα υποδοχής, αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη και τα παιδιά και τους εφήβους που γεννήθηκαν στο εξωτερικό ή τα παιδιά με τον ένα γονέα να έχει γεννηθεί στο εξωτερικό και τον άλλον

να είναι γηγενής. Γι' αυτό τον λόγο έχουν διαμορφωθεί κάποιες έννοιες από τον Rumbaut, λίγο διαφοροποιημένες (βλ. Rizzo et. al., 2020), όπως η γενιά 1,5, που αναφέρεται σε παιδιά 6-12 ετών με μεταναστευτική εμπειρία, των οποίων η κοινωνικοποίηση άρχισε στην πατρίδα τους αλλά ολοκληρώθηκε στην χώρα υποδοχής. Αυτή η ταξινόμηση αποσκοπεί στο να υπάρχει ένα συνεχές κατά μήκος του οποίου το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο και τα εκπαιδευτικά προβλήματα διαφέρουν μεταξύ των ατόμων που γεννήθηκαν στη χώρα υποδοχής και εκείνων που έφθασαν στην ενηλικίωση. Επίσης, υπάρχουν και οι εξής έννοιες: γενιά 1,25 (έφηβοι που μετανάστευσαν στην ηλικία 13-17 ετών) και 1,75 (παιδιά που μετανάστευσαν σε ηλικία 0-6 ετών), αν και για την τελευταία επικρατεί μια σύγχυση, καθώς είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου κοινωνικοποιημένη στη χώρα υποδοχής (Rizzo et al. 2020).

Σε μια κατεύθυνση που ακολουθεί το παράδειγμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, ο Κεσίσογλου (2014) στη διατριβή του σχετικά με την μελέτη της εργασιακής επισφάλειας ως στοιχείου διαμόρφωσης της ταυτότητας των νέων στην Ελλάδα κάνει μια κριτική ανασκόπηση της κατασκευής της β' γενιάς στην Ελλάδα ως μια θεωρητική κατηγορία. Αναφέρει συγγραφείς όπως, μεταξύ άλλων, τον Θεριανό, ο οποίος εντάσσει στη δεύτερη γενιά όσους έχουν γεννηθεί στη χώρα, ή έχουν έρθει σε μικρή ηλικία και εντάχθηκαν στο εκπαιδευτικό σύστημα, και την οπτική των Alvaro, Marvakis, Parsanoglou & Petracou, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η δεύτερη γενιά δεν μπορεί να αποτελεί μια ενιαία κατηγορία. Αναφέρεται επίσης ο Καμπέρης (2009), σύμφωνα με τον οποίο ότι η δεύτερη γενιά είναι δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια κατασκευή: είναι οι άνθρωποι που μεγάλωσαν, σπουδάζουν και εργάζονται στην Ελλάδα, είτε γεννήθηκαν, είτε ήρθαν σε μικρή ηλικία με τους γονείς τους (βλ. Κεσίσογλου, 2014). Είναι φανερό, λοιπόν, ότι δεν υπάρχει ομοφωνία για τον ορισμό της δεύτερης γενιάς ούτε στη διεθνή ούτε στην εθνική βιβλιογραφία, επομένως είναι σημαντικό να προσδιορίζεται στην εκάστοτε έρευνα ποια πληθυσμιακή ομάδα αφορά. Οι συμμετέχοντες / - ουσες της συγκεκριμένης πτυχιακής είναι παιδιά των μεταναστών που ήρθαν την δεκαετία του 1990 με αρχές 2000 και είτε έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα είτε ήρθαν σε πολύ μικρή ηλικία στη χώρα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η εμπειρία του να μεγαλώνει κανείς ως μετανάστης δεύτερης γενιάς ποικίλλει και τα άτομα αυτά εμπλέκονται σε δύο πολιτισμούς, διαπραγματεύομενοι συνεχώς περίπλοκες και πολυπολιτισμικές ταυτότητες (Dizon et al., 2021). Η ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας είναι κρίσιμης σημασίας για τη θετική

ανάπτυξη των νέων, καθώς μια θετική εθνική ταυτότητα συνδέεται με υψηλότερη αυτοεκτίμηση, αποδοχή από τους συνομηλίκους και ακαδημαϊκό κίνητρο, ενώ αντιστρόφως σχετίζεται με συμπτώματα κατάθλιψης και χρήση ναρκωτικών μεταξύ των ατόμων εθνοτικών μειονοτήτων. Ωστόσο, οι εμπειρίες μετανάστευσης των μεταναστών πρώτης γενιάς διαφέρουν σημαντικά από τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, και επομένως η διαπραγμάτευση της εθνικής ταυτότητας για τους τελευταίους μπορεί να είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς οι ίδιοι μπορεί να τοποθετούνται μεταξύ του πολιτισμού υποδοχής και του πολιτισμού προέλευσης (Dizon et al., 2021).

Συνοψίζοντας, η μετανάστευση σαν φαινόμενο έχει απασχολήσει διάφορες επιστήμες, συμπεριλαμβανομένης της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Η έρευνα πάνω στην μετανάστευση έχει εστιάσει κυρίως στον επιπολιτισμό και στις διομαδικές σχέσεις. Η Ελλάδα άρχισε να καταγράφεται ως μια χώρα προορισμού διάφορων κυμάτων μεταναστών από την δεκαετία του 1980 μέχρι και σήμερα. Τα παιδιά των ανθρώπων που ήρθαν τη δεκαετία του 1990 είναι η λεγόμενη δεύτερη γενιά, στην οποία ανήκουν και οι συμμετέχοντες / -ουσες της παρούσας πτυχιακής. Η διαμόρφωση της ταυτότητας της δεύτερης γενιάς είναι κάποιες φορές διαφορετική από της πρώτης, αν και υπάρχουν διάφορες απόψεις για την κατασκευή του όρου αυτού.

ΜΕΘΟΔΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Όσον αφορά την επιλογή της ερευνητικής μεθόδου, αποφασίστηκε να διεξαχθεί μια ποιοτική έρευνα, η οποία στις κοινωνικές επιστήμες είναι ένα ευρέως διαδεδομένο εργαλείο αναζήτησης γνώσης (Γαλάνης, 2018β). Το κυρίαρχο ενδιαφέρον των ερευνών τέτοιου είδους μεθοδολογίας είναι το νόημα: το πώς οι άνθρωποι καταλαβαίνουν αυτό που τους συμβαίνει (Willig, 2015). Κάποια από τα χαρακτηριστικά της είναι ότι μας δίνει ένα τρόπο να κατανοήσουμε κάποια στοιχεία της προσωπικότητας και της ιδεολογίας των συμμετεχόντων / -ουσών, καθώς και τις κοινωνικές επιρροές που έχουν δεχτεί, εμβαθύνοντας έτσι στο τι σημαίνει για τους συνεντευξιαζόμενους η εμπειρία για την οποία μιλούν (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008).

Οι περισσότερες ποιοτικές έρευνες έχουν τις ρίζες τους σε παραδόσεις όπως η φαινομενολογία, ο πραγματισμός και κονστρουκτιβισμός, που υποστηρίζουν ότι όλη η γνώση που μπορούμε να αποκτήσουμε (τόσο του εαυτού μας όσο και τον κόσμο γύρω μας) λειτουργεί σαν μεσολαβητής της δικής μας προοπτικής, των σκοπών, της γλώσσας και των πολιτιστικών στοιχείων, καθώς και περιορίζεται από αυτά. Αυτό καθιστά ανέφικτη την παραδοσιακή επιστημονική φιλοδοξία για απόκτηση «αντικειμενικής» γνώσης. Τα επιστημονικά κριτήρια για τη βελτίωση, την αξιολόγηση και την επίδειξη της ποιότητας σε τέτοιες έρευνες έχουν τέσσερις βασικές διαστάσεις: ευαισθησία στο πλαίσιο, δέσμευση και αυστηρότητα μέσω της εις βάθος ενασχόλησης με το ερευνητικό θέμα, διαφάνεια και συνοχή και έμφαση στην σημασία για την παραγωγή γνώσης που είναι χρήσιμη – είτε από άποψη πρακτικής χρησιμότητας, παραγωγής υποθέσεων, ή και αλλαγής του τρόπου σκέψης μας για τον κόσμο (Yardley, 2015).

Σύμφωνα με την προσέγγιση του κονστρουξιονισμού που αφορά την προκείμενη πτυχιακή, ό,τι αντιλαμβάνεται το άτομο δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως μια απλή αντανάκλαση των συνθηκών του περιβάλλοντος, αλλά μια συγκεκριμένη ανάγνωση των συνθηκών αυτών. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει μια γνώση, αλλά πολλές διαφορετικές. Μέσα από τον τρόπο που ένα φαινόμενο μπορεί να περιγραφεί με πολλούς τρόπους, χωρίς να είναι κάποιος από αυτούς λανθασμένος υποδεικνύει ότι μια πτυχή της κοινωνικά κατασκευασμένης γνώσης είναι η γλώσσα. Στην έρευνα με βάση αυτή τη θέση, το ερευνητικό ερώτημα είναι ανοιχτό, ζητώντας απάντηση για το υπό εξέταση φαινόμενο και γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν οι τρόποι κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας σε μια κουλτούρα, οι συνθήκες χρήσης τους καθώς και οι επιπτώσεις τους στην εμπειρία των ανθρώπων (Willig, 2015).

Σκοπός αυτής της έρευνας, επομένως, είναι να διερευνηθούν ζητήματα που έχουν να κάνουν με την αίσθηση του ανήκειν και την πρόσληψη διομαδικών σχέσεων στους μετανάστες 2ης γενιάς με καταγωγή από διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια στην Ελλάδα, αλλά και πώς αυτά τα θέματα αναπαράγονται στο λόγο των συμμετεχόντων / -ουσών. Η συμβολή που ελπίζω ότι θα μπορέσει να έχει είναι να ευαισθητοποιήσει διάφορες κοινωνικές ομάδες, λαμβάνοντας υπόψη τις γενικότερες τις προκλήσεις των τελευταίων ετών, καθώς και τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις που έχουν διαδραματιστεί, με έμφαση στην νοηματοδότηση της εμπειρίας των ατόμων αυτών.

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ / -ΟΥΣΕΣ

Όσον αφορά τους συμμετέχοντες / -ουσες, αυτό αναζητήθηκε μέσω της μεθόδου της χιονοστιβάδας, η οποία είναι μια από τις πιο δημοφιλείς μεθόδους δειγματοληψίας στην ποιοτική έρευνα. Η διαδικασία είναι ξεκίνησε με έναν μικρό αριθμό αρχικών επαφών που βρήκε η ερευνήτρια, που ταίριαζαν στα κριτήρια της έρευνας και καλέστηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Στη συνέχεια ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες / -ουσες αυτούς να προτείνουν άλλες επαφές που ταιριάζουν με τα κριτήρια της έρευνας και οι οποίοι ενδεχομένως θα μπορούσαν επίσης να είναι πρόθυμοι συμμετέχοντες / -ουσες. Στην προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιήθηκε, καθώς θεωρείται πιο κατάλληλη μέθοδος για την εύρεση πληθυσμών που ήταν δύσκολο να προσεγγίσει ο ερευνήτρια, επειδή για παράδειγμα μπορεί να επιθυμούσαν να μείνουν ανώνυμοι ή να χρειάζονταν ένα βαθμό εμπιστοσύνης για να συμμετάσχουν (Parker και συν., 2019).

Σύμφωνα με τους Arnett et al. (2014), στην αναπτυξιακή ψυχολογία το στάδιο της ζωής του ατόμου, που αφορά τις ηλικίες 18–29 χρονών ονομάζεται αναδυόμενη ενηλικίωση και τα πέντε βασικά χαρακτηριστικά του είναι η εξερεύνηση της ταυτότητας του ατόμου, η αστάθεια, η εστίαση στον εαυτό, η ρευστότητα αισθημάτων και η δυνητικότητα πιθανοτήτων. Οι εξερευνήσεις ταυτότητας που οι περισσότεροι άνθρωποι κάνουν σε αυτές τις ηλικίες συνεπάγονται τη δοκιμή διαφόρων δυνατοτήτων για το τι είδους άνθρωπος να είσαι, ειδικά στους τομείς των ερωτικών σχέσεων, της εργασίας και της ιδεολογίας (Arnett et al., 2014). Οι συμμετέχοντες / -ουσες είναι 9 άτομα, ηλικιών 21 έως 25. Ανήκουν δηλαδή στην ηλικιακή κατηγορία της αναδυόμενης ενηλικίωσης και η κατηγορία αυτή επιλέχθηκε καθώς η β' γενιά, τα παιδιά της πρώτης γενιάς μεταναστών, εκείνων που ήρθαν στην Ελλάδα τη δεκαετία του '90, τώρα πηγαίνουν σχολείο, ενηλικιώνονται, σπουδάζουν και εργάζονται (Κεσίσσογλου, 2014). Είναι 3 άντρες και 6 γυναίκες και οι γονείς τους προέρχονται από τις εξής χώρες:

	ΓΟΝΙΟΣ 1	ΓΟΝΙΟΣ 2	ΗΛΙΚΙΑ
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 1	Αλβανία	Αλβανία	22
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ	Αιθιοπία	Ελλάδα	21

2

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 3	Σερβία	Ελλάδα	21
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4	Αλβανία	Αλβανία	22
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 5	Γεωργία	Γεωργία	25
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 6	Ρουμανία	Ρουμανία	23
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 7	Ουκρανία	Ουκρανία	22
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 8	Μολδαβία	Ελλάδα	22
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 9	Μολδαβία	Μολδαβία	24

Οι ίδιοι έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα και διαμένουν στην Αθήνα, στην Εύβοια, στη Βοιωτία και στη Μακεδονία (Κιλκίς και Χαλκιδική). Οι επτά είναι φοιτητές, εκ των οποίων τέσσερις από αυτούς δεν εργάζονται αυτή τη στιγμή, μια συμμετέχουσα δεν εργάζεται γενικά μέχρι να πάρει πτυχίο και οι δύο συμμετέχουσες ασχολούνται με την παροχή υπηρεσιών σε κατάσταση ρούχων και σε στούντιο περιποίησης άκρων. Οι άλλοι δύο συμμετέχοντες, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία (25 και 24 ετών) είναι ο ένας ξενοδόχος στο Λονδίνο και ο άλλος δουλεύει σε κατάστημα με είδη τεχνολογίας. Επτά από τους 9 συμμετέχοντες / -ουσες σημείωσαν ότι έχουν πολιτογραφηθεί Έλληνες πολίτες, (εκτός από τον Συμμετέχοντα 9 και τη Συμμετέχουσα 6). Οι Συμμετέχοντες 2, 3 και 8 έχουν έτσι κι αλλιώς, επίσης σημείωσαν ότι ένας από τους 2 γονείς τους έχει ελληνική καταγωγή.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Για τη συλλογή δεδομένων, χρησιμοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις, οι οποίες συνήθως αξιοποιούνται για τη σε βάθος εξέταση «των απόψεων, των εμπειριών, των συναισθημάτων, των αντιλήψεων, των πεποιθήσεων και των κινήτρων των ατόμων αναφορικά με συγκεκριμένα ζητήματα» (Γαλάνης, 2018β, σελ 268). Όταν γίνονται ατομικά, όπως στην συγκεκριμένη περίπτωση, συνήθως είναι κατάλληλες για ευαίσθητα θέματα, που μπορεί το άτομο να μη θέλει να γνωστοποιήσει τις απόψεις του μπροστά σε άλλους (Γαλάνης, 2018β). Η συνέντευξη διαφοροποιείται από μια απλή συζήτηση, επειδή πρώτον χρησιμοποιείται ως ένας έμμεσος τρόπος συλλογής πληροφοριών αναφορικά με το ερευνητικό ερώτημα και δεύτερον, επειδή ο διάλογος

της συνέντευξης λαμβάνει χώρα ανάμεσα σε ανθρώπους που κατ' ουσίαν είναι ξένοι μεταξύ τους. Επίσης, ένα τρίτο στοιχείο διαφοροποίησης είναι ότι κατευθύνονται από τον ερευνητή/-τρια (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Οι ερωτήσεις που κάνει ο ερευνητής/-τρια, επίσης, είναι απαραίτητο να είναι ανοικτού τύπου και κατανοητές.

Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις, που χρησιμοποιήθηκαν και στην συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία, έχουν κάποια σημαντικά πλεονεκτήματα. Αρχικά, μπορούν να προγραμματιστούν ευκολότερα σε σχέση με άλλες μορφές συλλογής δεδομένων. Συνήθως διαρκούν 40 λεπτά έως 2 ώρες και οι ερωτήσεις που μπορεί να κάνει ο ερευνητής/-τρια χωρίζονται σε 4 κατηγορίες: περιγραφικές, δομικές, αντιθετικές, αξιολογικές (Willig, 2015). Ουσιαστικά, περιλαμβάνουν μερικές ερωτήσεις-κλειδιά, οι οποίες επιτρέπουν στους ερευνητές/-τριες αλλά και στους συμμετέχοντες /-ουσες να επεκταθούν πάνω στο ερευνητικό ερώτημα σε μεγαλύτερο βάθος, χωρίς να ξεφεύγουν εντελώς, στοιχείο που τις καθιστά ιδιαίτερα ευέλικτες (Γαλάνης, 2018β).

Τέλη Οκτωβρίου του 2022 άρχισε η αναζήτηση των συμμετεχόντων /-ουσών και πριν διεξαχθούν οι συνεντεύξεις, πραγματοποιήθηκε μια πιλοτική, η οποία φάνηκε πολύ χρήσιμη για την κατανόηση από την μεριά μου της ροής των ερωτημάτων. Ένα εμπόδιο που συνάντησα αποτελεί ότι μετά από επικοινωνία με δύο άτομα στην αρχή, μου ανακοίνωσαν ότι δεν θέλησαν για προσωπικούς λόγους να συμμετάσχουν, οπότε έπρεπε να αναζητηθούν άλλα άτομα μέσω των προσωπικών μου επαφών. Τα άτομα εντοπίστηκαν μέσα από τον κοινωνικό μου κύκλο, και έπειτα κάποιοι από αυτούς πρότειναν γνωστούς τους που πληρούσαν τα κριτήρια, και έτσι έφτασαν σε αριθμό τους 9. Τον Δεκέμβριο του 2022 με τον Ιανουάριο του 2023 πραγματοποιήθηκε η διεξαγωγή των συνεντεύξεων, οι οποίες έγιναν όλες διαδικτυακά εκτός από μία. Η διάρκειά τους κράτησε από μισή έως λίγο παραπάνω από μία ώρα. Τον Ιανουάριο του 2023 άρχισε η απομαγνητοφώνησή τους, και αμέσως μετά η ανάγνωσή τους, για να ακολουθήσει η ανάλυση των δεδομένων.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Όσον αφορά την ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων /-ουσών στις συνεντεύξεις, επιλέχθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης. Επιλέχθηκε στην προκειμένη πτυχιακή καθώς κάποια από τα θετικά χαρακτηριστικά της θεματικής ανάλυσης είναι η ευελιξία της, που δίνει ένα τεράστιο εύρος επιλογών στην ανάλυση και ενδείκνυται για όσους

δεν έχουν τεράστια ερευνητική εμπειρία. Ωστόσο, γενικά είναι κρίσιμης σημασίας να δοθεί η απαραίτητη προσοχή στις ερωτήσεις, ώστε να είναι κατάλληλες, και στη σωστή διεξαγωγή της ανάλυσης (Braun, & Clarke, 2006). Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιεί θέματα, που αποτελούν μια ενότητα νοημάτων, τα οποία παρουσιάζονται σαν ένα είδος μοτίβου των δεδομένων και λειτουργούν με ένα τρόπο όχι τυχαίο αλλά συστηματικό. Το τι μέτρησε ως θέμα εξαρτήθηκε από το ερευνητικό ερώτημα και την επιστημολογική προσέγγιση της ερευνήτριας (Willig, 2015). Η θεματική ανάλυση στην συγκεκριμένη ερευνητική εργασία διεξάχθηκε στο επιστημολογικό πλαίσιο της προσέγγισης του κονστρουξιονισμού, καθώς δόθηκε βάση στις κατασκευές του νοήματος και της εμπειρίας, που διαμεσολαβούνται από αναπαραστάσεις και κοινούς τύπους (Braun, & Clarke, 2006; Καραγκούνη, & Φίγγου, 2022).

Για τον εντοπισμό των θεμάτων σε αυτή την διαδικασία ανάλυσης δεδομένων, υπάρχει η διάκριση ανάμεσα σε επαγωγική και παραγωγική προσέγγιση (Willig, 2015). Στην πρώτη περίπτωση, τα δεδομένα καθοδηγούν τους ερευνητές/-τριες σε μια ανάλυση χωρίς προκαθορισμένο θεωρητικό πλαίσιο ή, αν υπάρχει, είναι σε περιορισμένο βαθμό. Είναι χρονοβόρα αλλά χρήσιμη σε θέματα που οι ερευνητές/-τριες δεν έχουν διευρυμένες γνώσεις. Στην παραγωγική, απ' την άλλη, που αξιολογείται όταν οι ερευνητές/-τριες ξέρουν εκ των προτέρων τις πιθανές απαντήσεις των συμμετεχόντων / -ουσών, χρησιμοποιείται προκαθορισμένο πλαίσιο για την ανάλυση δεδομένων. Είναι ταχεία αλλά όχι ιδιαίτερα ευέλικτη, καθώς το προκαθορισμένο θεωρητικό πλαίσιο μπορεί να περιορίσει το εύρος της συζήτησης. Η θεματική ανάλυση χρησιμοποιείται συχνά στην επαγωγική προσέγγιση, όπως χρησιμοποιήθηκε και στη συγκεκριμένη πτυχιακή (Γαλάνης, 2018α).

Τα στάδια που ακολουθούνται στην θεματική ανάλυση σύμφωνα με τους Braun, & Clarke (2006) είναι τα εξής: 1) εξοικείωση με τα δεδομένα, 2) αρχική κωδικοποίηση, 3) αναζήτηση θεμάτων, 4) επισκόπηση θεμάτων, 5) ορισμός και πρόσδοση ονομασίας στα θέματα, 6) γραφή της ερευνητικής αναφοράς. Γενικά, η ανάλυση προϋποθέτει μια συνεχή ανάγνωση του συνόλου των δεδομένων, των κωδικοποιημένων αποσπασμάτων και της ανάλυσης που κάνει ο ερευνητής στα δεδομένα. Η γραφή είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της ανάλυσης, όχι κάτι που γίνεται στο τέλος αυτών των βημάτων (Braun, & Clarke, 2006). Στη συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία, στην αρχή πραγματοποιήθηκε η μετεγγραφή των δεδομένων και η πολλαπλή ανάγνωσή τους, ώστε να σημειωθούν κάποιες αρχικές σκέψεις, διαδικασία απαραίτητη, καθώς οδήγησε

στην κωδικοποίηση. Με συστηματικό τρόπο, δηλαδή, κωδικοποιήθηκαν κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία από όλο το υλικό, που κρίθηκαν ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν με ουσιώδη τρόπο αναφορικά με το υπό εξέταση φαινόμενο.

Έπειτα ταξινομήθηκαν σε πιθανά θέματα, όσα στοιχεία από τα παραπάνω προέκυψαν ότι σχετίζονταν, και δημιουργήθηκε ένας θεματικός χάρτης της ανάλυσης, με τα χαρακτηριστικά του κάθε θέματος βελτιστοποιημένα. Με την ιστορία που διηγείται η ανάλυση πλέον πιο ξεκάθαρη, διαμορφώθηκε τέλος και το τελικό αποτέλεσμα της γραφής της ανάλυσης. Στην παρούσα πτυχιακή, η οποία αντλεί από την κοινωνικο-κονστρουξιονιστική παράδοση, όπως αναφέρθηκε, η έννοια του πλαισίου είναι κεντρική. Υπάρχουν πολλαπλοί τρόποι διατύπωσης του πλαισίου μέσα στο οποίο συμβαίνει κάτι (Schegloff, 1997). Επομένως, η έννοια του πλαισίου είναι σημαντική, επειδή οι ίδιες λέξεις και φράσεις μπορεί να έχουν διαφορετικές σημασίες, σε διαφορετικά πλαίσια, για την περιγραφή ενός κοινωνικού φαινομένου (Κεσίσογλου, 2014). Κατά συνέπεια, στην παραπάνω θεματική ανάλυση δόθηκε έμφαση στο ρόλο του ερευνητή στην παραγωγή γνώσης (Braun, & Clarke, 2019) και στο πλαίσιο στο οποίο αναδύεται ο λόγος, και σημειώνεται στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης και στη συζήτηση.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Η θεματική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε βασίστηκε στις αρχές του κοινωνικού κονστρουξιονισμού και ανέδειξε 9 κεντρικές θεματικές ενότητες.

Όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα της μεθοδολογίας, η σημασία του πλαισίου για την παράδοση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι κεντρική, καθώς περιεχόμενο και πλαίσιο είναι αλληλένδετα (Clarke, & Braun, 2013). Επομένως, στη διαμόρφωση των θεματικών ενότητων δόθηκε ιδιαίτερη βάση στο πλαίσιο στο οποίο οι συμμετέχοντες/-ουσες αναπτύσσουν τις τοποθετήσεις τους, για να αναλυθούν οι τρόποι με τους οποίους κατασκευάζουν την πραγματικότητά τους (Braun, & Clarke, 2019)

Οι θεματικές ενότητες παρουσιάζονται παρακάτω με βάση το τι κινητοποιεί η συζήτηση για το θέμα κάθε ενότητας, οπότε η σειρά τους δεν βασίζεται αποκλειστικά στη σειρά των ερωτήσεων από τον οδηγό της συνέντευξης (βλ. Παράρτημα 1). Μπορεί,

για παράδειγμα, να βασίζεται και σε κάποια σχετική ερώτηση και σε κάποια πρόσθετη ερώτηση της ερευνήτριας, η οποία έγινε καθώς οι συνεντεύξεις ήταν ημι-δομημένες.

Συγκεκριμένα οι δύο πρώτες θεματικές ενότητες αφορούν τι κινητοποιήθηκε στο πλαίσιο της ερώτησης που αφορούσαν τους λόγους για τους οποίους μετανάστευσαν οι γονείς των συμμετεχόντων στην Ελλάδα, αλλά και τους λόγους που μετανάστευσαν οι πρόσφυγες, καθώς και τι κινητοποιήθηκε σε ερώτηση σε τη σχέση με τη χώρα προέλευσης των γονιών τους. Η 3η θεματική ενότητα αφορά το τι συζητήθηκε στο πλαίσιο συζήτησης για την ιθαγένεια στην Ελλάδα, καθώς υπήρχε η ερώτηση για τον (νέο) νόμο που ψηφίστηκε το 2015. Οι θεματικές ενότητες 4 – 6 πραγματεύονται τι κινητοποιήθηκε στο πλαίσιο μιας είδησης σχετικά με έναν ασυνόδευτο ανήλικο, του προσφυγικού και της διαχείρισής του, καθώς και μιας επιπρόσθετης είδησης που φαίνεται να κινητοποίησε συζήτηση ρατσισμού. Οι υπόλοιπες θεματικές (7-9) ενότητες αφορούν τι κινητοποίησε η συζήτηση για την ταυτότητα και το ανήκειν, για κατασκευές για την Ελλάδα και για συμπεριφορές ενσωμάτωσης και αποκλεισμού.

Η κάθε ενότητα παρουσιάζει αποσπάσματα από το λόγο των συμμετεχόντων πάνω στα παραπάνω. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν είναι χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων κατασκευών, επιχειρημάτων και κοινών τόπων που εντοπίστηκαν σε κάθε θεματική.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1 – Τι κινητοποιεί η συζήτηση για τους λόγους της μετανάστευσης:

Η ενότητα αυτή αφορά τι κινητοποιήθηκε μιλώντας για τους λόγους που οι γονείς των συμμετεχόντων μετανάστευσαν στην Ελλάδα, μετά από σχετική ερώτηση. Παρουσιάζεται σε αντιπαραβολή με άλλο πλαίσιο, όπου μελετάται τι κινητοποιήθηκε μιλώντας για τους λόγους που μετανάστευσαν οι πρόσφυγες, στην ερώτηση για το πώς βλέπουν οι συμμετέχοντες το προσφυγικό.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων, οι γονείς τους ήρθαν την δεκαετία του 1990 μέχρι τις αρχές του 2000. Στην ερώτηση για το λόγο που ήρθαν στην Ελλάδα, οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι οι λόγοι ήταν στην πλειοψηφία οι προσδοκίες για καλύτερο μέλλον, με όρους οικονομικούς, οι προσδοκίες για εύρεση εργασίας και πολιτικοί λόγοι. Αυτό φαίνεται από το παρακάτω απόσπασμα, όπου προστίθεται και η ανάγκη για οικονομική υποστήριξη των συγγενών που έμειναν στην χώρα καταγωγής.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 1, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4, ΛΙΛΗ Μ., 22, ΒΟΙΩΤΙΑ:

«Σ: Τέλεια. Θυμάσαι μήπως γιατί ήρθαν; Τον λόγο. Αν ξέρεις.

Ε..ε..ναί. Κυρίως για να μπορέσουν, ο πατέρας μου να βρει μια δουλειά και να βγάλει λεφτά ώστε να μπορέσει να στηρίξει την οικογένειά του, γιατί ταυτόχρονα είχε και πίσω στο άλλο χωριό στην Αλβανία τους 2 γονείς και 2 αδέρφια, τα οποία γενικότερα ήρθε στην Ελλάδα ο πατέρας μου και έστειλε πίσω λεφτά. Δηλαδή δεν είναι ότι ήρθε εδώ να δουλέψει και τα κράτησε για τον εαυτό του, τα έστειλε πίσω στην οικογένεια.»

Στο πλαίσιο της ερώτησης που αφορούσε το πώς βλέπουν οι συμμετέχοντες / -ουσες το προσφυγικό που άρχισε με τον πόλεμο στη Συρία, αλλά και τη διαχείρισή του, οι συμμετέχοντες / -ουσες προσανατολίστηκαν με όρους λόγων για τους οποίους οι πρόσφυγες μετανάστευσαν, που, όπως και στην περίπτωση όσων συζήτησαν για τους γονείς τους, η πλειοψηφία επικεντρώθηκε στις προσδοκίες για μια καλύτερη ζωή. Αυτό φαίνεται από το παρακάτω απόσπασμα, όπου η «**Αγγελική Μ.**» υποστηρίζει το επιχείρημα αυτό αντλώντας από επίκληση στην υπερκείμενη κατηγορία του ανθρώπου (Sapountzis et al., 2013): «και αυτοί άνθρωποι είναι».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 2, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 1, ΑΓΓΕΛΙΚΗ Μ., 22, ΚΙΑΚΙΣ:

«Κοίταξε, εγώ δεν είμαι κατά γενικά, και αυτοί άνθρωποι είναι δηλαδή, με αυτά που γίνονται στις χώρες τους δεν μπορούν να κάτσουνε. Δηλαδή και αυτοί για ζωή ψάχνουν, δεν ψάχνουν για κάτι άλλο.»

Ωστόσο, στην ίδια ερώτηση, η «**Ευα Λ.**» κάνει διάκριση ανάμεσα στους μετανάστες και τους πρόσφυγες, η οποία γίνεται στη βάση ότι οι πρώτοι έχουν μια μακρά διαβίωση στη χώρα και πληρούν κάποια τυπικά κριτήρια όπως είναι οι φόροι, ενώ οι δεύτεροι ήταν λίγοι Σύριοι και οι υπόλοιποι, που κατασκευάζονται ως «κατακάθι», που ήρθε από χώρες όπως Ουζμπεκιστάν, Αφγανιστάν. Διαχωρίζοντας τους «καλούς» μετανάστες από τους «κακούς» πρόσφυγες κάνει έναν επιμερισμό (particularization), ο οποίος, σύμφωνα με τον Billig (1985, οπ. αναφ. στον Sapountzis, 2013), τη βοηθάει να αποφύγει γενικεύσεις που μπορούν να θεωρηθούν δείγμα προκατάληψης.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 3, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 7, ΕΥΑ Λ., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Και υπήρχε τρελός ρατσισμός προς αυτούς τους ανθρώπους. Βέβαια από την άλλη, επειδή έχω γνωστό ο οποίος ήταν – κάτσε, εμείς μιλάμε τώρα για το προσφυγικό που έγινε με τη Συρία και αυτά έτσι;

Σ: Ναι, ναι.

Μπράβο. Σκέψου ότι είχα ένα γνωστό ο οποίος ο πατέρας του ήταν Σύριος, μισός Έλληνας, μισός Σύριος, και βοήθουσε όλους αυτούς τους μετανάστες και είχε πει σκέψου ότι μόνο το 3% ήταν Σύριοι, όλοι οι υπόλοιποι ήταν κατακάθι που απλά ήθελε να φύγει από τη χώρα του, να εξαφανιστεί από εκεί: Ουζμπεκιστάν, Αφγανιστάν, ξέρεις όλες αυτές οι χώρες. Οπότε είναι και οι πρόσφυγες που ουσιαστικά εκμεταλλεύτηκαν τη στιγμή και είπαν «Οκ, θα φύγω και ό,τι γίνεται, γίνεται».

Στην ερώτηση για τη διαχείριση του προσφυγικού, κινητοποιείται και λόγος για νομιμότητα, όπως φαίνεται από το παρακάτω απόσπασμα. Ο **«Κωνσταντίνος Κ.»** αναφέρει ότι πολλοί πρόσφυγες ήρθαν παράνομα και κάνει διάκριση σε αυτούς που ήρθαν ώστε να διαφύγουν σε μια άλλη χώρα, που θεωρεί ότι είναι οι περισσότεροι, και αυτούς τους εναπομείναντες, που θεωρεί ότι εκμεταλλεύτηκαν την κατάσταση μιλώντας με βάση όρους παρανομίας λόγω έλλειψης των απαραίτητων χαρτιών. Εδώ, ο συμμετέχοντας κάνει επίκληση στην προσωπική του εμπειρία για να ενισχύσει ρητορικά το επιχειρημά του για την κατασκευή των μεταναστών ως εγκληματίες που αποτελεί κοινό τόπο σε πολλές έρευνες (Figgou, et al., 2011). Σύμφωνα με τον Παύλου (2001, οπ. αναφ. στους Figgou et. al., 2011), τα ελληνικά μέσα ενημέρωσης έχουν καλλιεργήσει αυτή τη στερεοτυπική άποψη κάνοντας λόγο για «οργανωμένο έγκλημα» και «παράνομη μετανάστευση» από ομάδες μεταναστών.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 4, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 9, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ., 24, ΑΘΗΝΑ:

«(Αναστεναγμός). Κοίτα γενικά το ελληνικό κράτος – Κοίτα σε μια δόση ξέρω ότι έγινε ένα ντου. Δηλαδή πάρα πολύ άνθρωποι, πρόσφυγες, έχουν έρθει στην Ελλάδα, οι περισσότεροι έχουν έρθει παράνομα, λόγω πολέμου, λόγω χαρτιών, απλά επειδή γνωρίζω από προσωπικά μου, όχι προσωπικά βιώματα ακριβώς, ο πατριός μου ας πούμε είναι Σύριος»

Ο «Φώτης Φ.» ακριβώς μετά από την ερώτηση για τον λόγο που ήρθαν οι γονείς του Ελλάδα νιώθει την ανάγκη να διευκρινίσει την νομιμότητα με την οποία ήρθαν. Αντλώντας από κοινότοπες αντιλήψεις που όπως αναφέρθηκε υπάρχουν στις συζητήσεις αναφορικά με το στερεότυπο του μετανάστη-εγκληματία, προσπαθεί να αποστασιοποιηθεί από τον αρνητικό συσχετισμό με την «παράνομη» μετανάστευση ή με τους «μη καταγεγραμμένους» μετανάστες, που ως κατηγορία έχει δεχτεί μεγάλο αναλυτικό ενδιαφέρον (Figgou, 2016).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 5, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 5, ΦΩΤΗΣ Φ., 25, ΛΟΝΔΙΝΟ:

« Σ: Οκ. Μου είπες λοιπόν ότι ήρθαν το '90. Θυμάσαι γιατί ήρθαν στην Ελλάδα;

Ναι, είχαμε εμφύλιο τότε στη Γεωργία και ήταν δύσκολα τα πράγματα. Και τότε ντάξει, η Ελλάδα ήταν πολύ καλά τότε οικονομικά. Και ναι τότε ήταν πιο εύκολα τα πράγματα να έρθεις, να ξεκινήσεις μια άλλη ζωή εδώ.

Σ: Ναι.

Οπότε ναι. Πάντως νόμιμα ήρθαν, μη νομίζεις (γελάει).»

Συνοπτικά, οι συμμετέχοντες κινητοποιούν για τους γονείς τους και για τους πρόσφυγες την εύρεση καλύτερης ζωής ως κριτήριο μετανάστευσης. Ωστόσο, για τους γονείς τους κινητοποιήθηκαν επίσης και λόγοι πολιτικοί και οικονομικοί, ενώ για τους πρόσφυγες προσανατολίστηκαν με όρους διάκρισης ανάμεσα στους μετανάστες, που τηρούν κάποια κριτήρια και αυτούς που εκμεταλλεύτηκαν καταστάσεις. Επίσης, κινητοποιήθηκε στη συζήτηση το στερεότυπο του μετανάστη – εγκληματία.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2 – Τι κινητοποιεί η συζήτηση για τις σχέσεις με τη χώρα καταγωγής:

Η συγκεκριμένη ενότητα πραγματεύεται τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην ερώτηση για το αν έχουν σχέσεις με τη χώρα καταγωγής του / -ων γονιού / -ών τους.

Οι περισσότεροι αναφέρουν σχέσεις με συγγενείς τους, γνώση της γλώσσας της χώρας καταγωγής, και συχνές επισκέψεις, όπως φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα. Αναφέρεται επίσης και η συχνή κατανάλωση παραδοσιακού φαγητού από τη χώρα καταγωγής του ενός γονιού ως στοιχείο της σχέσης με αυτή.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 6, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 8, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Α., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Εσύ έχεις καθόλου, πάλι αν θες να μου πεις, σχέσεις με τη χώρα ας πούμε, είτε με συγγενείς, είτε με τη γλώσσα;

Ναι, ναι εννοείται. Τη γλώσσα τη ξέρω, την καταλαβαίνω πάρα πολύ καλά. Δεν μιλάω τόσο καλά εξε... Πηγαίνουμε, εκτός από πέρσι, πηγαίνουμε κάθε καλοκαίρι, δηλαδή πάντα πήγαινα διακοπές εκεί, και ο αδερφός της μαμάς μου με την οικογένειά του έρχονται σχεδόν κάθε καλοκαίρι εδώ. Έχω άπειρους συγγενείς, κάθε φορά πηγαίνουμε είμαστε από τραπέζι σε τραπέζι, έχουμε άπειρους συγγενείς. Υπάρχουνε κάποιοι συγγενείς εδώ, που είχαν έρθει και αυτοί για το ίδιο λόγο. Αυτό.»

Η εν λόγω ερώτηση φαίνεται να κινητοποιεί λόγο περί απώλειας ταυτότητας, που από τη μία συντηρεί την ταυτότητα με όρους καταγωγής ενώ η ανησυχία αποδίδεται σε μέριμνα των γονιών των συμμετεχόντων / -ουσών. Η «Αγγελική Μ.», οι γονείς της οποίας προέρχονται από την Αλβανία, δίνει έμφαση στην ανησυχία γονιών, και κυρίως του πατέρα της, να μη ξεχάσουν τα παιδιά την καταγωγή τους, και γι' αυτό τους μίλαγαν αλβανικά από μικρή ηλικία ως μια στρατηγική εναρμόνισης, δηλαδή της επιθυμίας των μεταναστών να διατηρήσουν στοιχεία του πολιτισμού τους, αλλά και ταυτόχρονα να έχουν επαφές με άτομα της χώρας υποδοχής, και άρα με τον πολιτισμό τους (Berry, 2001).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 7, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 1, ΑΓΓΕΛΙΚΗ Μ., 22, ΚΙΛΚΙΣ:

«Σ: Γενικά, έχεις σχέσεις π.χ. με συγγενείς που μπορεί να μένουν στην Αλβανία, ή γενικότερα ας πούμε με τη χώρα;

Ναι. Αρκετά. Δηλαδή ο μπαμπάς δεν μας έχει αφήσει ποτέ, δηλαδή ο μπαμπάς πάντα μας έλεγε ότι «είσαι από εκεί και δεν θα το ξεχάσεις αυτό» ας πούμε. Και όταν ήμασταν μικρά μας έβαζε στο σπίτι να μιλάμε αλβανικά, και έξω ελληνικά, λέει «τα ελληνικά θα τα μάθεις, οπότε κάτσε εδώ να μιλάς αλβανικά για να μη τα ξεχάσεις». Βέβαια τώρα, ντάξει μας βγαίνει το ελληνικό, γιατί κάθε μέρα στην καθημερινότητά μας μιλάμε ελληνικά. Αλλά σε γιορτές πηγαίνουμε πάντα, βλέπουμε τους παππούδες και αυτά, δηλαδή παλιά πηγαίναμε τρεις φορές το χρόνο. Χριστούγεννα, Πάσχα, καλοκαίρι, ας πούμε.

Και τώρα πηγαίνουμε, αλλά μπορεί να πάμε δύο φορές το χρόνο. Με την καραντίνα αργήσαμε να πάμε ας πούμε.

Σ: *Ναι ντάξει, λογικό.*

Βέβαια μιλάμε, υπάρχει αυτό το, η σύνδεση τέλος πάντων. Επειδή ο μπαμπάς μας σπρώχνει προς τα εκεί.»

Μία ακόμα συμμετέχουσα στοιχειοθετεί την σχέση της με τη χώρα καταγωγής μέσω ανησυχίας των γονιών της, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Η «Δύη Μ.» που οι γονείς της επίσης είναι από Αλβανία, στην ίδια ερώτηση λέει ότι με τους γονείς της μιλάγε κυρίως ελληνικά όταν ήταν μικρή, γιατί είχαν την ανησυχία ότι πρέπει να έχει ελληνική προφορά όταν μιλάει τη γλώσσα και όχι αλβανική. Εδώ η ανησυχία των γονιών της φαίνεται να προσανατολίζεται πιο πολύ με όρους αφομοίωσης, δηλαδή στην υιοθέτηση των πολιτιστικών στοιχείων της χώρας υποδοχής (Berry, 2001).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 8, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4, ΔΙΔΗ Μ., 22, ΒΟΙΩΤΙΑ:

«Ντάξει, δεν είμαι και η πρώτη στα αλβανικά, θα την πω τη δικιά μου την αλήθεια, γιατί είναι απλώς το θέμα ότι δεν χρησιμοποιείς μια γλώσσα πάρα πολύ, δεν σου μένει μετά. Ντάξει, οι γονείς μου μας μιλάγανε αλβανικά μεγαλώνοντας, γιατί θέλανε να μάθουμε αλλά προτιμούσανε όταν μεγαλώναμε να είχαμε την ελληνική προφορά, οπότε γι' αυτό δε μας μάθανε κατευθείαν αλβανικά. Δηλαδή θέλανε να μάθουμε τα ελληνικά έτσι όπως είναι και με το καλό να μάθουμε αλβανικά όταν μεγαλώσουμε.

Σ: *Κάπως ταυτόχρονα;*

Ναι δηλαδή σκέψου τώρα ξεκινάς να μαθαίνεις ελληνικά, πας νηπιαγωγείο, δημοτικό, μας λέγανε μερικά πράγματα γιατί όσο να 'ναι πηγαίναμε τα καλοκαίρια από όταν ήμουνα ξέρω 'γω μωρό πάνω, δε το συζητάω. Αλλά προτιμούσανε και στο σπίτι όταν μας μιλάγανε, δε θα μας μιλάγανε αλβανικά, θα μας μιλάγανε ελληνικά. Αλβανικά μιλάγαμε μόνο με συγγενείς, τέτοια φάση.»

Εν κατακλείδι, η πλειονότητα των συμμετεχόντων υποστήριξε ότι έχει διατηρήσει επαφές. Φαίνεται να κινητοποιείται επίσης και μια ανησυχία των γονιών όσον αφορά

την προτεραιότητα που έπρεπε να δοθεί στην εκμάθηση της ελληνικής σε σχέση με την γλώσσα της χώρας καταγωγής δύο συμμετεχουσών.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3 – Τι κινητοποιεί η συζήτηση για την ιθαγένεια

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζεται τι κινητοποιήθηκε στην ερώτηση που έγινε στους συμμετέχοντες / -ουσες για τον νέο νόμο του 2015 για την ιθαγένεια και κατά πόσο τον γνωρίζουν. Μεταξύ άλλων, οι συμμετέχοντες / -ουσες προσανατολίστηκαν με όρους δυσκολιών και εμποδίων χαρακτηριστικών της διαδικασίας πολιτογράφησης. Επίσης, υπάρχει κινητοποίηση κάποιων κριτηρίων για την απόκτηση ιθαγένειας για τους ίδιους, τα οποία αντιπαραβάλλονται εδώ με κριτήρια που κινητοποιήθηκαν για τους πρόσφυγες από μια ερώτηση διαφορετικού περιεχομένου.

Αρχικά, από κάποιους αναφέρεται ότι συνάντησαν κάποιες δυσκολίες στην προσπάθεια πολιτογράφησης. Η «**Εύα Α.**» απαντάει ότι κάποιος άλλος έπρεπε να διαμεσολαβήσει σαν «μέσο», αλλιώς η διαδικασία θα έπαιρνε πολύ παραπάνω καιρό.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 9, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 7, ΕΥΑ Α., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Βέβαια εμένα τα χαρτιά μου σκέψου έκαναν 3 χρόνια να βγουν και βγήκαν με τη βοήθεια ενός πατέρα ενός πρώην μου ο οποίος ήταν στη Βουλή στη Νέα Δημοκρατία, ο οποίος έκανε απλά μια κλήση και απλά μέσα σε μια μέρα μου ήρθε το γράμμα σπίτι, αλλιώς μπορεί να περιμένα και 10 χρόνια, όπως όλοι.»

Η «Σοφία Σ.» αναφέρει ότι παρ' όλο που πληροί τις απαραίτητες προϋποθέσεις, όπως λέει, δεν έχει πάρει ιθαγένεια. Λέει επίσης ότι της ζητήθηκε να δώσει ένα χρηματικό ποσό στην αστυνομία, αλλιώς θα έπρεπε να περιμένει μέχρι να πάρει πτυχίο από τη σχολή της. Επιπλέον δυσκολίες που αναφέρει ότι μπορεί να οφείλονται για την δυσκολία της να πάρει ιθαγένεια είναι η έλλειψη βοήθειας, ακόμα και από τους γονείς της, και η ημιμάθεια που θεωρεί ότι υπάρχει στα αστυνομικά τμήματα και τα κέντρα αλλοδαπών.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 10, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 6, ΣΟΦΙΑ Σ., 23, ΕΥΒΟΙΑ:

«Σ: Σε αυτό το πλαίσιο, το 2015 είδαμε ότι ψηφίστηκε κι ένας νέος νόμος που είχε πιο ευνοϊκούς όρους για την απόκτηση ιθαγένειας. Τον θυμάσαι;

Ναι. Τον θυμάμαι. Λοιπόν, η αλήθεια είναι ότι γνωρίζω σχετικά με την ιθαγένεια και την απόκτησή της. Εγώ από προσωπική εμπειρία έχω να πω ότι δυσκολεύομαι πάρα πολύ να πάρω ελληνική ιθαγένεια. Δηλαδή έχω ακόμα ρουμάνικη ταυτότητα. (...) Ε... το θέμα ποιο είναι; Όσον αφορά αυτό με την ιθαγένεια τέλος πάντων που ψηφίστηκε, δεν ξέρω αν ίσχυε κάτι άλλο προηγουμένως, (...) κλήθηκαν κάποιες άλλες προϋποθέσεις που έπρεπε να έχεις για να βγάλεις την ελληνική ταυτότητα και να έχεις την ελληνική ιθαγένεια και (...) μου είπαν ότι, για να πάρω την ελληνική ταυτότητα και ιθαγένεια χωρίς να πληρώσω κάποιο έμβασμα στην αστυνομία, κάποιο ποσό γύρω στα 1000 ευρώ ήταν νομίζω, πρέπει να έχω πάρει το πτυχίο μου, δηλαδή ότι το αμέσως επόμενο κριτήριο για να πάρω ιθαγένεια ελληνική, χωρίς να πληρώσω, είναι το να έχω πτυχίο.

(...) εγώ μόνη μου το έτρεξα, δεν είχα τους γονείς μου τέλος πάντων, οπότε μπορεί και αυτό να ευθύνεται, ότι υπήρχε μια Α άγνοια, αλλά θεωρώ ότι ε...ε...υπάρχει μεγάλη ημιμάθεια. Δηλαδή στα τμήματα, ακόμα και στο αστυνομικό, ακόμα και στων αλλοδαπών και τα λοιπά, όπου έχω ρωτήσει υπάρχει μεγάλη (αύξηση φωνής) ημιμάθεια σε όλο αυτό το κομμάτι.»

Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης οι συμμετέχοντες / -ουσες μιλούν με όρους κριτηρίων για τους εαυτούς τους και τους γονείς τους. Τα κριτήρια αυτά θεωρούν ότι είναι απαραίτητα για την απόκτηση της ιθαγένειας, όπως είναι η μακρόχρονη διαμονή στην χώρα υποδοχής, δηλαδή στην Ελλάδα, ή παρομοίως, το άτομο να έχει γεννηθεί, μεγαλώσει, σπουδάσει και να θέλει να πάρει ιθαγένεια. Αναφορές στην επιθυμία για απόκτηση αλλά και στην πολιτισμική αφομοίωση ως κριτήριο απόκτησης ιθαγένειας βρήκαν και οι Andreouli, et al. (2017). Επίσης, υπάρχει και στα δεδομένα των Kadianaki, & Andreouli, (2017), η ιδέα ότι οι μετανάστες που μεγάλωσαν στην Ελλάδα, πήγαν σε ελληνικό σχολείο και κοινωνικοποιήθηκαν με Έλληνες έχουν γίνει φυσικά και αναπόφευκτα Έλληνες.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 11, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 5, ΦΩΤΗΣ Φ., 25, ΛΟΝΔΙΝΟ:

«Κοίτα εμένα πάντα μου φαινόταν περίεργο αυτό το ότι κάποιος που έχει γεννηθεί στην Ελλάδα, έχει μεγαλώσει, έχει σπουδάσει, θέλει τόσο πολύ καιρό για να πάρει την ιθαγένεια ρε παιδί μου, ενώ σε άλλες χώρες τις παίρνει τσακ μπαμ.»

Άλλο κριτήριο, το οποίο παρουσιάζεται στο επόμενο απόσπασμα, είναι να πληρούνται οι απαραίτητες τυπικές προϋποθέσεις για την απόκτηση ιθαγένειας. Η επίκληση των πολιτειακών κριτηρίων, που βασίζονται στα πολιτικά δικαιώματα και καθήκοντα, έχει ξαναβρεθεί στην βιβλιογραφία όπως στους Kadianaki, & Andreouli, (2017). Ενδιαφέρον προκαλεί η χρήση της λέξης «λέγομαι» πολίτης, και όχι «είμαι», μετά από γέλιο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 12, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 6, ΣΟΦΙΑ Σ., 23, ΕΥΒΟΙΑ:

«Λοιπόν, η αλήθεια είναι ότι γνωρίζω σχετικά με την ιθαγένεια και την απόκτησή της. Εγώ από προσωπική εμπειρία έχω να πω ότι δυσκολεύομαι πάρα πολύ να πάρω ελληνική ιθαγένεια. Δηλαδή έχω ακόμα ρουμάνικη ταυτότητα. Υπάρχουν... τηρώ όλες τις προϋποθέσεις για να (γελά με αμηχανία, ίσως ειρωνικά) λέγομαι Έλληνας πολίτης. Αλλά είναι ότι να ναι η κατάσταση γενικά. Ακόμα και αν στο νόμο λένε ότι ισχύει αυτό και αυτό, δεν ισχύει στην πράξη πολλές φορές. Στο λέω από *τεράστια* (με έμφαση) εμπειρία, γιατί έχω τρέξει πάρα πολύ, σε πάρα πολλά θέματα, τόσο στην αστυνομία, όσο και σε κέντρα αλλοδαπών, όσο και να μιλήσουμε σε δικηγόρους και τα λοιπά.»

Για τους πρόσφυγες κινητοποιείται μια φορά το κριτήριο απόκτησης ιθαγένειας και συγκεκριμένα στην ερώτηση για τον Σαϊντού, ένα παιδί που ήρθε ως ασυνόδευτος ανήλικος και κινδύνευε να απελαθεί. Η **«Εύα Α.»** κάνει μια διάκριση στους ανθρώπους που γεννήθηκαν σε μια χώρα και στους ανθρώπους που ήρθαν πιο μετά ως μετανάστες. Θεωρεί ότι με κριτήριο τη γέννηση, εφόσον τα άτομα έρχονται σε μια χώρα, θα πρέπει να προσπαθούν, μέσω της εργασίας, να είναι «σωστοί» πολίτες, σε αντίθεση με όσους δε το κάνουν, τους οποίους αποκαλεί «κατακάθι» της κοινωνίας. Η ίδια η ιδέα για την ιθαγένεια ως κατάκτηση, που δημιουργεί μια διάκριση μεταξύ νέων πολιτών που το αξίζουν και των μη άξιων νέων πολιτών, έχει παρατηρηθεί σε αρκετές έρευνες (βλ. Anderson, & Gibson, 2020; Andreouli, & Dashtipour, 2014) και ο τρόπος με τον οποίο

λειτουργεί εδώ αυτό το επιχείρημα είναι με κοινωνικο-αποκλειστικούς όρους: δεν αξίζουν όλοι να είναι Έλληνες πολίτες, μόνο αυτοί που προσπαθούν.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 13, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 7, ΕΥΑ Λ., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Ούτε αυτή την (ενν. είδηση) ήξερα, αλλά πιστεύω ότι αυτές γίνονται γενικά κάθε μέρα απλά υπάρχουν άνθρωποι όπως ο συγκεκριμένος, που κάνει κάτι παραπάνω για να παλέψει για αυτό που είναι και θέλει να ζήσει εδώ και πάει λέγοντας.

(...) **Σ:** Θεωρείς ότι είναι απαραίτητο αυτό γενικά; Ότι θα έπρεπε να είναι απαραίτητο; (...) **Το να κάνεις το κάτι παραπάνω για να μείνεις σε μια χώρα που γεννήθηκες, μένεις...**

Α, αυτός είχε γεννηθεί εδώ;

Σ: Όχι, αλλά θέλω να πω, ζεις για κάποια χρόνια.

Ε ναι, γιατί ~~υτάξει~~ προφανώς όταν δεν είναι η χώρα που γεννήθηκες και ζεις σε μια άλλη χώρα, πρέπει κάτι, όχι μόνο και σε αυτήν που πας να μείνεις, ακόμα και αν ήσουν στη δική σου, πρέπει κάτι να κάνεις, δεν μπορείς να είσαι κατακάθι της κοινωνίας. Άεργος, απλά να υπάρχεις και να ζητάς κι ~~όλας~~ από το κράτος και από τους ανθρώπους γύρω σου να σου δίνουν κάτι. Πρέπει να δώσεις και εσύ κάτι για να αξίζεις να υπάρχεις σε μια κοινωνία ως σωστός πολίτης. Οπότε ναι. Γιατί το να έρχεσαι σε μια χώρα με σταυρωμένα χέρια και να κάθεσαι και να λες ότι εγώ ήρθα εδώ και κάντε μου εσείς ό,τι θέλετε, δε πάει έτσι.»

Συμπερασματικά, η ιθαγένεια, γίνεται αντιληπτή από τους συμμετέχοντες ως κάτι που χρειάζεται κάποιο έμβασμα για να αποκτηθεί και να ξεπεραστούν κάποια εμπόδια. Συνδέεται με κάποια κριτήρια για τους ίδιους και τους γονείς τους, τα οποία αφορούν την γέννηση ή έστω την μακρόχρονη διαβίωση στη χώρα και την τήρηση κάποιων τυπικών κριτηρίων. Σε αντιπαράθεση το κριτήριο που κινητοποιείται για τους πρόσφυγες είναι το να προσπαθούν να αποκτήσουν την ιθαγένεια, στη βάση της διάκρισης αυτών που προσπαθούν, άρα την αξίζουν, και αυτών που δεν την αξίζουν.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4 - Τι κινητοποιεί η συζήτηση για την είδηση για τον Σαϊντού

Στην συγκεκριμένη ενότητα παρατίθεται το τι κινητοποιήθηκε από την ερώτηση για τον μαθητή Σαϊντού Καμαρά, ο οποίος ήρθε ως ασυνόδευτος ανήλικος στη χώρα, και στην ενηλικίωσή του κινδύνευσε να απελαθεί. Εν τέλει παρέμεινε στην χώρα εξαιτίας κρατικών παρεμβάσεων. Η συγκεκριμένη ερώτηση τέθηκε καθώς αναμενόταν να έχει πιθανές ρητορικές συνέπειες σχετικές με το «ανήκειν» και την ετερότητα, τη συμπερίληψη και τα όριά της.

Οι συμμετέχοντες / -ουσες μίλησαν με όρους κριτηρίων παραμονής στην χώρα. Συγκεκριμένα, ο Σαϊντού κρίθηκε ότι πληρούσε κριτήρια για να παραμείνει με βάση το πρότυπο του πολίτη που προσπαθεί, όπως ότι δεν προκάλεσε προβλήματα, ότι προσπάθησε όσο περισσότερο γίνεται για να παραμείνει και ότι ήταν καλός μαθητής. Αυτό το εύρημα έρχεται σε συμφωνία με την βιβλιογραφία περί του πολίτη που προσπαθεί για να αποκτήσει ιθαγένεια, καθώς διαφοροποιούνται οι μετανάστες που προσφέρουν κάτι στην κοινωνία, όπως ο Σαϊντού, και σε αυτούς που δεν ανταποδίδουν στην κοινωνία (βλ. Andreouli, & Dashtipour, 2014). Η παραμονή, όπως η πολιτειότητα στην προηγούμενη ενότητα κατασκευάζεται ανταποδοτικά, απονέμεται στη βάση αποδείξεων προσπάθειας και προσφοράς, ως αποζημίωση για κριτήρια όπως η καταγωγή και η γέννηση.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 14, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 7, ΕΥΑ Α., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Η Ελλάδα είναι πολύ περίεργη γενικά με τους μετανάστες. Δηλαδή υπάρχουν τέτοια περίεργα που απλά είναι άδικο. Από τη στιγμή που βλέπεις ότι ο άνθρωπος είναι και καλός μαθητής και, δηλαδή τόσα χρόνια που ήταν εδώ στην Ελλάδα και ήταν στο σχολείο και αυτά, γιατί δε τον έδιωξαν»

Από άλλη συμμετέχουσα κριτήριο φαίνεται να είναι ότι έχει ενσωματωθεί στην κοινωνία όπως κρίνει η ίδια, εφόσον έχει πάει σχολείο και έχει μάθει τη γλώσσα. Η γλώσσα ως πολιτιστικό κριτήριο διεκδίκησης της ελληνικής ταυτότητας αναδείχθηκε και στην έρευνα των Kadianaki, & Andreouli, (2017).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 15, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 3, ΑΘΑΝΑΣΙΑ Α., 21, ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ:

«Αυτό σίγουρα είναι (...) ένα αισιόδοξο βήμα. Εγώ πιστεύω ότι εφόσον είχε ήδη ενσωματωθεί στην κοινωνία, έχει πάει σχολείο, προσπάθησε λίγο να κάνει keep up με τους άλλους μαθητές, προσπάθησε να μάθει τη γλώσσα, και τα λοιπά, σίγουρα θα ήτανε το πιο σοφό να έχει ένα shelter, πώς λέγεται;»

Άλλο κριτήριο παραμονής και θεώρησης του ατόμου ως μέλος της κοινωνίας κρίνεται η γέννηση και η μακρόχρονη διαβίωση στη χώρα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 16, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4, ΛΙΑΗ Μ., 22, ΒΟΙΩΤΙΑ:

«Ε...ε...ε...ευτυχώς, να το πω πολύ απλά, που το κρατήσαν το παιδί. Ένα πράγμα που πάντα με παραξένευε, να σου πω την αλήθεια, είναι ότι να έχεις έναν άνθρωπο ο οποίος να έχει ζήσει τη πλειοψηφία της ζωής του, έχει γεννηθεί εδώ και να μη του δώσεις το δικαίωμα να μείνει. Ε, είναι ένα μέλος της κοινωνίας, όποιας κοινωνίας και να είναι.»

Πολλοί συμμετέχοντες / -ουσες μιλούν με όρους αμφισβήτησης της αυθεντικότητας του κινήτρου της κυβέρνησης να βοηθήσει τον Σαϊντού, με χαρακτηρισμούς όπως «διπλωματική» ή ότι έγινε για το θεαθήναι, ή ακόμη ότι δεν θα έπρεπε να βγει στο φως της δημοσιότητας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 17, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 2, ΓΙΩΡΓΟΣ Μ., 21, ΑΘΗΝΑ:

«Πιστεύω ότι η συγκεκριμένη αντιμετώπιση του πρωθυπουργού στο περιστατικό ήταν κατά κύριο λόγο διπλωματική γιατί είδε ότι ένα τέτοιο επεισόδιο θα έκανε «escalate» πολύ γρήγορα και ήθελε να το προλάβει μέσω συνάντησης προσωπικά με το μαθητή ώστε να το δει ο κόσμος και να δει ότι στο τέλος της ημέρας είμαστε και εμείς καλοί άνθρωποι. Άρα τη χαρακτηρίζω διπρόσωπη.»

Συνοπτικά, στην ερώτηση για τον Σαϊντού, οι συμμετέχοντες / -ουσες μίλησαν με όρους κριτηρίων παραμονής στην χώρα. Μεταξύ άλλων, εμφανίστηκε το πρότυπο του καλού πολίτη που προσπαθεί και το κριτήριο της μακράς διαβίωσης στη χώρα, τα οποία φαίνεται να κινητοποιούν λόγο για συμπερίληψη. Παρουσιάστηκε και η εκμάθηση της γλώσσας ως κριτήριο για συμπερίληψη και όχι για αποκλεισμό. Τέλος, έγινε λόγος για

τον ρόλο του κρατικού μηχανισμού στην παραμονή του Σαϊντού στη χώρα, ο οποίος κρίθηκε με καχυποψία.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5 – Τι κινητοποιεί η συζήτηση για το προσφυγικό και η διαχείρισή του:

Η παρακάτω ενότητα, εστιάζει σε ότι κινητοποιήθηκε από τους συμμετέχοντες / -ουσες για το προσφυγικό, μέσα από σχετική ερώτηση για την γνώμη τους πάνω σε αυτό. Επίσης, αναλύεται τι κινητοποιήθηκε για τη διαχείρισή του, από σχετική ερώτηση αντίστοιχα, αν και οι συμμετέχοντες / -ουσες προσανατολίστηκαν με όρους προβλήματος – λύσης από την πρώτη ήδη ερώτηση. Ένα σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι συμμετέχοντες / -ουσες κάνουν μια διάκριση των προσφύγων με βάση κάποια ποσοτικά ή ποιοτικά κριτήρια.

Αρχικά, αναφέρεται η στάση της Ευρώπης σε αυτό το ζήτημα ως μη βοηθητική, όπως φαίνεται με τα παρακάτω αποσπάσματα. Για την «Εύα Λ.» η Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται είτε να μην δίνει αρκετά χρήματα είτε τα χρήματα που δίνει να μην είναι αρκετά σημαντικά.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 18, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 7, ΕΥΑ Λ., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Η Ευρώπη απλά μας πέταξε τα λεφτά και μας είπε ξέρω ‘γω “deal with them”. Δηλαδή δεν ασχολήθηκε κανένας άλλος. (...) πολύ εγωιστικό αυτό από την Ευρώπη»

Επίσης, κινητοποιείται η ύπαρξη ρατσισμού στην Ελλάδα. Φαίνεται το προσφυγικό να συνδέεται με παραβατικότητα, ως κάτι το οποίο κατακρίνουν ως ένδειξη απαρχαιωμένων απόψεων και το τοποθετούν ως κάτι που δεν ενστερνίζονται αυτοί, αλλά άλλοι άνθρωποι. Ενδιαφέρον είναι ότι εδώ διατηρείται μια απόσταση από Εμάς και τους Άλλους, όπου οι άλλοι είναι οι πρόσφυγες. Ο όρος ρατσισμός αντιμετωπίζεται ως δυνητικά κάτι που θα μπορούσε να ακουστεί ως κατηγορία. Η αποστασιοποίηση από το φαινόμενο του ρατσισμού, παρ’ όλο που αναγνωρίζεται ως πρόβλημα, έχει παρατηρηθεί και σε άλλες μελέτες που αφορούν το μεταναστευτικό στην Ελλάδα (βλ. Figgou, & Condor, 2006; Xenitidou et al., 2007).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 19, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 3, ΑΘΑΝΑΣΙΑ Α., 21, ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ:

«Λοιπόν, γενικότερα, πιστεύω ότι η Ελλάδα δυστυχώς είναι πάρα πολύ πίσω σε κάποια θέματα. Ειδικά με την μετανάστευση. Δηλαδή πιστεύω ότι υπάρχει όντως έντονος ρατσισμός.»

Το προσφυγικό κρίνεται σαν αναγκαίο κακό, δηλαδή τοποθετούνται υπέρ του προσφυγικού, αλλά θεωρούν ότι η Ελλάδα επιβαρύνεται από τους πρόσφυγες, καθώς είναι ήδη επιβαρυνόμενη με οικονομικά προβλήματα. Υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα σε «εμάς» και τους «άλλους». Η παρουσίαση της μετανάστευσης ως ένα αναπόφευκτο "πρόβλημα", όπου το η απουσία άλλων επιλογών για τους μετανάστες συνεπάγεται ότι προήλθαν από δυσμενείς συνθήκες στην χώρα τους, έχει ξανά εμφανιστεί στην ανάλογη βιβλιογραφία (βλ. Xenitidou et al., 2007).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 20, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 2, ΓΙΩΡΓΟΣ Μ., 21, ΑΘΗΝΑ:

«Φυσικά και πρέπει να τους δεχόμαστε. Αλλά είμαστε μια πολύ επιβαρυνόμενη οικονομικά χώρα που προσπαθούμε και εμείς τώρα να ανακάμψουμε από μια πολύ μεγάλη οικονομική κρίση που συνεχίζει και υπάρχει, ε...ε...ε.. χωρίς να έχουμε πρωτογενή και δευτερογενή τομέα»

Επιπρόσθετα, εμφανίζεται ο κοινός τόπος της πεπερασμένης ικανότητας της Ελλάδας να «δεχτεί» περισσότερους πρόσφυγες, επιχείρημα που έχει κυριαρχήσει και στον πολιτικό δημόσιο λόγο (Figgou et al., 2010; Φίγγου & Σουρβίνου, 2013). Στο λόγο του «**Γιώργου Μ.**» φαίνεται να υπάρχει η ρητορική τεχνική της αποποίησης. Για να λογοδοτήσει υπέρ της άποψης ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να «δεχτεί» παραπάνω πρόσφυγες, κάνει τη δήλωση ότι δεν μπορεί να είναι ρατσιστής. Σύμφωνα με τον Billig (1991, οπ. αναφ. στους Xenitidou & Greco Morasso, 2014), οι αποποιήσεις ευθύνης αποτελούνται από φράσεις που χρησιμοποιούνται για να διεκδικήσουν "αντικειμενικότητα" για μια θέση που έχει ή πρόκειται να ενεργοποιηθεί και θα μπορούσε δυνητικά να ακουστεί ως "προβληματική".

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 21, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 2, ΓΙΩΡΓΟΣ Μ., 21 ΑΘΗΝΑ:

«Τα βλέπω αρκετά στενάχωρα κάποια πράγματα που βγαίνουν αλλά χωρίς να ακουστό ρατσιστής – γιατί πιστεύω ότι δεν μπορώ να είμαι – πιστεύω ότι η Ελλάδα δε μπορεί να δεχτεί περισσότερους πρόσφυγες στη χώρα. Δε λέω να κλείσουμε τις πόρτες – φυσικά και όχι!»

Εμφανίζεται και η κατασκευή των μεταναστών ως ανθρώπων που κάνουν χειρωνακτικές εργασίες όπως απασχόληση σε εργοστάσια, χωράφια, το οποίο κρίνεται κρίσιμης σημασίας για την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας, καθώς είναι πιο πρόθυμοι από το γηγενή πληθυσμό να κάνουν τέτοιου είδους δουλειές. Η «**Λύη Μ.**» παρουσιάζει αυτή την άποψη στην ερώτηση για το προσφυγικό, όπου αναφέρει ότι μένει κοντά σε camps, και στην ερώτηση σχετικά με το τι άποψη έχει για το συμβάν με τον Σαϊντού.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 22, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4, ΛΙΑΗ Μ., 22, ΒΟΙΩΤΙΑ:

«Γενικότερα θα βρεις ότι πολλοί μετανάστες πηγαίνουν και δουλεύουν στα εργοστάσια. Εργοστάσια, χωράφια, οπότε οι περιοχές που είναι χωριά, κυριολεκτικά αυτή εδώ η περιοχή είναι η τέλεια περιοχή για όλους τους μετανάστες (γελάει), δεν κάνω καθόλου πλάκα.

(...) Πρακτικά, άμα ξεκινήσουμε να διώξουμε όσους έχουν έρθει μετανάστες, θα καταρρεύσει η κοινωνία, δε γίνεται. Δηλαδή το λέμε, δε το σκέφτεται ο κόσμος αυτό, λέει «να τους διώξουμε να πας από κει που ήρθες». Αλλά θα διώξεις αυτόν που δουλεύει στα εργοστάσια, θα πας εσύ να δουλέψεις στο εργοστάσιο; Έχω ακούσει ιστορίες και ιστορίες από τον πατέρα μου, ότι πλέον ο κόσμος δεν μπορεί να κάνει τις ίδιες δουλειές που κάνανε προηγουμένως. Θυμάμαι – λύκειο όταν ήμουνα – πόσες φορές μου έλεγε ο πατέρας μου (ενν. ότι) ερχόντουσαν ένα μήνα και έφευγαν, γιατί δεν αντέχανε αυτή τη δουλειά. Οι νέοι άνθρωποι, να στο πω πολύ απλά. Είναι δύσκολες στιγμές.»

Επίσης, φαίνεται να κινητοποιείται από πολλούς συμμετέχοντες μια διάκριση των προσφύγων με βάση κάποια κριτήρια τυπικά - ποσοτικά και κάποια μη τυπικά. Αρχικά, ένα από τα ποιοτικά κριτήρια είναι η εκμάθηση γλώσσας. Στο παρακάτω απόσπασμα, ο «**Φώτης Φ.**» στην ερώτηση για το αν δημιουργούν οι άνθρωποι εύκολα σχέσεις στην

Ελλάδα, φαίνεται να θεωρεί ότι δε δέχονται όλοι οι μετανάστες την ίδια μεταχείριση,

καθώς αυτό εξαρτάται από το κατά πόσο προσπαθούν οι ίδιοι να εγκλιματιστούν. Εδώ, όπως και στην ενότητα 4 η γλώσσα παρουσιάζεται ως πολιτιστικό κριτήριο κατασκευής της ελληνικής ταυτότητας.

Όταν η συνεντεύκτρια τον ρωτάει σε ποιους αναφέρεται, αυτοί που δε δέχονται την ίδια μεταχείριση, λέει ότι είναι από χώρες της Άπω Ανατολής (Πακιστάν, Αφγανιστάν), οι οποίοι δεν ξέρουν καλά τη γλώσσα και φέρνει ως αντίθεση τα άτομα από Αλβανία, που επειδή έχουν εγκλιματιστεί, είναι Έλληνες πολίτες. Το ενδιαφέρον εδώ, το οποίο έχει παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες (βλ. Φίγγου, 2010; Figgou, 2016) είναι ότι η ευθύνη της ενσωμάτωσης μεταφέρεται στους ίδιους τους μετανάστες. Συγκεκριμένα για τους Πακιστανούς μετανάστες, έχει παρατηρηθεί και στην ανάλυση των Sapountzis & Xenitidou (2018), το να κρίνεται η παρουσία τους με βάση την «λειτουργία» τους στην ελληνική κοινωνία σε καθημερινή βάση.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 23, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 5, ΦΩΤΗΣ Φ., 25, ΛΟΝΔΙΝΟ:

«Εεεε... να το πιστεύω αυτό, ότι οι φιλίες δημιουργούνται εύκολα. Τώρα αν εμμένουν στον χρόνο ντάξει εξαρτάται πάντα αυτό αλλά ό,τι κόσμος έρχεται στην Ελλάδα πάντα έχει να θυμάται ότι πέρασε καλά και γνώρισε πολύ κόσμο. Ντάξει τώρα ένας μικρός (--) μεταναστών (--) σίγουρα, δηλαδή δε θα δεχτούνε ίδια μεταχείριση απαραίτητα. Γενικά με τους μετανάστες όμως έχω προσέξει ότι όταν προσπαθούν να εγκλιματιστούν με τη χώρα και να μάθουν ελληνικά να γίνουν μέρος της κοινωνίας συνήθως θα έχουν θετική μεταχείριση από τους Έλληνες και θα τους δεχτούν. Αλλά είναι, ντάξει, υπάρχουν και πολλοί μετανάστες που είναι πιο κλειστοί, δημιουργούν δικές τους κοινότητες, και δεν δένονται τόσο. Οπότε πιστεύω είναι λογικό το ότι είναι πιο πολύ στο περιθώριο και δεν εγκλιματίζονται τόσο (...).

Σ: Όταν λες «κάποιοι μετανάστες» έχεις κάτι συγκεκριμένο στο μυαλό σου;

(...) Ναι, ναι, έχω τους, συνήθως από χώρες της Άπω Ανατολής, σαν το Πακιστάν και Αφγανιστάν. Δε θα κρίνω προφανώς. Οι περισσότεροι καλοί

άνθρωποι είναι, αλλά πάντα τους βλέπω ότι δε ξέρουν ελληνικά, είναι πιο πολύ κλειστοί μεταξύ τους και πιο πολύ κοιτάνε τη δουλειά τους ρε παιδί μου. Ενώ στην άλλη περίπτωση, οι Αλβανοί είναι πολύ πιο εγκλιματισμένοι και είναι ουσιαστικά Έλληνες πολίτες.»|

Ένα ακόμα ποιοτικό κριτήριο είναι η ομοιότητα (ή η έλλειψή της) των προσφύγων με τον γηγενή πληθυσμό. Στην ερώτηση για το πώς βλέπει το προσφυγικό, η «Αθνασία Α.», σε μια επιχειρηματολογία κατ' αναλογία, κάνει μια άλλου είδους διάκριση στον τρόπο που αντιμετωπίζονται οι Σύριοι (και οι Αλβανοί παλαιότερα) μετανάστες στην Ελλάδα σε σχέση με τους Σέρβους, που είναι και η μαμά της. Θεωρεί ότι οι πρώτοι δέχονται εντονότερο ρατσισμό, καθώς οι Σέρβοι έχουν ίδια θρησκεία και παρόμοιες παραδόσεις με τους Έλληνες, με βάση ένα ποιοτικό κριτήριο δηλαδή, την ομοιότητα στην κουλτούρα. Στην ανάλυση των Sapountis et al. (2013), κινητοποιήθηκε στο λόγο των συμμετεχόντων ότι το γεγονός ότι μία ομάδα μεταναστών (όχι για τους Σέρβους βέβαια αλλά για τους Πόντιους και τους Βλάχους) μοιράζονται συνήθειες και ιδιότητες με τον ελληνικό λαό, λειτουργεί βοηθητικά στην ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία.

Στο ίδιο απόσπασμα, υπάρχει και ένα ποσοτικό κριτήριο, η διάκριση με βάση όρους δούνα και λαβείν. Ένας άλλος λόγος για τον οποίο κατά τη γνώμη της οι Σέρβοι δεν έχουν δεχτεί ρατσισμό είναι η συνεισφορά τους στον ελληνικό τουρισμό. Αναφέρει μάλιστα την βοήθεια που τους είχαν προσφέρει οι Έλληνες στις Γιουγκοσλαβικές συγκρούσεις της δεκαετίας του 1990. Παρακάτω, στην ερώτηση για τον τρόπο διαχείρισης του προσφυγικού, πιστεύει ότι είναι σημαντικό η Ελλάδα να λειτουργεί προστατευτικά προς τους ανθρώπους που έρχονται με την προϋπόθεση ότι και αυτοί έχουν κάτι να «προσφέρουν», όπου κινητοποιείται λόγος με όρους δούνα και λαβείν, δηλαδή στο πλαίσιο της σχέσης μεταξύ πολιτών και κράτους, οι πολίτες φαίνεται προσφέρουν στο κράτος και το αποτέλεσμα αυτής της προσφοράς είναι η άντληση δικαιωμάτων και παροχών (Φίγγου, 2010). Αυτό το επιχειρήμα έχει συνέπειες στη ρητορική για τον κοινωνικό αποκλεισμό μεταναστών και φαίνεται σε πολλές μελέτες (βλ. Χριστόπουλος, 2002).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 24, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 3, ΑΘΑΝΑΣΙΑ Α., 21, ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ:

« (...) πιστεύω ότι υπάρχει όντως έντονος ρατσισμός. Ε...ε... κυρίως για τους Σύριους, και για τους Αλβανούς, παλιότερα, τώρα 'ντάξει, έχει λίγο ξεθυμάνει, (...) Οπότε ναι. Υπάρχει θέμα γενικότερα. Εμμμμ...τώρα...όσον αφορά τους Σέρβους συγκεκριμένα, που είμαι εγώ μισή Σερβίδα, δε πιστεύω ότι υπάρχει ιδιαίτερος ρατσισμός, τόσο, τουλάχιστον όσο (ενν. με) τους υπόλοιπους, γιατί έχουμε και ίδια θρησκεία με την Ελλάδα, που είναι πάρα πολύ σημαντικό, γιατί οι Έλληνες βλέπουν τους Σέρβους σαν αδέρφια, γι' αυτό το λόγο, ορθοδοξία...εμ...παρόμοιες παραδόσεις. Επίσης φέρνουν πάρα πολλά στον τουρισμό, (...) οπότε γενικότερα υπάρχει μια πολύ καλή σχέση με Έλληνες και Σέρβους. Ντάξει σίγουρα υπάρχουν κάποια στερεότυπα και τα λοιπά, αλλά και οι Έλληνες είχαν βοηθήσει στον πόλεμο τότε - πότε ήταν; - το '90 κάτι τέλος πάντων που είχε γίνει, οπότε πιστεύω γενικά, δηλαδή και η μαμά μου όταν είχε έρθει, δεν βίωσε έντονα κάποιον ρατσισμό.

(...) Κοίτα γενικότερα, είμαι της άποψης, δηλαδή δεν συμερίζομαι την άποψη αυτό το «έρχονται οι πρόσφυγες, μας παίρνουν τις δουλειές» και τα λοιπά που ακούγεται πάρα πολύ, ε...μ' αρέσει ας πούμε η Ελλάδα να λειτουργεί προστατευτικά προς αυτούς τους ανθρώπους, γιατί για κάποιο λόγο έχουν έρθει εδώ πέρα και, δηλαδή, είμαστε άνθρωποι πρέπει να προσφέρουμε σε άλλους ανθρώπους, να μην υπάρχει όλος αυτός ο ρατσισμός. Ωστόσο θεωρώ γενικότερα ότι σίγουρα είναι ένα καλό αν έρθει κάποιος που ζητάει προστασία, να έχει και ο ίδιος κάτι να προσφέρει, να πει ότι «ξέρεις κάτι, βοήθησέ με, και θα σε βοηθήσω και εγώ» ».

Ένα ακόμα ποιοτικό κριτήριο είναι η παραβατικότητα. Στην ερώτηση για το πώς βλέπει το προσφυγικό, η **«Λίλη Μ.»** αφού αναφέρει ότι μένει κοντά σε camps, κάνει μια διάκριση μεταξύ των μεταναστών με όρους παραβατικότητας, όπου η παραβατική συμπεριφορά παρουσιάζεται ως έλλειψη σεβασμού προς τη φιλοξενία της χώρας υποδοχής, σε αντίθεση με τους «τίμιους» άνθρωποι που διάλεξαν έναν «σωστό» τρόπο ζωής, και άρα αξίζουν την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη. Σύμφωνα με τον λόγο για τον πολίτη που προσπαθεί, η συμμετέχουσα φαίνεται να θεωρεί ότι οι μετανάστες έχουν ένα ηθικό καθήκον να είναι ευγνώμονες (Andreouli, & Dashtipour, 2014).

Όταν στις επόμενες γραμμές αρχίσει να αναλύει τις εμπειρίες της από τα camps, μιλάει για το συναίσθημα του φόβου που νιώθει όταν βλέπει μεγάλες ομάδες ατόμων, κυρίως αντρών, ειδικά τη νύχτα, επειδή είναι γυναίκα και έχει ακούσει διάφορες ειδήσεις με περιστατικά που υπονοεί ότι σχετίζονται με βία ή παρενόχληση. Η στερεοτυπική εικόνα του μετανάστη-εγκληματία έχει εντοπιστεί σε πολλές μελέτες στην Ελλάδα ως κοινός τόπος της ρητορικής για την μετανάστευση (βλ. Antonopoulos 2006). Ο φόβος και η ανασφάλεια ως συνέπεια της μετανάστευσης είναι ακόμα κάτι που έχει ξανά-παρουσιαστεί στην έρευνα (βλ. Figgou et al., 2011), όχι αναγκαστικά εξαιτίας της εμπλοκής των μεταναστών, αλλά εξαιτίας της διαδεδομένης στερεοτυπικής αναπαράστασής τους.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 25, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4, ΛΙΛΗ Μ., 22, ΒΟΙΩΤΙΑ:

«Αλλά, το μόνο που με ενοχλούσε είναι ότι κάποιοι απλώς δε σέβονται την χώρα στην οποία έρχονται. Οπότε έρχονται και ή θα ξεκινήσανε κάποιοι να κλέβανε, ή θα χαλάγανε πράγματα, ή θα λερώνανε τον τόπο ή θα πετάγανε σκουπίδια χωρίς λόγο. Οπότε εμένα προσωπικά αυτό ήταν το μόνο κομμάτι που με ενοχλούσε πάνω σε αυτό. Το να μεταναστέψει ο κόσμος το δέχομαι, ειδικά για – τώρα σου λέω για τα πράγματα που έχουν περάσει αυτοί οι ίδιοι – αλλά τουλάχιστον να δείχνανε αυτό το ξέρεις...σεβασμό, στον τόπο που έρχεσαι. Γιατί σε φιλοξενεί πολύ απλά. Δηλαδή, κάποιοι ήρθανε, πιάσανε δουλειές, τίμιοι άνθρωποι, μπράβο τους, θέλανε να ξεκινήσουν μια νέα ζωή και τα σχετικά και το κάναν με τον καλό τον τρόπο, δηλαδή δεν ήρθαν και ξεκινήσανε να συμπεριφέρονται λες και είμαστε πάρτι ξέρω ‘γω όλη η χώρα.

(...) οπότε απλώς βλέπεις ξέρω ‘γω όταν βλέπεις στον δρόμο να έχεις 25 άτομα να περπατάνε στην άκρη του δρόμου και να μην τους ενδιαφέρει καθόλου (...) και να λες «ή εγώ θα πατήσω κανέναν ή κάτι θα γίνει, δε γίνεται, από κάποιον άλλον». Φοβάσαι λίγο. Από την άλλη, είναι και ...το λέω όσο να ‘ναι γιατί, γυναίκες είμαστε, έχεις πάντα τον φόβο όταν βλέπεις ένα, μια αγέλη αντρών, να την πω πολύ απλά τη φράση, να έρχονται κατά πάνω σου, ωραία; Δε το συζητάω. Μου ‘χει τύχει πολλές φορές όταν ήμουν λύκειο κι όλας, επειδή περίμενα πάντα να με πάρουν οι γονείς μου μετά από φροντιστήρια, νύχτωνε το χειμώνα ε...τον ‘νιωθες λίγο το φόβο όταν έβλεπες ξαφνικά 25 άτομα να σκάνε μύτη και έλεγες «Παναγία μου, τώρα...μη μου τύχει τίποτα στραβή».

Γιατί τόσα ακούμε καθημερινά και όχι μόνο από μετανάστες αλλά και από Έλληνες, δε το συζητώ.

Σε ότι αφορά τη διαχείριση του προσφυγικού, κινητοποιείται μια κοινότοπη αντίληψη ότι η Ελλάδα διαχειρίζεται με «λάθος» τρόπο από την πλειοψηφία, με μια ιδιαίτερα επικριτική στάση προς τα επιδόματα που δόθηκαν στους πρόσφυγες (Poulakidakos, 2018).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 26, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 2, ΓΙΩΡΓΟΣ Μ., 21, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Άρα θεωρείς ότι τους βλέπει εχθρικά; (ενν. η πολ. αρχή)

Πιστεύω ότι ε...ε...ε.. δε το διαχειρίζεται σωστά. Είναι πολύ «ντεμί» οι απόψεις τους. Δεν υπάρχει ένας καθοριστικός ρόλος που παίζει η πολιτική αρχή αυτή τη στιγμή.»

Μία προέκταση αυτής της αντίληψης είναι η κριτική προς τις προσφυγικές δομές, που κρίνονται ακατάλληλες, όπως φαίνεται από το παρακάτω απόσπασμα, όπου αποκαλούνται «γήπεδα», υποδεικνύοντας την υποβάθμιση των δομών ουσιαστικά σε έναν χώρο χωρίς βασικά είδη για την επιβίωση. Σε άρθρο των Fotopoulos & Kaimaklioti (2016) συνδύασαν τις μεθόδους γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων και ανάλυσης λόγου για την εξέταση άρθρων από εφημερίδες που αφορούσαν το προσφυγικό ζήτημα στην Ευρώπη. Βρήκαν στις δημοσιεύσεις τόσο ελληνικών όσο και ξένων εφημερίδων, να γίνεται λόγος για έντονη επικριτική στάση στις κακές συνθήκες διαβίωσης των hotspots από υγειονομική αλλά και ηθική άποψη.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 27, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 9, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ., 24, ΑΘΗΝΑ:

«Είναι, θα σου πω, είναι ανάλογα και την περιοχή, ας πούμε ξέρω σε περιοχές προς τη Μυτιλήνη που είχαν σκάσει πιο πολύ, εμ...οι συνθήκες ζωής δεν ήταν οι καλύτερες, δηλαδή από ότι γενικά το έχω δει και στην τηλεόραση και το ένα το άλλο, δεν ήταν η καλύτερη να τους έχεις όλους σε ένα...σε ένα γήπεδο χωρίς...χωρίς τις πρώτες ανάγκες, δηλαδή μια τουαλέτα, ένα μπάνιο, φαγητό μπορεί να παρείχαν, δεν λέω το αντίθετο, αλλά όσον αφορά το υγειονομικό

κομμάτι, καταλαβαίνω ήταν πάρα πολλά τα άτομα, απλά πιστεύω θα μπορούσαν λίγο ας πούμε τη διαβίωση να ήταν καλύτερα.»

Κάποιοι προτείνουν να διαφύγουν οι πρόσφυγες σε άλλες χώρες. Ο «**Γιώργος Μ.**» θεωρεί ότι επειδή η Ελλάδα δεν είναι σαν άλλες χώρες, όπως η Γερμανία, δεν μπορεί να απορροφήσει οικονομικά περισσότερους πρόσφυγες, και άρα πρέπει με ασφάλεια να τους καθοδηγήσουμε σε άλλες χώρες. Η προβολή ενός επιχειρήματος ως προς τον αριθμό των μεταναστών ως δυσανάλογου με τον αριθμό που «πραγματικά» μπορεί να δεχτεί η χώρα έχει παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες στην Ελλάδα (βλ. Figgou et al., 2010) και αλλού (Gibson & Hamilton, 2011).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 28, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 2, ΓΙΩΡΓΟΣ Μ., 21, ΑΘΗΝΑ:

«... δεν είμαστε μια χώρα σαν τις άλλες του Δυτικού πολιτισμού βλ. Γερμανία, Αγγλία, Αμερική που μπορούν να αντέξουν οικονομικά περισσότερους πρόσφυγες. Γι' αυτό το λόγο πιστεύω ότι πρέπει να τους περιθάλπουμε, πρέπει να τους βοηθάμε, αλλά στο τέλος θα πρέπει να φροντίζουμε ώστε αυτοί να φύγουν με ασφάλεια σε κάποια άλλη χώρα.»

Καταληκτικά, παρουσιάστηκαν κάποιοι κοινοί τόποι που έχουν συζητηθεί στη βιβλιογραφία για το προσφυγικό, όπως μια πεπερασμένη δυνατότητα της Ελλάδας να δεχτεί περισσότερους πρόσφυγες, ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται η χώρα το προσφυγικό ως λάθος και η ακαταλληλότητα των δομών. Παρατηρήθηκε επίσης η απόδοση της μεγαλύτερης διάθεσης των προσφύγων να φέρουν εις πέρας χειρωνακτικές δουλειές σε σχέση με το γηγενή πληθυσμό. Επίσης μίλησαν με όρους κριτηρίων διάκρισης για τους πρόσφυγες, στα οποία συμπεριλήφθηκαν η εκμάθηση γλώσσας ως κριτήριο κοινωνικού αποκλεισμού προς τους ανθρώπους που δεν μαθαίνουν ελληνικά, η ομοιότητα με το γηγενή πληθυσμό, και η προσφορά προς την ελληνική κοινωνία. Επίσης, κινητοποιήθηκε λόγος για τους πολίτες που προσπαθούν για να αποκτήσουν την ιθαγένεια, καθώς και λόγος για το στερεότυπο μετανάστη – εγκληματία.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6 – Τι κινητοποιεί η συζήτηση για την είδηση για τον διευθυντή και για συμβάντα ρατσιστικής αντιμετώπισης

Η συγκεκριμένη ενότητα πραγματεύεται τι κινητοποιήθηκε από ερώτηση που έγινε στους συμμετέχοντες / -ουσες και αφορούσε ένα περιστατικό με μια μαθήτρια, κόρη μεταναστών, η οποία θα κατέθετε στεφάνι σε ιερό μνημείο πεσόντων. Ο διευθυντής του σχολείου όμως ζήτησε από την ίδια και τους γονείς της να καταθέσουν 50 ευρώ. Η συγκεκριμένη ερώτηση τέθηκε καθώς αναμενόταν να έχει κάποιες ρητορικές συνέπειες σχετικά με θέματα προκατάληψης και διακρίσεων. Η συγκεκριμένη είδηση κυρίως κινητοποίησε κάποια συμβάντα ρατσιστικής αντιμετώπισης από κάποιους, στο πλαίσιο του φυλετικού διαχωρισμού και της καταγωγής. Η στάση του διευθυντή κατακρίνεται και χαρακτηρίζεται με αρνητικούς χαρακτηρισμούς από όλους, καθώς και ως ένδειξη ύπαρξης ρατσιστικού κίνητρου. Ο ρατσισμός προκύπτει και σε άλλη ερώτηση, για την ιθαγένεια, στο πλαίσιο της έλλειψης τυπικών κριτηρίων, όπως ελληνική ταυτότητα – ιθαγένεια.

Όσο αφορά το πλαίσιο του φυλετικού διαχωρισμού, ο **«Γιώργος Μ.»** αναφέρει ότι υπάρχει φυλετικός διαχωρισμός εναντίον των έγχρωμων παιδιών όσον αφορά τις παρελάσεις και έχει φανεί με παρόμοια περιστατικά. Αργότερα, αφού ερωτηθεί πώς βιώνει την κοινωνική αλληλεπίδραση, αναφέρει ότι βίωσε μια δυσκολία στην ανάπτυξη κοντινών σχέσεων λόγω διάκρισης που βίωσε, την οποία αποδίδει στο ότι σαν παιδί ήταν παχύσαρκος. Σε έρευνα των Sapountzis & Vikka (2015) μελετάται πως η ψυχολογικοποίηση «χαρακτηριστικών της παιδικής ηλικίας» μπορεί να λειτουργήσει ως αποποίηση για την κατηγορία του ρατσισμού και εξετάζονται έρευνες πάνω σε αυτό το θέμα που δείχνουν ότι οι μειονότητες μπορεί να είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στην ψυχολογικοποίηση και ότι ο λόγος μπορεί δυνητικά να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να υποβαθμίσει τη θέση μιας μειονοτικής ομάδας. Ο συμμετέχοντας εδώ αποδίδει την έλλειψη αποδοχής/αγάπης και την απαξία στο σωματικό βάρος, έχοντας προηγουμένως αναφερθεί σε φυλετικό διαχωρισμό για «άλλους» βάσει φαινοτυπικών χαρακτηριστικών - χρώμα. Η αναλογία φαίνεται σε περιστατικό που αναφέρει στη Μυτιλήνη – όπου του ζήτησαν ταυτότητα, αλλά στον Έλληνα πατέρα του όχι – ωστόσο δεν κατονομάζεται.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 29, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 2, ΓΙΩΡΓΟΣ Μ., 21, ΑΘΗΝΑ:

«Δυστυχώς, δεν είναι το μόνο τέτοιο περιστατικό. Έχει υπάρξει σχεδόν κάθε χρόνο αν θυμάμαι κάποιο περιστατικό με *έγχρωμους* (με αύξηση της φωνής) ανθρώπους κυρίως. Και υπήρχε και ένα περιστατικό τότε με τη Συρία τότε που παρέλαυσε μια κοπέλα από τη Συρία νομίζω ήταν – ή ένα αγοράκι – και τότε υπήρξε παρόμοιο περιστατικό. Αλλά δε μιλάμε τώρα για χρηματική ανταλλαγή αλλά κάποιου είδους φυλετικού διαχωρισμού και σχεδόν κάθε χρόνο σε μία από τις 2 παρελάσεις που έχουμε για να γιορτάζουμε την απελευθέρωσή μας πάντα θυμάμαι να υπάρχει ένα περιστατικό...δυστυχώς...

(...) Ποτέ δεν είχα ε...ε... πολλούς φίλους (...) εξαιτίας ότι ήμουν παχύσαρκος και μου είχε μείνει από πιο μικρή ηλικία ότι δεν αξίζω αγάπη και δεν αξίζω λόγω κοινωνικής αλληλεπίδρασης με ανθρώπους από πιο μικρή ηλικία έβλεπα ότι με βλέπανε ως κάτι υποδεέστερο. Όπως είχα και ένα περιστατικό τότε που ήταν με ... τότε που είχαμε το προσφυγικό με τη Συρία, ήμουν στην Μυτιλήνη (...) και ήταν μια αστυνόμος και ήμουν μαζί με τον πατέρα μου και τον πατέρα μου δεν τον ρώτησε για ταυτότητα αλλά εμένα με ρώτησε. Και μετά έφαξε το πορτ μπαγκάζ... Αλλά αυτό ντάξει...».

Όσο αφορά το πλαίσιο της καταγωγής, κινητοποιούνται από την «Λίλη Μ.» αναμνήσεις από ρατσιστικά σχόλια που είχε δεχτεί η αδερφή της στο σχολείο από τους συμμαθητές της επειδή ήταν σημαιοφόρος. Εδώ αναφέρει προσωπικό παράδειγμα σύμφωνα με το οποίο η αδερφή της παρουσιάζεται ως μια μετανάστρια «που σηκώνει την ελληνική σημαία», τοποθετώντας άρα και τον εαυτό της ως μετανάστρια, αλλά τονίζει ότι έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να γνωρίζουν άπταιστα τη γλώσσα και να ακολουθούν τα ίδια ήθη με τους υπόλοιπους, κάνοντας μια σύγκριση και λέγοντας ότι μιλάνε τη γλώσσα καλύτερα από κάποιους «άλλους Έλληνες». Επικαλείται λοιπόν τόσο αλβανική ταυτότητα λόγω καταγωγής όσο και πρόσβαση στην ελληνική λόγω γέννησης, διαβίωσης, τήρησης εθίμων και γλώσσας, ως ανταπόκριση στον ρατσισμό που έχει δεχτεί η αδερφή της. Συγκεκριμένα, η κοινή ελληνική καταγωγή ως κριτήριο της θεμελίωσης του δικαιώματος ένταξης συγκεκριμένων μεταναστευτικών ομάδων φαίνεται να υπάρχει ως κοινός τόπος και στην έρευνα της Φίγγου (2010).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 30, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4, ΛΙΛΗ Μ., 22, ΒΟΙΩΤΙΑ:

«θα σου πω το εξής: η αδερφή μου ήταν πάντα η καλύτερη στην τάξη της. Οπότε ήτανε σημαιοφόρος και (...) όταν είχες ένα μετανάστη να πρέπει να σηκώσει την ελληνική σημαία πολλοί άνθρωποι εκνευρίζονται. Οπότε ένας λόγος που η αδερφή μου έχει αντιμετωπίσει αρκετά, ειδικά όταν είσαι σε ένα χωριό, που έχει ξέρω 'γω πόσους, 200, 300 κατοίκους, άντε 400 (...) πάντα υπήρχε αρνητική στάση από την πλειοψηφία των ανθρώπων, επειδή δε τους άρεσε αυτό το γεγονός. Το «Αλβανιάκι» θα σηκώσει την ελληνική σημαία. Που είναι ένας άνθρωπος ο οποίος έχει γεννηθεί και έχει μεγαλώσει εδώ πέρα, έτσι; Δηλαδή ζούμε με τα ήθη, έθιμα τα ελληνικά, τα πάντα, τη γλώσσα τη ξέρουμε καλύτερα από κάποιους άλλους Έλληνες, να πούμε την αλήθεια, έτσι; Δε το συζητάω. Οπότε, το να γυρίσει ένας διευθυντής, ο οποίος είναι υποτίθεται άνθρωπος εκπαίδευσης (...) Είναι κάτι που λες, αυτό είναι λίγο ντροπιαστικό. (...) Γιατί αυτό είναι ένα παιδί, (...) και τα παιδιά τα απορροφάνε αυτά, απορροφάνε τα πάντα, (...) Πολλοί δε το καταλαβαίνουν ότι αυτά τα ερεθίσματα επηρεάζουν πολύ τη ζωή ενός παιδιού. Ειδικά όταν μεγαλώνει σε μια κοινωνία, η οποία είναι αρκετά ρατσιστική, θα πω, σε θέμα μετανάστευσης. (...)

Σ: Όταν λες αρνητική στάση για την αδερφή σου εννοείς από γονείς ή από καθηγητές, διευθυντές, όπως σε αυτή την περίπτωση;

(...) Ε...η πλειοψηφία (ενν. που είχε) αρνητική στάση ήτανε οι γονείς των παιδιών. Οι καθηγητές δεν είχαν τόσο, δηλαδή σπανίως θα έβλεπες ρατσιστές καθηγητές που το δείχναν τουλάχιστον λέω, έτσι; ».

Επίσης στο πλαίσιο της καταγωγής, ο «Κωνσταντίνος Κ.» κατασκευάζει ως «φυσιολογική» τη διαφορετική μεταχείριση ενός εκπαιδευτικού προς ένα παιδί που είναι από άλλη χώρα . Συγκεκριμένα, βάζοντας τον εαυτό του στη μειοψηφία των ατόμων της τάξης του στο δημοτικό που ήταν από άλλη χώρα, λέει ότι υπήρχαν καθηγητές που εξαιτίας της καταγωγής των παιδιών ήταν πιο αυστηροί σε σχέση με τα παιδιά που είχαν ελληνική καταγωγή. Αναφέρει και μια καθηγήτρια η οποία του έκανε προσβλητικά σχόλια, όπως ότι δεν θα γίνει τίποτα στη ζωή του, εξαιτίας ρατσιστικού κινήτρου. Από συζητήσεις που έχει κάνει με άλλα παιδιά που είναι μετανάστες, έχουν βιώσει το ίδιο. Οι επικλήσεις που κάνει ο συμμετέχοντας εδώ στην προσωπική εμπειρία

ενισχύουν ρητορικά τη θέση του ως ομιλητή (Edwards, 2003, οπ. αναφ. στους Φίγγου & Σουρβίνου, 2013)

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 31, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 9, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ., 24, ΑΘΗΝΑ:

«(Αναστεναγμός) Κοίτα γενικά το ένας καθηγητής ή ένας διευθυντής σχολείου να βλέπει κάποιον άνθρωπο διαφορετικά επειδή είναι από άλλη χώρα ή κάτι είναι, από προσωπική μου εμπειρία, είναι κάτι, όχι φυσιολογικό ακριβώς, αλλά πολύ προς το φυσιολογικό. Δηλαδή κάποιος να μην αγαπάει κάποιο παιδί ή να μη συμπαθεί κάποιο παιδί επειδή είναι από άλλη χώρα. (...)

Οκ. Όταν λες «λογικό» «από προσωπική εμπειρία»...;

Όσο ήμουν πιο παιδί, (...) έτσι προς το δημοτικό εγώ, γενικά (...) μέσα στην τάξη δεν ήμασταν, ήταν κυρίως πιο πολλοί Έλληνες, οπότε ήμασταν περίπου, από όλη την τάξη, ήμασταν περίπου 5 άτομα ~~που~~, ήμουν εγώ που ήμουν από Μολδαβία, άλλο ένα παλικάρι που ήταν από Ρουμανία και τρία άτομα που να ήταν από Αλβανία. Οπότε υπήρχαν καθηγητές, που να μεν σπουδάζαν κανονικά το μάθημα στο λέγανε, αλλά καταλάβαινες ότι κάναν εξαιρέσεις. Δηλαδή, μπορεί κάποιο παιδί ας πούμε που να είναι Έλληνας να μην ήταν τόσο καλός στο σχολείο, στα μαθήματα μιλάω έτσι, και να έβγαζε καλούς βαθμούς και τα παιδάκια που να ήταν από άλλη χώρα, να προσπαθούσαν, και να παίρναν έναν μέτριο βαθμό. Όπως και αργότερα ας πούμε για δύο χρόνια είχα μια καθηγήτρια που *(γελάει αμήχανα)* ήταν ρατσίστρια. Ήταν, δηλαδή το βίωνα αυτό. Δηλαδή σε φάση, μου έλεγε συνέχεια «Και δε θα περάσεις πουθενά» και «Δε θα γίνεις τίποτα στη ζωή σου», και αυτά τα έλεγε μπροστά στη μάνα μου. Δηλαδή γτάξει, αυτό σου λέω, πλέον στις μέρες μας το βρίσκω φυσιολογικό, δηλαδή, επειδή το έχω συζητήσει με άλλα παιδιά, που είναι μετανάστες γενικά, ελπίζω κανένα παιδί γενικά να μη το βιώσει αυτό, αλλά επειδή είναι έτσι τα πράγματα, σίγουρα σε κάθε σχολείο υπάρχει ένας τουλάχιστον καθηγητής που το βλέπει λίγο αλλιώς.

Επιπρόσθετα, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η άνοδος της ακροδεξιάς, που είχε αναφερθεί στις αρχικές ερωτήσεις ως μέρος των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων της χώρας τα τελευταία χρόνια, δεν κινητοποιήσε σε κανέναν συμμετέχοντα/ -ουσα κάτι. Ίσως να κινητοποιήθηκε ωστόσο από τον «**Κωνσταντίνο Κ.**», στο εξής πλαίσιο: ο ίδιος ανέφερε στο προηγούμενο απόσπασμα (31) ότι έχει δεχτεί ρατσιστική αντιμετώπιση στο σχολείο. Αργότερα, τον ρωτά η ερευνήτρια αν έχει δεχτεί ρατσιστική συμπεριφορά στην ενήλική του ζωή, όπου λέει ότι έχει δεχτεί στο δρόμο αλλά και στην εργασία του από πελάτη, και μάλιστα από άτομα που είναι πολιτικά ταγμένα σε κόμματα ακραίας ιδεολογίας. Η σύνδεση της ρατσιστικής συμπεριφοράς με κόμμα ακραίας ιδεολογίας, και συγκεκριμένα δεξιάς, όπως ίσως να υπονοείται και εδώ, παρατηρήθηκε και από τους Andreouli et al. (2016).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 32, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 9, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ., 24, ΑΘΗΝΑ:

«Αν ο άλλος σου πει—εννοείται έχει τύχει να τσακωθώ στο δρόμο επειδή έτυχα σε άνθρωπο...να το θέσω λίγο πιο ωραία γιατί ηχογραφείται όλο αυτό, σε άνθρωπο με μικρό εγκέφαλο να στο θέσω έτσι, που είναι λίγο πολιτικοποιημένος...κόμματα δε λέμε γενικά αλλά είναι λίγο πιο πολιτικοποιημένος...

Σ: Μπορείς να πεις κόμμα πάντως.

Δε θέλω...(…) Γενικά που να είναι λίγο πιο ρατσιστικού κόμματος, να στο θέσω έτσι, ~~εμ~~...γενικά έχω τσακωθεί με άνθρωπο, και σε εργασία έχω τσακωθεί, αλλά τουλάχιστον (...) ο υπεύθυνός μου μού έχει συμπεριφερθεί κομπλέ και σε κατάσταση τέτοια έχει γίνει ...έχει τύχει ας πούμε σε δουλειά να μου τύχει όντως πολύ ρατσιστικό...ρατσιστικός άνθρωπος που απλά σταμάτησα να τον εξυπηρετώ και του το είπα.»

Συμπερασματικά, η ερώτηση που τέθηκε στους συμμετέχοντες / -ουσες, καθώς και η ερώτηση για την ιθαγένεια σε μία συμμετέχουσα, είχε ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση εμπειριών ρατσιστικής συμπεριφοράς προς τους ίδιους ή προς συγγενικά τους πρόσωπα, από συνομήλικους, συμμαθητές, στο πλαίσιο της καταγωγής και του φυλετικού διαχωρισμού. Ο ρατσισμός εμφανίστηκε και στην ενότητα 5, όπου παρουσιάστηκε ως κάτι που υπάρχει εκτός από τους συμμετέχοντες / -ουσες, ενώ εδώ

φαίνεται να τους αφορά πιο άμεσα, καθώς παρατηρήθηκε και η σύνδεση με ακραίες πολιτικές ιδεολογίες.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7– Ταυτότητα και «ανήκειν»:

Η συγκεκριμένη ενότητα πραγματεύεται τις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων / -ουσών ως προς την εθνική τους ταυτότητα, καθώς και την σημασία του ανήκειν τόσο για τους ίδιους όσο και για τους πρόσφυγες. Οι τοποθετήσεις αυτές κινητοποιήθηκαν κυρίως από τις εξής ερωτήσεις: πώς αντιλαμβάνονται την ταυτότητά τους, πώς θα περιέγραφαν την Ελλάδα και τι σημαίνει για αυτούς το να ανήκουν κάπου.

Όσο αφορά το τι κινητοποιήθηκε για την ταυτότητά τους, μιλούν με όρους διάκρισης χώρας καταγωγής και χώρας διαμονής. Η «Αγγελική Μ.» στην ερώτηση για το πώς αντιλαμβάνεται την ταυτότητά της, τοποθετείται πρωταρχικά ως Αλβανίδα, από την άποψη ότι εκεί γεννήθηκαν οι γονείς της και αυτή τη γλώσσα έμαθε να μιλάει πρώτα, αλλά και Ελληνίδα, από την άποψη ότι έχει μια μακριά διαβίωση στην Ελλάδα, έχει μάθει τα έθιμα και τον τρόπο ζωής και κατοικεί στην Ελλάδα. Ταυτίζει την Αλβανία με τις ρίζες της και διεκδικεί την ελληνική ταυτότητα στη βάση της πολιτισμικής αφομοίωσης, κάτι που υπάρχει στην έρευνα (βλ. Andreouli et al. , 2017)

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 33, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 1, ΑΓΓΕΛΙΚΗ Μ., 22, ΚΙΑΚΙΣ:

«Σ: Θεε να μου πεις (...) πώς αντιλαμβάνεσαι τη δική σου ταυτότητα;

Ναι. Εγώ ας πούμε ξέρω ότι είμαι από την Αλβανία, δε λέω ότι, δε θα πω ότι είμαι Ελληνίδα αν με ρωτήσει κάποιος, γιατί ~~ντάξει~~ οι γονείς μου είναι από εκεί, από τη στιγμή που γεννήθηκα πρώτα έμαθα αλβανικά και μετά ελληνικά. Αλλά δε θα με θεωρούσα Ελληνίδα- και Ελληνίδα, αλλά πρώτα Αλβανίδα. Ελληνίδα γιατί τόσα χρόνια ζω εδώ, έχω μάθει να ζω στην Ελλάδα, έχω πάρει τον τρόπο ζωής της, τα έθιμά της, με αυτή την έννοια. Δηλαδή εδώ ζω, δε ζω στην Αλβανία. Αυτό. Και τα δύο θα έλεγα, αλλά πρώτα θα έλεγα, αν με ρωτούσανε δε θα πω «είμαι Ελληνίδα», θα πω «είμαι Αλβανίδα».

Σ: Οκ ωραία. Άρα και τα δύο αλλά...

Ναι, σαν πρώτο θα έλεγα Αλβανίδα, γιατί από εκεί είναι και οι γονείς μου, από εκεί είναι οι ρίζες μου να το πω έτσι. Στην Ελλάδα έχω μεγαλώσει και έχω πάρει όλα τα καλά της.»

Ο **«Φώτης Φ.»** δίνει διαφορετική βαρύτητα στη χώρα διαμονής από τη χώρα καταγωγής. Στην ερώτηση για το αν έχει σχέσεις με τη χώρα καταγωγής, τοποθετείται «πιο πολύ» ως Έλληνας, από ότι Γεωργιανός. Στο τέλος της συνέντευξης, μάλιστα, λέει ότι μεγάλωσε ως Έλληνας, γιατί δεν είχε ποτέ γεωργιανή παιδεία. Θεωρεί πιο σημαντικό στοιχείο της ταυτότητας το να είσαι κάτοικος μιας χώρας, από την απλή καταγωγή, καθώς βρίσκεις κάποια κοινά με τους υπόλοιπους συνομήλικούς σου, όπως κοινά παιχνίδια και αστεία. Η συμμετοχή στη καθημερινή ζωή, όπως σε παιχνίδια, αποτελεί τρόπο να επιτευχθεί το υποκειμενικό συναίσθημα του να νιώθεις Έλληνας, κάτι που βρήκαν και οι Andreouli et al. (2017).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 34, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 5, ΦΩΤΗΣ Φ., 25, ΛΟΝΔΙΝΟ:

«Σ: Ωραία, οπότε εσύ έχεις σχέσεις με τη Γεωργία;

Κοίτα, έχω να πάω από 6 χρονών, οπότε έχουν αλλάξει πολύ τα πράγματα. Μιλάω και τη γλώσσα λίγο, το αλφάβητο είναι λίγο δύσκολο βέβαια, κατά τα άλλα ντάξει, δεν έχω τρομερές σχέσεις. Θέλω να ξαναπάω βέβαια. Σκοπεύω να πάω δηλαδή. Αλλά πιο πολύ Έλληνας νιώθω δηλαδή, παρά Γεωργιανός.

(...) Σ: Άρα εσύ πως αντιλαμβάνεσαι τη δική σου ταυτότητα;

(...) εγώ σαν Έλληνας μεγάλωσα, δηλαδή δεν είχα ποτέ, πέρα από τους γονείς μου, δεν είχα γεωργιανή παιδεία. Έμαθα το αλφάβητο καιμίλαγα τη γλώσσα, μόνο αυτό, ενώ το να είσαι κάποιος κάτοικος μιας χώρας παίζει πολύ μεγαλύτερο ρόλο στο πως αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου. (...) έχεις πιο πολλά κοινά με άλλα άτομα της χώρας σου, όταν έχεις μεγαλώσει εκεί, έχεις την ίδια παιδική ηλικία, τα ίδια παιχνίδια, τα ίδια αστεία κι όλας ή ...είχαμε ξέρω γω όταν μεγάλωνα τα βιντεάκια που βλέπαμε στο youtube και μπορώ να το πω σε κάποιον άλλον Έλληνα της ηλικίας μου και να γελάσουμε μαζί. Οπότε δενόμαστε πιο πολύ έτσι. Ενώ ίσως κάποιο άλλο παιδί που δεν το έχει περάσει όλο αυτό, δε θα δεθεί το ίδιο πιστεύω.»

Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε και η τοποθέτηση ως μισοί – μισοί. Η **«Αθανασία Α.»** στην ερώτηση για το πώς αντιλαμβάνεται την ταυτότητά της, τοποθετείται ως μισή

Σερβίδα, μισή Ελληνίδα, θεωρώντας την καταγωγή συστατικό στοιχείο της ταυτότητάς της, και δευτερεύον στοιχείο τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες ανήκει.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 35, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 3, ΑΘΑΝΑΣΙΑ Α., 21, ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ:

«Σ: Επειδή ανέφερες την ταυτότητά σου, εσύ πώς την αντιλαμβάνεσαι;

Ωραία, γενικότερα σαν ταυτότητα σίγουρα μπαίνει το κομμάτι της καταγωγής, σίγουρα, δηλαδή πρώτα όταν σκέφτομαι ταυτότητα, σκέφτομαι *σίγουρα* την καταγωγή, και πάντα λέω ότι ξέρεις είμαι μισή *Σερβίδα*, μισή Ελληνίδα, και μετά μπαίνουν πιο μικρές ομάδες, όπως, δε ξέρω, σχολείο, πανεπιστήμιο, παρέες φίλων ή κάποιες ας πούμε νόρμες, τι μόδα ακολουθώ, ποιο *celebrities* μου αρέσουν ακόμη, *εμ* ναι. Οπότε έτσι αυτά τα μικρά πράγματα και αυτές οι μικρές ομάδες πιστεύω ότι περιλαμβάνουν την ταυτότητά μου, κάπως έτσι το αντιλαμβάνομαι.»

Στην ερώτηση για τη σημασία του ανήκειν οι συμμετέχοντες / -ουσες για τους εαυτούς τους μίλησαν κυρίως με όρους ίδιας μεταχείρισης και όρους ταυτότητας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 36, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 8, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Α., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Ωραία η ερώτηση ήταν «τι σημαίνει για εσένα το να ανήκεις κάπου»;

Αυτό κυρίως να με δέχονται, να μην *τικάρω* κουτάκια οποιασδήποτε προκατάληψης και στερεοτύπου για κάποιον, γιατί από τη στιγμή που *τικάρω* κάποια κουτάκια, σημαίνει ότι πάντα κρατάει μια πισινή και κάπως θα με κάνει λίγο στην άκρη.»

Η πλειοψηφία μίλησε με συναισθηματικούς όρους, όπως είναι η αποδοχή, η αγάπη για αυτό που είσαι και τα συναισθήματα ζεστασιάς, καθώς και η οικογένεια, οι φίλοι, και τα συναισθήματα οικειότητας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 37, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 2, ΓΙΩΡΓΟΣ Μ., 21, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Τι σημαίνει για εσένα το να ανήκεις κάπου;

Εγώ γενικότερα θεωρώ ότι το να ανήκω κάπου είναι το να με αγαπάνε, όπου νιώθω ότι με αγαπάνε νιώθω ότι ανήκω. Ε...ε... επίσης νιώθω ότι θα μπορούσα να ανήκω σε οποιαδήποτε χώρα στον κόσμο αρκεί να ε...ε...ε...νιώθω ότι θα πάω εκεί πέρα και θα έχω την ίδια ευκαιρία που έχω εδώ πέρα, αν όχι περισσότερες για μια καλύτερη ζωή και για να αγαπηθώ όπως αγαπήθηκα και στη χώρα μου.»

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες δεν προσανατολίζονται με πολιτειακούς όρους, εκτός από την «Σοφία Σ.», για την οποία το ανήκειν σημαίνει η ένταξη ως Έλληνας πολίτης χωρίς να νιώθει το άτομο παραμέληση. Παρακάτω στην ερώτηση για τη διαχείριση του προσφυγικού δεν τοποθετείται με κάποιον τρόπο για τους πρόσφυγες, αλλά φέρνει στη συζήτηση το θέμα του ανήκειν, λέγοντας ότι νιώθει αδικημένη. Επαναφέροντας το συναίσθημα της παραμέλησης θεωρεί ότι το ανήκειν από πλευρά της θέλει μια υπερπροσπάθεια, λόγω ημιμάθειας των δημόσιων υπαλλήλων, αλλά και αλλαγής συμπεριφοράς τους όταν συνειδητοποιούν την καταγωγή της λόγω της ταυτότητάς της, που είναι ρουμάνικη.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 38, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 6, ΣΟΦΙΑ Σ., 23, ΕΥΒΟΙΑ:

«Σ: Είπες ότι δυσκολεύεσαι να νιώσεις ότι ανήκεις. Οπότε για εσένα αυτό τι σημαίνει, το να ανήκεις κάπου;

Το να υπάρχει η ίδια συμπεριφορά, τουλάχιστον σε αυτό το κομμάτι, όσον αφορά της ιθαγένειας (...). Θα ήθελα να δέχομαι την ίδια συμπεριφορά σε όλους τους τομείς, (...) ό,τι συνεπάγεται με την έννοια του πολίτη, να μπορώ να εντάσσομαι χωρίς να νιώθω παραμέληση ή χωρίς να νιώθω βάρος για το κράτος, γιατί πολλές φορές έτσι νιώθω. Πηγαίνω με διαφορετικά έγγραφα, όχι από επιλογή δική μου, κυρίως από δικό τους λάθος. Νιώθω βάρος, τους βλέπεις να ξεφυσάνε, δηλαδή τους πάω τη ρουμάνικη ταυτότητα και τα ρουμάνικα στοιχεία, τα οποία είναι όλα μεταφρασμένα κανονικά, δεν χρειάζεται να κάνεις κάτι, ίσα ίσα που είναι στα λατινικά. Τα ονόματα των γονιών μου, γιατί είναι από το κράτος με λατινικούς χαρακτήρες και ακόμη και σε αυτό, το όνομα της μητέρας μου το γράφεις λάθος, δηλαδή για ποιο λόγο; Και ξεφυσάς και ~~όλας~~

από πάνω. Οπότε δε θα ήθελα να νιώθω ότι είμαι βάρος, ότι το να κάνεις την πιο απλή διαδικασία ε...ε... σε δυσκολεύει.

(...) θα μιλήσω προσωπικά ότι νιώθω πάρα πολύ αδικημένη, γιατί θεωρώ ότι είμαι ένα ισχυρό εργατικό δυναμικό το οποίο μπορεί να προσφέρει στη χώρα ... πώς να στο πώ... όλους αυτούς τους ανθρώπους που φεύγουν στο εξωτερικό για ένα καλύτερο μέλλον, έχω παλέψει πάρα πολύ για να μείνω και παρ' όλα αυτά με δυσκολεύουν πάρα πολύ για να μείνω. Και θεωρώ ότι υπάρχει μεγάλη ημιμάθεια, ακόμα δηλαδή και στα κρατικά στελέχη, εμ...τύπου στην αστυνομία, σε κέντρα εμ... ακόμα και στο πιο απλό, που είναι τα ΚΕΠ ξέρω γω, που πας για την πιο απλή διαδικασία, μέχρι και το ταχυδρομείο, θα βγάλεις την ρουμάνικη ταυτότητα και οι περισσότεροι θα σε κοιτάζουν περίεργα, δηλαδή...εμένα δε με νοιάζει να μη ξέρουν να τα χειρίζονται, αλλά νιώθεις κατευθείαν την αλλαγή συμπεριφοράς. (...) Και θέλει παραπάνω προσπάθεια να αποδείξεις ότι ανήκεις ... σε πολλές περιπτώσεις »

Όσο αφορά τους πρόσφυγες, το ανήκειν κινητοποιείται μόνο μία φορά. Η «**Αγγελική Μ.**» στην ερώτηση για τη σημασία του ανήκειν συνδέει την ίδια μεταχείριση με τους υπόλοιπους με το να ανήκει «εδώ», εννοώντας την Ελλάδα, διαφοροποιώντας τον εαυτό της με την μεταχείριση που έχουν οι πρόσφυγες, που δεν ανήκουν «κάπου».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 39, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 1, ΑΓΓΕΛΙΚΗ Μ., 22, ΚΙΑΚΙΣ:

«Σ: Για εσένα είναι σημαντικό το να ανήκεις κάπου;

Εννοείται. (...) Εγώ αν βρισκόμουν στη θέση τους, θα ήθελα να υπάρχει κάποιος να με βοηθήσει ας πούμε, να παλεύω για τη ζωή μου και να μη ξέρω που να πάω. Με αυτή την έννοια.

Σ: Πέρα από αυτό για εσένα γιατί είναι σημαντικό το να ανήκεις κάπου; (...)

Γιατί ...δε ξέρω. Νιώθω ότι απλά βρίσκομαι κάπου, έχω τη ρουτίνα μου, έχω τη ζωή μου, οι άνθρωποι σου συμπεριφέρονται όπως συμπεριφέρονται στους άλλους, επειδή ανήκω εδώ, ενώ σε εκείνους τους ανθρώπους συμπεριφέρονται τελείως διαφορετικά. Γιατί απλά αυτή τη στιγμή δε ξέρουν πού να πάνε ή δεν ανήκουν κάπου. Γιατί δεν μπορούν, όχι γιατί αυτοί είναι...αυτό.»

Εν κατακλείδι, όταν κινητοποιήθηκαν θέματα ταυτότητας, οι συμμετέχοντες / -ουσες έκαναν μια διάκριση ανάμεσα στη χώρα καταγωγής και τη χώρα διαμονής, λέγοντας ότι νιώθουν και τις δύο ταυτότητες ως ισχυρές, και τοποθετήθηκαν ως μισοί – μισοί. Το ανήκειν κρίθηκε μεγάλης σημασίας από όλους, κυρίως όχι από άποψη πολιτειακή, πέρα από μία εξαίρεση, όπου αναφέρθηκε, όπως στην ενότητα 6, ρατσιστική αντιμετώπιση λόγω καταγωγής. Το ανήκειν για τους πρόσφυγες κινητοποιήθηκε μία φορά, κρίνοντας την έλλειψή του στην κυρίαρχη ομάδα ως κριτήριο διαφορετικής μεταχείρισης.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 8 – Κατασκευές για την Ελλάδα

Αυτή η ενότητα αφορά τον τρόπο με τον οποίο η Ελλάδα κατασκευάζεται στο λόγο των συμμετεχόντων / -ουσών. Το πλαίσιο στο οποίο έγιναν είναι οι ερωτήσεις για το πώς θα περιέγραφαν την Ελλάδα και για το αν οι άνθρωποι δημιουργούν εύκολα σχέσεις στην Ελλάδα.

Η Ελλάδα κατασκευάζεται από την πλειοψηφία ως μια χώρα όπου δημιουργούνται εύκολα σχέσεις. Κάποιοι έδωσαν έμφαση ότι σε χωριά αυτό είναι πιο έντονο από την πόλη, όπως η «**Ελευθερία Α.**», τοποθετώντας τον εαυτό της ως μέρος του ελληνικού «λαού», που δημιουργεί εύκολα σχέσεις επειδή είναι φιλόξενος,

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 40, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 8, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Α., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Πιστεύεις ότι γενικότερα οι άνθρωποι εδώ, στην Ελλάδα, δημιουργούμε εύκολα σχέσεις;

Ναι! Εννοείται. Είμαστε πολύ, και φιλόξενος λαός είμαστε, και ειδικότερα στην επαρχία παίζει ακόμα το «θα έρθεις και θα σε βάλω στο σπίτι μου». Σαν τουρίστας, σαν φίλος φίλου, και τα λοιπά. «Θα έρθεις και θα σε βάλω στο σπίτι μου». «Θα σου δώσω να φας, θα σου δώσω να κάτσεις και όλα αυτά», που ξέρεις στην Αθήνα δεν, όχι και τόσο, αλλά είναι πολύ—η φιλοξενία ακόμα παίζει και θα παίζει για πάντα. Γιατί αυτό έχουμε μάθει και θα συνεχίσουμε να φερόμαστε έτσι στον οποιοδήποτε.»

Η Ελλάδα παρουσιάζεται να έχει κάποια χαρακτηριστικά με μέτρο σύγκρισης μια διάκριση με άλλες δυτικές χώρες, κυρίως Γερμανία, Αγγλία, Γαλλία. Γενικά, έχει παρατηρηθεί στη βιβλιογραφία η σύγκριση της Ελλάδας με άλλες χώρες της Ευρώπης, ή με την Ευρώπη σαν σύνολο (βλ. Αθανασιάδου, & Φίγγου, 2017; Andreouli et. al., 2017). Η διάκριση με τις άλλες χώρες εδώ κυρίως βασίζεται σε εμπειρίες που έχουν με βάση τα ταξίδια που έχουν κάνει ή κάποιες αντιλήψεις που υπάρχουν στις συζητήσεις. Η «**Εύα Α.**», τοποθετώντας επίσης τον εαυτό της ως μέρος του ελληνικού λαού, αποδίδει στους Έλληνες θετικά χαρακτηριστικά, όπως ότι είναι θερμοί, κοινωνικοί, φιλόξενοι, σε σχέση με τη Γερμανία και την Ολλανδία. Η σύγκριση της Ελλάδας με τις χώρες αυτές στο παρακάτω απόσπασμα, λειτουργεί για να δείξει ότι οι άνθρωποι στην Ελλάδα είναι πιο θερμοί σε σχέση με αυτές τις χώρες, που κατηγοριοποιούνται στην ίδια κατηγορία. Φυσικές διαστάσεις δηλαδή, όπως η γεωγραφική θέση αυτών των χωρών πιο βόρεια σε σχέση με την Ελλάδα, ερμηνεύουν ένα κοινωνικό φαινόμενο. Σύμφωνα με (Αθανασιάδου, & Φίγγου, 2017), η απόδοση ενός μεταβλητού χαρακτηριστικού σε ένα σταθερό αίτιο, δηλαδή τη γεωγραφική θέση, προσθέτει γεγονικότητα στον λόγο της συμμετέχουσας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 41, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 7, ΕΥΑ Α., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Γενικότερα, πιστεύεις ότι οι άνθρωποι εδώ δημιουργούν εύκολα σχέσεις; Γενικά σχέσεις.»

Ναι, ναι φυσικά. Γιατί αρχικά είμαστε πολύ θερμός λαός, δεν είναι ας πούμε ξέρεis, πώς είναι πάνω, Γερμανία, Ολλανδία και αυτά που, δηλαδή έχω ταξιδέψει, βλέπεις τους ανθρώπους χαιρετούνται διαφορετικά. Δηλαδή εδώ μπορείς να έρθεις να κάτσεις με ένα άκυρο να μιλήσεις ή να πεις ένα γεια, ή ακόμα και η φιλοξενία ας πούμε, όταν πας στα χωριά και αυτά, που τώρα είμαι ταξίδι, οι άνθρωποι έχουν όρεξη να σου μιλήσουν, οπότε δημιουργείς σχέσεις έτσι (νεύμα του χεριού, δηλαδή εύκολα, γρήγορα), στην Ελλάδα..»

Επίσης, η Ελλάδα κατασκευάζεται από τη συντριπτική πλειοψηφία ως μια φιλόξενη χώρα και ως ένας θερμός, ανοιχτός, πρόσχαρος λαός. Για παράδειγμα, η «**Σοφία Σ.**», χωρίς να τοποθετεί τον εαυτό της ως Ελληνίδα, μιλά για την φιλοξενία, που θεωρεί ότι

υπάρχει στην Ελλάδα, μέσα από τη συμπεριφορά που έχει δεχτεί η ίδια από τον κοινωνικό της περίγυρο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 42, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 6, ΣΟΦΙΑ Σ., 23, ΕΥΒΟΙΑ:

«Σ: (...)το επόμενο που θέλω να ρωτήσω είναι αν θεωρείς ότι οι άνθρωποι στην Ελλάδα δημιουργούν εύκολα σχέσεις.

Ναι, θεωρώ ότι δημιουργούν εύκολα σχέσεις εμ...εγώ από τους ανθρώπους που έχω γνωρίσει, τους περισσότερους βλέπω όλο αυτόν τον όρο της φιλοξενίας που περιγράφει τη χώρα, υπάρχει όντως αυτό, είναι πάρα πολύ όμορφο και θετικό, ε...πολύ λίγα παραδείγματα, μπορεί να μην έχω κι όλας ιδιαίτερα ενστερνισμένα μέσα μου παραδείγματα μη φιλοξενίας. Βασικά, τώρα θα είναι σαν να φάσκω και αντιφάσκω, απλά μιλάω σαν κοινωνικά βρισκόμενη, στη σχολή μου, με τους ανθρώπους γύρω μου, τον σύντροφό μου και τα λοιπά»

Υπάρχει και η κατασκευή της Ελλάδας ως μια χώρα που αντιμετωπίζει δυσκολίες όσον αφορά την εκπαίδευση και την οργάνωση. Η «**Αθανασία Α.**» όταν ερωτηθεί για το πώς θα περιέγραφε την Ελλάδα, δεν τοποθετείται ως μέρος του συνόλου, και χαρακτηρίζει τους Έλληνες ως ένας καλός λαός, η κυβέρνηση του οποίου υπολείπεται σε θέματα οργάνωσης. Παρακάτω, όταν ερωτηθεί για το αν δημιουργούνται εύκολα σχέσεις, στην Ελλάδα, το έρεισμα αλλάζει και αποκαλεί τους Έλληνες έναν «πρόσχαρο» λαό, τοποθετώντας και τον εαυτό της ως μέρος του. Το έρεισμα είναι, σύμφωνα με τους McKinlay, A., & McVittie, C. (2008γ), μια προοπτική που καθιστά σχετικές τις ιδιότητες του ομιλητή. Η αλλαγή του ερείσματος εδώ εξυπηρετεί ώστε η συμμετέχουσα να φαίνεται ότι ανήκει σε ένα σύνολο το οποίο χαρακτηρίζεται από ένα θετικό χαρακτηριστικό, όπως είναι η ευχάριστη διάθεση, ενώ όταν απέδιδε ένα αρνητικό χαρακτηριστικό στους Έλληνες ως σύνολο, δηλαδή την έλλειψη οργάνωσης, δεν ήταν μέρος του.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 43, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 3, ΑΘΑΝΑΣΙΑ Α., 21, ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ:

«Σ: Θες να μου πεις πώς θα περιέγραφες την Ελλάδα;

(...) θα 'λεγα ότι είναι μια πάρα πολύ όμορφη χώρα, καταρχάς. Απλά πιστεύω γενικότερα ότι περιλαμβάνεται από πολύ καλούς ανθρώπους, το πιστεύω αυτό, ωστόσο λίγο οι καταστάσεις που έχουν έρθει και με την κρίση, και με τον covid και με μεταναστεύσεις, λίγο έχουν επηρεάσει πολύ τον ψυχισμό όλων εδώ πέρα, και γενικότερα πιστεύω στον κόσμο, όχι μόνο στην Ελλάδα, οπότε σίγουρα έχουν δημιουργηθεί πολύ έντονα προβλήματα που έχουν βγει προς τα έξω, εμ... αυτό, ωστόσο δεν είναι ότι, πιστεύω ότι είναι ένας λαός τέλος πάντων εδώ πέρα, που είναι κακός. Δεν βάζω τέτοιες ταμπέλες. Ναι, και πιστεύω υπολείπεται πάρα πολύ σε θέματα οργάνωσης, δηλαδή η κυβέρνηση και τα λοιπά, πιστεύω ότι δεν υπάρχει καλή οργάνωση.

(...) **Σ: Και μια τελευταία ερώτηση: πιστεύεις ότι οι άνθρωποι εδώ δημιουργούν εύκολα σχέσεις; Οτιδήποτε σχέσεις.**

(...) Πιστεύω πως ναι. Γενικά είμαστε πολύ να το πω έτσι ανοιχτός λαός, να το πω έτσι πρόσχαρος λαός, δε ξέρω.»

Όσο αφορά τη φιλοξενία, κάποιιοι τονίζουν ότι δεν τους αφορά όλους. Η **«Εύα Λ.»**, στην ερώτηση για το πώς θα περιέγραφε την Ελλάδα κάνει διάκριση μεταξύ τουρίστα – μετανάστη, όπου αναφέρει ότι στους τουρίστες οι Έλληνες συμπεριφέρονται με περισσότερη φιλοξενία, δεκτικότητα και ευγένεια, ενώ στους μετανάστες υπάρχει η διάθεση όχι μόνο να φύγουν κάπου, αλλά να γυρίσουν στη χώρα τους. Ενδιαφέρον έχει ότι μιλάει από τη θέση του α' πληθυντικού («τον μετανάστη δε τον θέλουμε») στην κριτική αυτή τοποθέτηση.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 44, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 8, ΕΥΑ Λ., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Θέλω να μου πεις πώς θα περιέγραφες αυτή τη χώρα;

(...) Κοίταξε τώρα, σαν χώρα η Ελλάδα ωραία είναι, για διακοπές πάρα πολύ ωραία. Φθηνή χώρα να κάνεις διακοπές είναι... Είναι αυτό το ότι, γιατί εγώ στο μυαλό μου έχω τη διαφορά του τουρίστα με το μετανάστη, στον τουρίστα είμαστε πολύ ευγενικοί και πολύ φιλόξενοι και πολύ δεκτικοί, στον μετανάστη είμαστε το ακριβώς αντίθετο. Τον μετανάστη δε τον θέλουμε και θέλουμε να πάει πίσω στην χώρα του, όχι να τον διώξουμε και να πάει αλλού, να πάει πίσω στην χώρα του, εκεί από όπου έφυγε επειδή γίνεται πόλεμος. Γιατί μόνο εκεί του αξίζει να πάει και πουθενά αλλού. Δεν του αξίζει κάποια ευκαιρία.»

Και ο **«Κωνσταντίνος Κ.»** δίνει έμφαση ότι η φιλοξενία κατευθύνεται συνήθως στους τουρίστες. Για τους υπόλοιπους, αφήνοντας ανοιχτό το πού θα μπορούσε να αναφέρεται, είναι ανάλογα το άτομο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 45, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑΣ 9, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ., 24, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: θεωρείς ότι οι δημιουργούμε εύκολα σχέσεις εδώ;

(...) Αυτό είναι γενική ερώτηση, δηλαδή το να κάνεις σχέσεις ή το να κάνεις φιλίες παράλληλα είναι πιστεύω στον οργανισμό του κάθε ανθρώπου. (...)

(...) Σ: Επειδή για την Ελλάδα λένε (ενν. ότι είναι) η χώρα της φιλοξενίας ας πούμε.

Κοίτα, είναι η χώρα της φιλοξενίας, όσον αφορά τουρίστες.

Σ: Οκ. Μόνο;

Εξε. όχι...Κακά τα ψέματα, όταν κάποιος σου μιλάει για τουρίστα, είναι η χώρα της φιλοξενίας, γενικά επίσης είναι η χώρα της φιλοξενίας απλά πρέπει να πέςεις σε άνθρωπο.»

Συνοπτικά, η Ελλάδα κατασκευάζεται ως μια χώρα που τη χαρακτηρίζουν θετικά χαρακτηριστικά, όπως φιλοξενία, θερμότητα και ένα όμορφο φυσικό τοπίο. Υπάρχει έντονα η τοποθέτηση στο Εμείς, ως Έλληνες, με κάποιες εξαιρέσεις, όπου οι Άλλοι, είναι δυτικές χώρες, όπως Γερμανία ή οι μετανάστες. Κάποιοι ωστόσο κάνουν λόγο για φιλοξενία υπό όρους, δηλαδή προς τους τουρίστες, και όχι προς τους μετανάστες.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 9 – Τι κινητοποιεί η συζήτηση για συμπεριφορές ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού

Η τελευταία ενότητα αφορά την ερώτηση για τη γνώμη των συμμετεχόντων / -ουσών για το αν έχουν οι Έλληνες συμπεριφορές ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού. Οι συμμετέχοντες / -ουσες μίλησαν με όρους διάκρισης σε συγκεκριμένα άτομα λόγω φυλετικής καταγωγής, που συνεπάγεται με διαφορετικό χρώμα ή διαφορετικά στοιχεία στην ταυτότητα, άλλης θρησκείας, ή στοχοποιημένα σε άτομα από συγκεκριμένες χώρες, όπως Συρία, Αλβανία.

Όσο αφορά τη διάκριση προς το διαφορετικό χρώμα, η «**Αγγελική Μ.**» λέει ότι οι Έλληνες έχουν μια άλλη μεταχείριση στο διαφορετικό «χρώμα», δηλαδή όχι γενικά σε όλους τους ανθρώπους με άλλη καταγωγή, αλλά σε όσους αυτό συνεπάγεται και μια διαφορετική εμφάνιση. Δεν βάζει τον εαυτό της σε αυτό, αλλά το θεωρεί ως ένα φαινόμενο. Ενδιαφέρον είναι, ότι ενώ μιλάει για τους Έλληνες σε γ' πληθυντικό, μετά το έρεισμα αλλάζει, όπως έγινε και στην προηγούμενη ενότητα, και μιλάει ως Ελληνίδα, όταν λέει ότι δεν «είμαστε κακοί» όλοι, αλλά μόνο κάποιοι άνθρωποι.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 46, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 1, ΑΓΓΕΛΙΚΗ Μ., 22, ΚΙΛΚΙΣ:

“Σ: Μου είπες ότι εδώ πέρα πιστεύεις ότι οι άνθρωποι είναι φιλόξενοι. Αρα θεωρείς ότι γενικά, (...) έχουμε συμπεριφορές ενσωμάτωσης- (...) ή αποκλεισμού; (...)

Νομίζω είναι και τα δύο, αλλά δε ξέρω νομίζω, από αυτά που βλέπουμε και ακούμε, περισσότερο μπορεί να είναι και του αποκλεισμού.

Σ: Εσύ μου περιέγραψες πιο πολύ ενσωμάτωσης, νομίζω.

(...) Είναι φιλόξενοι, θα διαχειριστούν *ας πούμε* το άλλο το χρώμα νομίζω θα το διαχειριστούν χειρότερα, από ότι θα διαχειρίζονταν κάποιον που είναι απλά από άλλη χώρα και έχει πιο ίδια χαρακτηριστικά και το ένα και το άλλο. (...) Ναι μεν είναι φιλόξενοι, όχι όλοι αλλά υπάρχουν και κάποιοι άλλοι άνθρωποι που δεν θέλουν *ας πούμε*, τους απορρίπτουν κάπως. (...) Ντάξει δεν είναι, δεν είμαστε κακοί σαν χώρα, ούτε λέω ότι – είμαστε φιλόξενοι. Αλλά υπάρχουν και τα κακά της, δηλαδή δεν είναι όλοι οι άνθρωποι έτσι. Δεν είμαστε τόσο χάλια, θεωρώ, νομίζω, αλλά με αυτά που ακούμε έτσι λίγο, ξέρεις, το σκέφτεσαι.”

Όσο αφορά τη διάκριση προς άτομα λόγω καταγωγής, γίνεται λόγος για ρατσιστική αντιμετώπιση απέναντι σε άτομα από την Αλβανία, που συνδέονται με άλλα άτομα, όπως από Συρία ή από Πακιστάν. Η ρατσιστική αντιμετώπιση απέναντι σε αυτούς τους πληθυσμούς αποδίδεται σε μια έλλειψη ομοιότητας με το γηγενή πληθυσμό. Ενδεικτικά, η «**Ελευθερία Α.**» απαντώντας στην ερώτηση για το αν οι Έλληνες έχουν συμπεριφορές ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού από την θέση του α' πληθυντικού («είμαστε»), αναφέρει μια διάθεση ενσωμάτωσης γενικά, αφού μόλις έχει αναφέρει την φιλοξενία ως στοιχείο των Ελλήνων, αλλά αντίθετα αναφέρει ότι υπάρχουν ακόμα

στερεότυπα και μια ρατσιστική αντιμετώπιση προς τα άτομα με καταγωγή από Αλβανία, Πακιστάν.

Όταν ερωτήθηκε παρακάτω ποια είναι αυτά τα στερεότυπα, κινητοποιείται ότι η γιαγιά της και ο παππούς της, οι γονείς τους πατέρα της, στην αρχή της ζωής της ήταν προκατειλημμένοι απέναντί της και απέναντι στη μητέρα της, η οποία είναι από την Μολδαβία. Μάλιστα, ο παππούς της δεν ήρθε στην βάφτισή της. Μετά, μιλώντας σε α' πληθ. αναφέρει ότι υπάρχει το στερεότυπο ότι για άτομα από την Αλβανία στην Ελλάδα είναι μόνο για δουλειές χειρωνακτικές, και όχι για δουλειές γραφείου, καθώς αυτές έρχονται να τις πάρουν από τον γηγενή πληθυσμό. Αυτό εμφανίστηκε και στην ενότητα 5. Ενδιαφέρον είναι ότι για το στερεότυπο αυτό μιλάει σαν κάτι που υπάρχει, στο οποίο δεν συμμετέχει η ίδια.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 47, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 8, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Α., 22, ΑΘΗΝΑ:

«Σ: Πιστεύεις ότι γενικότερα τείνουμε να έχουμε συμπεριφορές ενσωμάτωσης, (...) ή πιο πολύ αποκλεισμού (...);

Είμαστε πάρα πολύ ρατσιστές οι Έλληνες. Πάρα πολύ. Θα ενσωματώσουμε αν μιλάμε για ξένους, αλλοδαπούς οποιασδήποτε χώρας, θα ενσωματώσουμε, αρκεί να μην είναι Πακιστανοί, να μην είμαι από χώρες προς τα εκεί, πιο νότιες χώρες. Για κάποιο λόγο ακόμα ισχύει το ότι «Είναι Αλβανός, είναι κακός άνθρωπος», (...) το στερεότυπο αυτό ακόμα ισχύει. (...)

(...) Οκ. Είπες ότι μεγαλώνουμε με στερεότυπα. Θες να μου πεις ας πούμε κάτι που σου έρχεται στο μυαλό; Γιατί φαντάζομαι ότι κάτι σκέφτηκες για να το πεις.

Κοίτα το πιο κοντινό που έχω να σου πω εγώ είναι ότι—επειδή ο μπαμπάς μου, ήταν ο δεύτερος γάμος η μαμά μου (...) εννοείται πως η γιαγιά μου δεν την ήθελε ούτε να τη βλέπει, δεν ήθελε ούτε εμένα τα πρώτα χρόνια και στη βάφτισή μου με το ζόρι ήρθε. Ο παππούς μου δεν ήρθε καθόλου. (...) αργότερα η γιαγιά μου δηλαδή ντάζει—με συμπάθησε, με αγάπησε. Αλλά ένα άλλο που ακόμα ισχύει που το θυμάμαι επίσης από πάντα, επειδή εμείς έχουμε μια πολυκατοικία, την οποία μονίμως τα διαμερίσματα και αυτά τα κάνουμε ανακαίνιση. «Θα πάρω τηλέφωνο τον Αλβανό να έρθει να φτιάξει αυτό», «Θα πάρω τηλέφωνο τον Αλβανό να έρθει να φτιάξει εκείνο». Το οποίο νομίζω κάθε

ελληνική οικογένεια το έχει πει και το λέει, το έχουμε γενικά τους αλλοδαπούς και κυρίως τους Αλβανούς, οι οποίοι Αλβανοί εν τω μεταξύ είναι πάρα πολύ καλοί μάστορες, το οτιδήποτε, αυτό έχω παρατηρήσει εγώ. Τους ξένους τους έχουμε για δουλειές, είτε είναι οικοδομή, είτε είναι μέσα στο σπίτι, είτε είναι για τις ελιές, είτε για οτιδήποτε. Δε τους έχουμε για δουλειές γραφείου (...) Γιατί δεν είναι, «αυτές είναι δικές μας δουλειές και έρχονται να μας τις πάρουν».

Όσο αφορά τη διάκριση λόγω καταγωγής, η «Σοφία Σ.» αναφέρει από προσωπικές εμπειρίες, όπως φίλους της, ότι της έχουν φερθεί πιο πολύ με διάθεση ενσωμάτωσης. Ωστόσο αναφέρει ένα περιστατικό που έγινε στον ευρύτερο της κύκλο, στην αδερφή της, όπου χώρισε επειδή η οικογένεια του πρώην συντρόφου της δεν ήθελε να είναι μαζί της λόγω της καταγωγής της. Επίσης, αναφέρει ότι σε δημόσιες υπηρεσίες δεν της δίνουν την ίδια σημασία με τους υπόλοιπους επειδή έχει λατινικά στοιχεία στα ονόματα των γονιών της, με αποτέλεσμα να τα γράφουν λάθος και να πρέπει να ξανά πάει στην υπηρεσία για να διορθωθεί. Αυτό θεωρεί ότι γίνεται όχι από αμέλεια, αλλά επειδή δεν δείχνουν ενδιαφέρον, «δεν τους νοιάζει», εφόσον τα στοιχεία δεν είναι ελληνικά. Επίσης συγκρίνοντας την παλιά με την νέα γενιά, λέει ότι η τελευταία είναι πιο συχνό να έχει συμπεριφορές ενσωμάτωσης, ένα επιχείρημα που βρήκαν και οι Andreouli et al. (2016) στην ανάλυσή τους και το περιέλαβαν στον λόγο για «τέλος του ρατσισμού», όπως το ονόμασαν. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα, ο ρατσισμός δεν είναι απλά ένα φαινόμενο για τη συμμετέχουσα, αλλά κάτι που την αφορά άμεσα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 48, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 6, ΣΟΦΙΑ Σ., 23, ΕΥΒΟΙΑ:

«Σ: Επειδή έβαλες και τον εαυτό σου πριν σε αυτό, πιστεύεις ότι οι άνθρωποι εδώ τείνουν σε συμπεριφορές ενσωμάτωσης ή θα τις χαρακτηρίζεις πιο πολύ αποκλεισμού;

Περισσότερο ενσωματικά (ενν. συμπεριφέρονται) αλλά υπάρχουν ακόμα πολλά παραδείγματα που μπορώ να σου φέρω στο μυαλό μου που αποδεικνύουν και το αντίθετο. (...) εγώ προσωπικά δεν έχω βιώσει κάτι ως πούμε στην προσωπική μου ζωή με τους φίλους μου τόσο, η αδερφή μου έχει βιώσει και ο αδερφός μου (ενν. το) ξέρω, ε...και έχω και πολύ πρόσφατα παραδείγματα να σου πω, ένα ενδεικτικά αν θες, η αδερφή μου στην

προηγούμενη σχέση της ήταν Έλληνας αυτός, οι γονείς του δεν ήθελαν να είναι μαζί της και το διαλύσανε, γιατί δεν την δεχόντουσαν σαν Ρουμάνια και επειδή είμαστε πιο φτωχοί, πιο έτσι, και κυρίως επειδή είμαστε από τη Ρουμανία. Δεν ήθελαν να δεχτούν ότι ο γιός τους, ο κανακάρης, θα τα έφτιαχνε, «ω! ο καημένος» (ειρωνικά), με τη Ρουμάνια ξέρω 'γω. (...) Αν κάτσω να σκεφτώ νομίζω θα μπορώ να σου πω και για τον εαυτό μου, (...) σε υπηρεσίες δημόσιες όταν πηγαίνω μου κάνουν *συνεχώς* λάθος τα ονόματα των γονιών μου στο ΑΜΚΑ, στο ΙΚΑ, έχω αλλάξει *τόσες* φορές, τουλάχιστον 4-5 φορές, και νομίζω αυτό από μόνο του δείχνει τι σημασία δείχνουνε στους ανθρώπους με λατινικά στοιχεία, δεν τους νοιάζει καν να ρωτήσουν λεπτομέρειες, (...) που εγώ θα τους το πω, αλλά θα με αγνοήσουν. Για να συμπληρώσω σε αυτό, νομίζω η νέα γενιά όσο πάει όλο και περισσότερο δε βρίσκει κάτι λάθος και περίεργο στη διαφορετικότητα, την αποδέχεται πολύ περισσότερο και με μεγαλύτερη ...όχι ευκολία...φυσικότητα θα έλεγα, γιατί είναι κάτι φυσικό έτσι, δεν είναι...(γελάει) καταλαβαίνεις, είναι δύο άνθρωποι σε ένα μέρος, αυτό, δεν υπάρχει κάτι διαφορετικό σε αυτό. Οι παλαιότερες γενιές...θεωρώ προσωπικά ότι πρέπει να περάσουν ακόμα πολλά, πολλά χρόνια για να θεωρηθούν κάποια πράγματα φυσικά και να έρχονται με φυσικότητα στο μυαλό των ανθρώπων χωρίς να έχουν αναστολές και ενδοιασμούς και προκαταλήψεις.»

Κινητοποιείται επίσης ο λόγος για ενσωμάτωση από την «Λίλη Μ.», η οποία κατασκευάζει την Ελλάδα ως μια χώρα που το κύριο κομμάτι του πληθυσμού είναι μετανάστες, κάνοντας λόγο για τους ανθρώπους που οι πρόγονοί τους έχουν μεταναστεύσει από τη Μικρά Ασία, θεωρώντας ότι αν αυτοί έχουν ενταχθεί και πλέον δεν θεωρούνται μετανάστες, θα έπρεπε και αυτή να μπορεί να πει το ίδιο. Συγκρίσεις μεταξύ του μεταναστευτικού παρελθόντος της Ελλάδας και της σημερινής μετανάστευσης είναι ένα ευρέως αναγνωρισμένο επαναλαμβανόμενο θέμα στον λόγο για το μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα που χρησιμοποιείται σε διάφορα ρητορικά πλαίσια για διαφορετικούς ρητορικούς σκοπούς (Figgou, 2016; Sapountzis et al., 2013). Το επιχείρημα που προσπαθεί να υποστηρίξει η συμμετέχουσα εδώ είναι ότι η αφομοίωσή της από τον ελληνικό πληθυσμό θα έπρεπε να ακολουθεί το επιτυχημένο παράδειγμα των ανθρώπων που ήρθαν από τη Μικρά Ασία. Εν ολίγοις, η

συμμετέχουσα, όπως η προηγούμενη, μιλάει για τις συμπεριφορές αποκλεισμού σαν κάτι που να την αφορά, όχι σαν ένα φαινόμενο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 49, ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4, ΛΙΔΗ Μ., 22, ΒΟΙΩΤΙΑ:

«Σ: Ωραία. Εσύ θεωρείς ότι – επειδή αναφέρθηκες στο (...) τι εμπειρίες έχεις και εσύ, που μπορεί να μη σου έχουν ξαναμιλήσει ή να σου έχουν αντιδράσει κάπως ξιτισμένα – ότι γενικότερα έχουμε συμπεριφορές ενσωμάτωσης σαν Ελλάδα ή αποκλεισμού;

Εγώ θεωρώ ότι η Ελλάδα δεν είναι μια χώρα που μπορείς να πεις ότι είναι κυρίως Έλληνες. Όπου και να κοιτάξεις θα βρεις κάποιον μετανάστη. Δεν είναι αναγκαίο να είναι από την Αλβανία, από οποιαδήποτε χώρα και αν είναι, είναι μια χώρα που έχει, επειδή είμαστε και τουριστική χώρα, έχει ανοίξει τα σύνορά της, (...) Προσωπικά εγώ θεωρώ ότι δεν είναι κακό αυτό το πράγμα, το ότι υπάρχουν πολλοί μετανάστες. Ε...ε... το θέμα είναι ότι αυτοί που μένουνε κάποιες φορές ξεχνάνε ότι και οι ίδιοι είναι μετανάστες. Το ξεχνάνε αυτό, γιατί θεωρούν, περνάνε γενιές, περνάν τα χρόνια, και ξεχνάνε την ιστορία πρακτικά. Ας πούμε όλοι αυτοί που μεταναστεύσανε από τη Μικρά Ασία και ήρθαν εδώ όταν είχε γίνει τότε ...πρακτικά και αυτοί μετανάστες είναι. Γιατί ήταν Έλληνες που είχανε μεταναστεύσει στην Μικρά Ασία και μετά *ζαναγορίσανε*. Και μετά γυρνάει και μου λέει εμένα ο Χ, Ψ ότι εγώ δεν είμαι μετανάστης, είμαι απ' τη Μικρασία (γελάει). Ντάξει, κ' εγώ δεν είμαι μετανάστης, αλλά είμαι από την Αλβανία. Πάει κάπως έτσι. Οπότε όταν ξεχνάμε τις ρίζες μας είναι εκεί που χειροτερεύουνε τα πράγματα».

Καταληκτικά, οι συμμετέχοντες μίλησαν με όρους διάκρισης σε ότι αφορά τη διάθεση των Ελλήνων για ενσωμάτωση. Τα κριτήρια αποκλεισμού αφορούν συγκεκριμένα άτομα λόγω φυλετικής καταγωγής, που συνεπάγεται με διαφορετικό χρώμα ή διαφορετικά στοιχεία στην ταυτότητα, ή λόγω καταγωγής από συγκεκριμένες χώρες, όπως Συρία, Αλβανία. Ο ρατσισμός φαίνεται άλλες φορές να υπάρχει σαν φαινόμενο στην κοινωνία, και άλλες να αφορά τους συμμετέχοντες άμεσα. Εμφανίζεται επίσης ξανά το στερεότυπο του μετανάστη που κάνει χειρωνακτικές εργασίες.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ: Από την συγκεκριμένη ανάλυση, φαίνεται ότι υπάρχουν κάποια κοινά στοιχεία στις παραπάνω θεματικές ενότητες. Μεταξύ κάποιων από τα ζητήματα που εμφανίστηκαν σε πολλές θεματικές ενότητες είναι το στερεότυπο του μετανάστη – εγκληματία που λειτουργεί κοινωνικο-αποκλειστικά. Συγκεκριμένα, στην ενότητα 1 υπάρχει μια κατασκευή της παράνομης διέλευσής τους στη χώρα και μια προσπάθεια απομάκρυνσης από αυτό το στερεότυπο και στην ενότητα 5 παρουσιάζεται ο φόβος ως συνέπεια της μετανάστευσης.

Επιπρόσθετα, ο πολίτης που προσπαθεί για να αποκτήσει ιθαγένεια ή να παραμείνει στην χώρα εμφανίστηκε στις ενότητες 3, 4 και 5. Συγκεκριμένα, η απόκτηση της ιθαγένειας και η παραμονή των «άλλων» στη χώρα φαίνεται να αποτελεί κάτι για το οποίο το άτομο πρέπει να καταβάλλει προσπάθεια στις ενότητες 3 και 5, όπου χρησιμοποιείται για να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στους «καλούς» και τους «κακούς» πολίτες, ενώ στην ενότητα 4 χρησιμοποιείται υποστηρικτικά για να παραμείνει ο Σαϊντού στην χώρα. Επίσης, η εκμάθηση γλώσσας εμφανίζεται με όρους κριτηρίων: στην ενότητα 2, για την επιλογή στρατηγικής επιπολιτισμού, στην ενότητα 4, ως κριτήριο διεκδίκησης της ελληνικής ταυτότητας και στην ενότητα 5 ως κριτήριο διάκρισης ανάμεσα σε πληθυσμούς προσφύγων.

Η παρουσία του ρατσισμού, είτε ως φαινόμενο, είτε προσανατολισμένο προς τους ίδιους τους συμμετέχοντες / - ουσες, εμφανίστηκε σε αρκετές ενότητες και συγκεκριμένα στις ενότητες 5, 6, και 9. Εδώ, η είδηση με τον διευθυντή κινητοποίησε στην ενότητα 6 πολλές αναφορές σε ρατσιστικές συμπεριφορές είτε προς τους ίδιους είτε προς συγγενικά τους πρόσωπα, και φάνηκε να κατασκευάζεται η ελληνική κοινωνία ως ρατσιστική και προκατειλημμένη. Αυτή η κατασκευή υπάρχει και στην ενότητα 5. Στην ενότητα 9, οι συμμετέχοντες / - ουσες όταν μίλησαν για συμπεριφορές ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού προσανατολίστηκαν με όρους φυλετικού διαχωρισμού και διαφορετικής καταγωγής.

Τέλος, κάτι που παρατηρήθηκε στις ενότητες 8 και 9 είναι μια αλλαγή ερείσματος όταν απέδιδαν αρνητικά χαρακτηριστικά στους Έλληνες, από τους οποίους αποστασιοποιούνταν, ενώ όταν απέδιδαν θετικά χαρακτηριστικά, μιλούσαν σα μέλη της «κυρίαρχης ομάδας».

ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αυτή η πτυχιακή εργασία στόχο είχε την συμβολή στην βιβλιογραφία της κοινωνικής ψυχολογίας πάνω στο μεταναστευτικό, καταδεικνύοντας κάποιες στρατηγικές διαχείρισης του μεταναστευτικού στον λόγο των συμμετεχόντων / -ουσών, οι οποίοι είναι μετανάστες δεύτερης γενιάς. Ακολουθώντας μια κοινωνικο-κονστρουξιονιστική προσέγγιση με ιδιαίτερη έμφαση στο πλαίσιο μέσα στο οποίο κινητοποιήθηκε ο λόγος, τα ευρήματα εμφανίζουν κάποιες ομοιότητες με προηγούμενη βιβλιογραφία, καθώς και κάποια στοιχεία που είναι εκ νέου χρήσιμα στην κατανόηση κάποιων ζητημάτων.

Φτάνοντας σε αυτό το σημείο, είναι ωφέλιμος ο αναστοχασμός των αποτελεσμάτων από την ερευνήτρια. Η πτυχιακή αυτή παρείχε μια ερευνητική ματιά στην εμπειρία της δεύτερης γενιάς μεταναστών, που είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς και υπάρχει ένα βιβλιογραφικό έλλειμμα στην έρευνα για αυτό τον πληθυσμό στην Ελλάδα, καθώς, σύμφωνα με τον Παπανδρέου (2013, σελ 42, οπ. αναφ. στον Καλογερόπουλο, 2017), η ακαδημαϊκή κοινότητα άργησε πολλά χρόνια να μελετήσει το ζήτημα αυτό. Ιδιαίτερα σημαντικό κρίθηκε ότι παρατηρήθηκε σε μεγάλο βαθμό οι συμμετέχοντες / -ουσες να προσανατολίζονται με όρους και κριτήρια όσον αφορά τα θέματα που κινητοποιήθηκαν στη συζήτηση.

Για να το πετύχουν αυτό, οι συμμετέχοντες / -ουσες ενώ για τους γονείς τους θεωρούν κριτήριο μετανάστευσης τις προσδοκίες για μια καλύτερη ζωή, για το κίνητρο των προσφύγων χρησιμοποιούν το στερεότυπο του μετανάστη – εγκληματία, το οποίο, σε συμφωνία με προηγούμενες έρευνες, λειτουργεί με τρόπο κοινωνικο-αποκλειστικό (Figgou, et al., 2011; Παύλου, 2001; Figgou, 2016; Antonopoulos 2006). Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο των σχέσεων που έχουν οι συμμετέχοντες / -ουσες με τη χώρα καταγωγής φάνηκε η γλώσσα παρουσιάζεται, σύμφωνα με την βιβλιογραφία, με όρους επιπολιτισμού (Berry, 2001).

Υπάρχει πολλές φορές στα αποσπάσματα το επιχείρημα της ιδέας για την ιθαγένεια ή την παραμονή στην χώρα ως κατάκτηση, που δημιουργεί μια διάκριση μεταξύ πολιτών που το αξίζουν και αυτών που δε το αξίζουν. Αυτό το επιχείρημα λειτουργεί με κοινωνικο-αποκλειστικούς όρους και έχει παρατηρηθεί σε αρκετές προηγούμενες έρευνες (Anderson, & Gibson, 2020; Andreouli, & Dashtipour, 2014). Οι τυπικές προϋποθέσεις και η πολιτισμική αφομοίωση φάνηκαν επίσης να λειτουργούν σαν

κριτήρια για την ιθαγένεια, που έχει ξαναεμφανιστεί στην βιβλιογραφία (Andreouli et al., 2017; Kadianaki, & Andreouli, 2017), ενώ ενδιαφέρον εύρημα είναι η παρουσίαση της ιθαγένειας ως κάτι το οποίο πρέπει να ξεπεραστούν κάποια εμπόδια για να αποκτηθεί.

Στο πλαίσιο των κριτηρίων παραμονής και του προσφυγικού, η γλώσσα φαίνεται να παρουσιάζεται με όρους πολιτισμικής ενσωμάτωσης (Kadianaki, & Andreouli, 2017). Παρουσιάστηκαν επίσης και κάποιοι κοινοί τύποι που είναι εμφανείς στην βιβλιογραφία για το προσφυγικό, όπως η πεπερασμένη δυνατότητα της Ελλάδας να δεχτεί περισσότερους πρόσφυγες (Figgou et al., 2010; Φίγγου & Σουρβίνου, 2013), η ακαταλληλότητα των δομών (Fotoroulos & Kaimaklioti, 2016) και η παρουσίαση του προσφυγικού ως αναγκαίο κακό (Xenitidou et al., 2007). Εδώ, ενδιαφέρον είναι ότι κινητοποιείται μια διάκριση των προσφύγων με βάση κάποια κριτήρια τυπικά - ποσοτικά και κάποια μη τυπικά, όπως είναι η εκμάθηση γλώσσας, η ομοιότητα, η διάκριση με βάση όρους δούναι και λαβείν και η παραβατικότητα.

Επίσης, στο πλαίσιο του προσφυγικού, της είδησης με το διευθυντή και την κόρη μεταναστών, και τις συμπεριφορές ενσωμάτωσης και αποκλεισμού, ο ρατσισμός εμφανίστηκε πολλές φορές, είτε σαν φαινόμενο είτε σαν κάτι που αφορά τους συμμετέχοντες / -ουσες. Η αποστασιοποίηση από το φαινόμενο αυτό έχει παρατηρηθεί και σε άλλες μελέτες που αφορούν το μεταναστευτικό στην Ελλάδα (Figgou, & Condor, 2006. Xenitidou et al., 2007), αλλά φαίνεται από πολλά περιστατικά να αφορά και πιο έντονα τους συμμετέχοντες / -ουσες, εύρημα που κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό. Συγκεκριμένα, ο ρατσισμός απέναντι στους συμμετέχοντες / -ουσες τοποθετήθηκε στο πλαίσιο του φυλετικού διαχωρισμού και της καταγωγής, ή στοχοποιημένα σε άτομα από συγκεκριμένες χώρες, όπως Συρία, Αλβανία.

Για την ταυτότητα, οι συμμετέχοντες / -ουσες διέκριναν τη χώρα καταγωγής τους με την Ελλάδα, άλλοι δίνοντας περισσότερη βαρύτητα στην πρώτη και άλλοι στην δεύτερη, και υπήρχε και η τοποθέτηση ως μισοί – μισοί. Αυτό το εύρημα φαίνεται να εξηγείται από την προσέγγιση της ανάλυσης λόγου, σύμφωνα την οποία οι ταυτότητες δεν έχουν ένα σταθερό περιεχόμενο (Πανταζής και συν., 2008). Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες / -ουσες δεν προσδιορίστηκαν με όρους πολιτειακούς για το ανήκειν, αλλά περισσότερο συναισθηματικούς, πέρα από μία εξαίρεση.

Στις κατασκευές που έκαναν οι συμμετέχοντες / -ουσες για την Ελλάδα, επικράτησε το χαρακτηριστικό της φιλοξενίας, που ωστόσο θεωρούν ότι προσανατολίζεται περισσότερο στους τουρίστες, και όχι στους μετανάστες. Ένα ακόμα σημαντικό εύρημα είναι ότι η αλλαγή ερείσματος που παρατηρήθηκε όταν οι συμμετέχοντες / -ουσες απέδιδαν θετικά σε σχέση με αρνητικά χαρακτηριστικά στους Έλληνες. Αυτό το εύρημα έρχεται σε συμφωνία με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία το έρεισμα χρησιμοποιείται συχνά ρητορικά σε πλαίσια όπου οι συμμετέχοντες / -ουσες έχουν ένα ιδιαίτερο συμφέρον ή ενδιαφέρον για τη διαχείριση των εντυπώσεων (McKinlay, A., & McVittie, C., 2008γ).

Τέλος, είναι απαραίτητο να σημειωθούν και κάποιοι περιορισμοί της έρευνας. Τα άτομα δεν μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικό δείγμα για όλους τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, καθώς είναι οι γονείς τους είναι από κάποιες συγκεκριμένες χώρες και οι ίδιοι αποτελούν μέρος μιας συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας. Περαιτέρω έρευνα, με άτομα που οι γονείς τους είναι και από άλλες χώρες απ' τις οποίες ξεκίνησαν τα κύματα μετανάστευσης και κατέφτασαν στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990, καθώς και άτομα δεύτερης γενιάς μεγαλύτερα ή μικρότερα σε ηλικία, θα μπορούσαν να εμπλουτίσουν περαιτέρω τη βιβλιογραφία στην οποία προσπάθησε να συμβάλει η συγκεκριμένη έρευνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Anderson, E., & Gibson, S. (2020). Social citizenship and social psychology. *Social and Personality Psychology Compass*, 14(2), e12510.
- Andreouli, E., & Chrysochoou, X. (2015). Social representations of national identity in culturally diverse societies. In: Sammut, Gordon; Andreouli, Eleni; Gaskell, George and Valsiner, Jaan eds. *The Cambridge handbook of social representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 309–322.
- Andreouli, E., & Dashtipour, P. (2014). British citizenship and the ‘other’: An analysis of the earned citizenship discourse. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 24(2), 100-110.
- Andreouli, E., Figgou, L., Kadianaki, I., Sapountzis, A., & Xenitidou, M. (2017). “Europe” in Greece: Lay constructions of Europe in the context of Greek immigration debates. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 27(2), 158-168.
- Andreouli, E., Greenland, K., & Howarth, C. (2016). ‘I don't think racism is that bad any more’: Exploring the ‘end of racism’ discourse among students in English schools. *European Journal of Social Psychology*, 46(2), 171-184. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.2143>
- Andreouli, E., Kadianaki, I. and Xenitidou, M. (2017). Citizenship and social psychology: An analysis of constructions of Greek citizenship. In: Howarth, Caroline and Andreouli, Eleni eds. *The Social Psychology of Everyday Politics*. Routledge, pp. 87–101
- Arnett, J. J., Žukauskienė, R., & Sugimura, K. (2014). The new life stage of emerging adulthood at ages 18–29 years: Implications for mental health. *The Lancet Psychiatry*, 1(7), 569-576.
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.

- Braun, V., & Clarke, V. (2019) Reflecting on reflexive thematic analysis, *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11:4, 589-597, DOI: 10.1080/2159676X.2019.1628806
- Brewer, M. B., & Kramer, R. M. (1985). The psychology of intergroup attitudes and behavior. *Annual review of psychology*, 36(1), 219-243.
- Chrysochoou, X. (2000). Multicultural societies: Making sense of new environments and identities. *Journal of community & applied social psychology*, 10(5), 343-354.
- Clarke, V., & Braun, V. (2013). Successful qualitative research: A practical guide for beginners. *Successful qualitative research*, 1-400.
- Condor, S. (2011). Towards a social psychology of citizenship? Introduction to the special issue. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(3), 193-201.
- Devine, P. G., Plant, E. A., Amodio, D. M., Harmon-Jones, E., & Vance, S. L. (2002). The regulation of explicit and implicit race bias: the role of motivations to respond without prejudice. *Journal of personality and social psychology*, 82(5), 835.
- Dixon, J., Levine, M., Reicher, S., & Durrheim, K. (2012). Beyond prejudice: Are negative evaluations the problem and is getting us to like one another more the solution? *Behavioral and Brain Sciences*, 35, 411-425. doi:10.1017/S0140525X11002214
- Dizon, L., Selak, V., Ramalho, R., & Peiris-John, R. (2021). Factors influencing the negotiation of ethnic identity among 1.5 and second-generation Asian migrants: A mixed methods systematic review. *Journal of Adolescence*, 89, 95-112.
- Dovidio J.F., Eller, A., Hewstone M. (2011). Improving intergroup relations through direct, extended and other forms of indirect contact. *Group Processes & Intergroup Relations*. 14(2), 147-160. DOI: 10.1177/1368430210390555
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., John, M. S., Halabi, S., Saguy, T., Pearson, A. R., & Riek, B. M. (2008). Majority and minority perspectives in intergroup relations: The role of contact, group representations, threat, and trust in intergroup conflict and reconciliation. *The social psychology of intergroup reconciliation*, 227-253. DOI:10.1093/acprof:oso/9780195300314.003.0011

- Figgou, L. (2016). Constructions of ‘illegal’immigration and entitlement to citizenship: Debating an immigration law in Greece. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26(2), 150-163.
- Figgou, L. (2018). Multiculturalism, immigrants’ integration, and citizenship: Their ambiguous relations in educators’ discourse in Greece. *Qualitative Psychology*, 5(1), 117.
- Figgou, L., & Baka, A. (2018). Acculturation and intergroup relations in the school context: Their constructions in educators’ discourse. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 24(4), 433.
- Figgou, L., & Condor, S. (2006). Irrational categorization, natural intolerance and reasonable discrimination: Lay representations of prejudice and racism. *British Journal of Social Psychology*, 45(2), 219-243. DOI:10.1348/014466605X40770
- Figgou, L., Renkas, M., & Serafim, I. (2010, December). They are far more than we can afford...’: Constructions of immigrants and immigration in young people’s focus group discussions in Greece. Paper presented in the 3rd International Conference: Children and Youth in Changing Societies. Psychological Society of Northern Greece. In *3rd International Conference: Children and Youth in Changing Societies. Psychological Society of Northern Greece, Thessaloniki* (pp. 2-4).
- Figgou, L., Sapountzis, A., Bozatzis, N., Gardikiotis, A., & Pantazis, P. (2011). Constructing the stereotype of immigrants' criminality: Accounts of fear and risk in talk about immigration to Greece. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(2), 164-177.
- Fotopoulos, S., & Kaimaklioti, M. (2016). Media discourse on the refugee crisis: On what have the Greek, German and British press focused?. *European View*, 15(2), 265-279.
- Hogg M.A., & Vaughan G.M. (2010α) Διομαδική συμπεριφορά. Στο Α. Χαντζή (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία* (σελ. 495-554). Gutenberg
- Hogg M.A., & Vaughan G.M. (2010β) Προκατάληψη και Διακρίσεις. Στο Α. Χαντζή (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία* (σελ. 443-448). Gutenberg

- Hogg, M. A., & Gaffney, A. M. (2018). Group processes and intergroup relations. *Stevens' handbook of experimental psychology and cognitive neuroscience*, 4, 1-34.
- Kadianaki, I., & Andreouli, E. (2017). Essentialism in social representations of citizenship: An analysis of Greeks' and migrants' discourse. *Political Psychology*, 38(5), 833-848.
- Laurence, J., Schmid, K., & Hewstone, M. (2018). Ethnic diversity, inter-group attitudes and countervailing pathways of positive and negative inter-group contact: An analysis across workplaces and neighbourhoods. *Social indicators research*, 136(2), 719-749. <https://doi.org/10.1007/s11205-017-1570-z>
- Lorenzi-Cioldi, F., & Clémence, A. (2001). Group processes and the construction of social representations. *Blackwell handbook of social psychology: Group processes*, 311-333.
- MacInnis, C. C., & Page-Gould, E. (2015). How can intergroup interaction be bad if intergroup contact is good? Exploring and reconciling an apparent paradox in the science of intergroup relations. *Perspectives on Psychological Science*, 10(3), 307-327. DOI: 10.1177/1745691614568482
- McKinlay, A., & McVittie, C. (2008α). Groups. *Social psychology and discourse* (σελ. 43-50). John Wiley & Sons.
- McKinlay, A., & McVittie, C. (2008β). Self and Identity. *Social psychology and discourse* (σελ. 21-24). John Wiley & Sons.
- McKinlay, A., & McVittie, C., (2008γ). Social Cognition. *Social psychology and discourse* (σελ. 100). John Wiley & Sons.
- Midtbøen, A. H. (2014). The invisible second generation? Statistical discrimination and immigrant stereotypes in employment processes in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(10), 1657-1675. DOI: 10.1080/1369183X.2013.847784
- Parker, C., Scott, S., & Geddes, A. (2019). Snowball sampling. *SAGE research methods foundations*

- Poulakidakos, S. N. (2018). The Greek public discourse on immigration: The merchants of conditional humanism. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 37, 109-138.
- Rizzo, M., Miglietta, A., Gattino, S., & Fedi, A. (2020). I feel Moroccan, I feel Italian, and I feel Muslim: Second generation Moroccans and identity negotiation between religion and community belonging. *International Journal of Intercultural Relations*, 77, 151-159. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2020.05.009>
- Sapountzis, A. (2013). Ideological dilemmas on the acculturation of immigrants' children in the context of the Greek school. *Scientific Annals-School of Psychology AUTH*, 10, 446-473.
- Sapountzis, A., Figgou, L., Bozatzis, N., Gardikiotis, A., & Pantazis, P. (2013). "Categories we share": Mobilising common in-groups in discourse on contemporary immigration in Greece. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 23, 347–361
- Sapountzis, A., & Vikka, K. (2015). Psychologization in talk and the perpetuation of racism in the context of the Greek school. *Social Psychology of Education*, 18, 373-391.
- Sapountzis, A., & Xenitidou, M. (2018). Criteria of citizenship and social inclusion in immigrants' discourse in Greece. *Qualitative Psychology*, 5(1), 155.
- Schegloff, E. A. (1997). Whose text? Whose context?. *Discourse & society*, 8(2), 165-187.
- Triandafyllidou, A. (2014). *Migration in Greece: Recent developments in 2014*. Report prepared for the OECD Network of International Migration Experts, Paris, 6–8 October 2014.
- Van Dijk, T. A. (2019). Ideologies, racism, discourse: Debates on immigration and ethnic issues. In *Comparative perspectives on racism* (pp. 91-115). Routledge.
- Verkuyten, M., & deWolf, A. (2002). Being, feeling and doing: Discourses and ethnic self-definitions among minority group members. *Culture & Psychology*, 8(4), 371-399.
- Wang, C., Platow, M. J., Bar-Tal, D., Augoustinos, M., Van Rooy, D., & Spears, R. (2022). When are intergroup attitudes judged as free speech and when as prejudice? A

- social identity analysis of attitudes towards immigrants. *International Journal of Psychology*, 57(4), 456-465. DOI: 10.1002/ijop.12775
- Willig, C. (2015). Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην Ψυχολογία. Στο Ελ. Τσέλιου (Επιμ.). Gutenberg
- Xenitidou, M., & Greco Morasso, S. (2014). Parental discourse and identity management in the talk of indigenous and migrant speakers. *Discourse & Society*, 25(1), 100-121.
- Xenitidou, M., & Sapountzis, A. (2018). Admissions of racism in discourse on migration in Greece: Beyond the norm against prejudice?. *European Journal of Social Psychology*, 48(6), 801-814. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2364>
- Xenitidou, M., White, P., & Homer, S. (2007, June). Talking about Greek national identity and immigrant integration in Central Northern Greece: The extension of Greekness as the ‘ultimate contract’ for migration?. In *London: LSE, paper presented at the PhD Symposium ‘Contemporary Greece: Structures, Context and Challenges* (pp. 14-15).
- Yardley, L. (2015). Demonstrating validity in qualitative psychology. *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*, 3, 257-273.
- Αθανασιάδου, Ε., & Φίγγου, Ε. (2017). (Αυτο) Στερεοτυπικές Κατασκευές της Ελληνικότητας την Περίοδο της Κρίσης. *Επιστημονική επετηρίδα-Τμήμα Ψυχολογίας ΑΠΘ*, 12(IKKEART-2018-077), 1-29.
- Γαλάνης, Π. (2018α). Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα Θεματική ανάλυση. *Archives of Hellenic Medicine/Arheia Ellenikes Iatrikes*, 35(3). 416-421
- Γαλάνης, Π. (2018β). Μέθοδοι συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 35(2), 268-277.
- Ευροβαρόμετρο 71 (2009). Κοινή γνώμη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ανακτήθηκε από https://greece.representation.ec.europa.eu/index_el
- Καλογερόπουλος, Κ. (2017). *Δεύτερη γενιά μεταναστών και ελληνική ιθαγένεια σύμφωνα με τον ν. 4332-2015* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο

<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/4794>

- Καραγκούνη, Ε., & Φίγγου, Λ. (2022). Επισφαλείς Εργασιακές Εμπειρίες Νέων Γυναικών στην Ελλάδα της Κρίσης. *Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ψυχολογίας Α.Π.Θ*, 14, 149-172.
- Κεσίσογλου, Γ. (2014). *Επισφαλείς συνθήκες εργασίας και κοινωνικές ταυτότητες: μια κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση του λόγου των νέων μεταναστών β γενιάς* (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Ψυχολογίας).
- Κηπουροπούλου, Ε. (2010). *Η μελέτη της εθνικής ταυτότητας και ετερότητας μέσω της παραγωγής λόγου μαθητών και μαθητριών με πολιτισμική ετερότητα* (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Ανακτήθηκε από <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/20357>
- Μπεζεβέγκης, Η. (2008). *Μετανάστες στην Ελλάδα: Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*. Αθήνα: Έκδοση Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Μπεζεβέγκης Η., Παυλόπουλος Β., & Γεωργαντή Κ. (2010). *Εθνοτική ταυτότητα και ψυχοκοινωνική προσαρμογή: Μια εμπειρική έρευνα σε εφήβους μετανάστες δεύτερης γενιάς*. Αθήνα: Τομέας Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Εθνικό
- Πανταζής, Π., Σαπουντζής, Α., Μποζατζής, Ν., Φίγγου, Λ., Γαρδικιώτης, Α., Λασκαρίδης, Γ., & Παπασταύρου, Δ. (2008). Μετανάστευση και Ελληνική εθνική ταυτότητα: μιλώντας για την Ελληνική εθνική ταυτότητα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο μεταβολών. Ερευνητική έκθεση στα πλαίσια του ομώνυμου έργου
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), 72-81
- Φίγγου, Ε. (2010). Ρητορικές κατασκευές της «ελληνικότητας» στο λόγο περί μετανάστευσης: Εθνική ταυτότητα και χρόνος.: Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά. *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά*. Πεδίο. σελ.463-490

Φίγγου, Ε., & Σουρβίνου, Μ. Ν. (2013). Μετανάστευση και «ιδιότητα του πολίτη» στην Ελλάδα: Ομάδες εστίασης νέων συζητούν για το νέο μεταναστευτικό νόμο. *Γ'Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας ΑΠΘ*, 419-445.

Χριστόπουλος Δ. (2023) *Ποιος είναι Έλληνας πολίτης: Ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας από το 1821 στο 1922 και τέλος στο 2023* (Ομιλία της Σχολής Πολιτικών Επιστημών, του Πάντειου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών). Ανακτήθηκε από <https://www.blod.gr/lectures/istoria-ellinikis-ithageneias/?fbclid=IwAR1N49c7-9RZtUrizzk8R9rJ7AYLofJJsa3hAZloBxtd1vhYsfQ1J2zvVxw>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

1. Με βάση αυτά που ενημερώθηκες ότι θα συζητήσουμε σήμερα, θα ήθελες να μου πεις λίγα πράγματα για τον εαυτό σου και την οικογένειά σου;
2. Θα ήθελες να μου περιγράψεις την καθημερινότητά σου;
3. Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα έχουμε δει πολλές εξελίξεις στο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι. Μόλις μια δεκαετία πριν η χώρα μας βρισκόταν σε μεγάλη οικονομική ύφεση, με τη μεγάλη έλευση προσφύγων και με την άνοδο της ακροδεξιάς στη Βουλή το 2012...
 - a) Σε αυτό το πλαίσιο, το 2015 είδαμε ότι ψηφίστηκε κι ένας νέος νόμος που είχε πιο ευνοϊκούς όρους για την απόκτηση ιθαγένειας. Τον θυμάσαι;
4. Βέβαια το προσφυγικό και συζητήσεις πάνω σε αυτό είναι κάτι που ζούμε καθημερινά – πως τα βλέπεις όλα αυτά;
 - a) Και για τον τρόπο διαχείρισης γίνονται πολλές συζητήσεις. Εσύ τι λες;
5. Έχουν υπάρξει διάφορες ειδήσεις ανά καιρούς για αυτό το θέμα. Για παράδειγμα, πριν λίγο καιρό, στην επέτειο της 28ης Οκτωβρίου υπήρξε μια είδηση που ανέφερε ότι διευθυντής σχολείου ζήτησε 50 ευρώ από μετανάστες γονείς για το στεφάνι που θα κατέθετε το παιδί τους στο ιερό μνημείο των πεσόντων. Σου θυμίζει κάτι;
6. Ωστόσο και στο παρελθόν έχουν ανακύψει και ειδήσεις όπως στην περίπτωση του αριστούχου μαθητή Σαϊντού Καμαρά, ο οποίος ήταν ασυνόδευτος ανήλικος, και στην ενηλικίωσή του κινδύνευσε να απελαθεί. Βέβαια, η υπόθεσή του συγκίνησε ιδιαίτερα και μετά από κινητοποίηση της κυβερνητικής αρχής παρέμεινε στην Ελλάδα. Έχεις ακουστά τον Σαϊντού;
 - A) Πώς θα χαρακτήριζες την στάση του διευθυντή;
 - B) Για τον Καμαρά τι λες;
7. Έχεις ακουστά για κάποια δράση των πολιτών σε ένα επίπεδο μικρότερων ομάδων για την διευκόλυνση συνανθρώπων τους;
 - a) Η δράση των ΜΚΟ, για παράδειγμα, που δρουν σε ένα πιο οργανωμένο επίπεδο, φαίνεται ότι έχει βοηθήσει πολύ κόσμο και συγκριμένα έχει σώσει και ζωές από τις διάφορες διασώσεις που κάνουν στις ακτές της Μεσογείου. Ποια είναι η άποψή σου για τις δράσεις αυτές;
8. Ας συζητήσουμε και κάτι άλλο... Η πιο πρόσφατη κρίση που αντιμετωπίσαμε ήταν η πανδημία του covid. Μάλιστα, ειδικοί έκαναν λόγο για «πολυ-κρίσεις», δηλαδή προκλήσεις που εξελίσσονται ταυτόχρονα. Πιστεύεις ότι η πανδημία επηρέασε την καθημερινότητα και τις σχέσεις των ανθρώπων;
9. Τι σημαίνει για εσένα το να ανήκεις κάπου;
10. Πώς θα περιέγραφες αυτή τη χώρα;
11. Πιστεύεις ότι οι άνθρωποι εδώ δημιουργούν εύκολα σχέσεις;
12. Υπάρχει κάτι που θα ήθελες να συμπληρώσεις; (περεταίρω ανάλυση αν απαντήσει θετικά)